



Instytut Wymiaru Sprawiedliwości



**Efektywność stosowanych środków wychowawczych
w postaci nadzoru kuratora i skierowania
do ośrodka kuratorskiego**

dr Paweł Kozłowski



Analizy wymiaru sprawiedliwości

Warszawa 2025

Spis treści

Wprowadzenie	5
1. Zagadnienie pomiaru efektywności w resocjalizacji	9
2. Metodologia badania	11
3. Efektywność środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora	13
3.1. Opis grupy badanej	13
3.2. Sytuacja rodzinna nieletnich z nadzorem kuratora	14
3.3. Sytuacja szkolna nieletnich z nadzorem kuratora	18
3.4. Wybrane obszary specjalistycznego diagnozowania stanu psychicznego nieletnich z nadzorem kuratora	21
3.5. Podstawy zastosowania środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora	24
3.6. Obszary wykonawcze prowadzenia nadzorów nad nieletnimi	30
4. Efektywność środka wychowawczego w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego	47
4.1. Charakterystyka grupy badanej	47
4.2. Sytuacja szkolna nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego	52
4.3. Wybrane obszary specjalistycznego diagnozowania stanu psychicznego nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego	55
4.4. Formalna i merytoryczna podstawa orzeczenia skierowania do ośrodka kuratorskiego	57
4.5. Obszary funkcjonowania nieletnich w ośrodku kuratorskim	63
5. Podsumowanie	73
Bibliografia	85

Wprowadzenie

Postępowanie sądowe obejmujące nieletnich jest postępowaniem szczególnym w zakresie m.in. praktycznych aspektów stosowania przepisów prawa¹. W sprawie nieletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny². Środków wychowawczych, jak pisze J. Utrat-Milecki, nie orzeka się „za coś” jako karę, tylko „po coś” jako środek oddziaływania na nieletniego i dla ewentualnej ochrony społeczeństwa³. Nieletni są grupą wrażliwą (*vulnerable group in justice*) w wymiarze sprawiedliwości⁴. W przebiegu postępowania w sprawach nieletnich można bowiem wyodrębnić istotne momenty, kiedy mogą pojawić się trudności komunikacyjne wynikające z niezdiagnozowanych trudności językowych nieletnich, które mogą mieć wpływ na diagnozę oraz utrudniają ochronę praw dziecka w postępowaniu⁵.

Celem projektu była analiza efektywności środków wychowawczych orzekanych przez sądy wobec nieletnich w postaci nadzoru kuratora oraz skierowania do ośrodka kuratorskiego. Są to środki, których wykonanie wiąże się z realizacją przez kuratorów sądowych postępowania wykonawczego opartego na diagnozie, planie działań i raportowaniu tychże działań i ich efektów, w formie sprawozdań sądowi.

Nadzór kuratora sądowego jest najczęściej stosowanym przez sądy środkiem wychowawczym wobec sprawców czynów karalnych i osób przejawiających symptomy demoralizacji⁶. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości co do sprawowania nadzoru nad nieletnimi przez kuratorów sądowych, organizacje społeczne, pracodawców oraz osoby

¹ M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich*, Warszawa 2015.

² Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich Dz.U. 2022 poz. 1700.

³ J. Utrat-Milecki, *Kuratorskie ośrodki dla nieletnich. Analiza integralnokulturowa społeczno-prawnego kontekstu powstania i rozwoju*, „Probacja” 2023, 4, s. 103–127.

⁴ B. Stańdo-Kawecka, J. Kusztal, *Poland: Empirical findings* [w:] M. Vanderhallen, M. van Oosterhout, M. Panzavolta, D. de Vocht (red.), *Interrogating young suspects: Procedural safeguards from an empirical perspective*, „Intersentia” 2016, s. 267–304.

⁵ J. Kusztal, P. Kozłowski, *Potrzeby językowe w polskim postępowaniu w sprawach nieletnich w perspektywie diagnozy kuratora sądowego*, „Niepełnosprawność – dyskursy pedagogiki specjalnej” 2025, nr 55–56, s. 43–57.

⁶ P. Kozłowski, *Kuratela rodzinna w Polsce – dynamika natężenia zadań w postępowaniu rozpoznawczym i wykonawczym*, „Resocjalizacja Polska” 2019, 17, s. 125–142.

godne zaufania⁷ (wydanym na podstawie art. 161 ustawy r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (uwir)⁸) określono zakres obowiązków kuratora w nadzorze. Zgodnie z § 7.1 tego rozporządzenia kurator sądowy, sprawując nadzór nad nieletnim:

- 1) zaznajamia się z aktami sprawy nieletniego i innymi niezbędnymi źródłami informacji o nieletnim, w tym z przebiegiem dotychczasowych nadzorów oraz kontroli wykonania obowiązków, o których mowa w art. 7 pkt 2, art. 18 ust. 1 i art. 44 pkt 9 ustawy;
- 2) rozpoznaje i diagnozuje sytuację osobistą, rodzinną i środowiskową nieletniego oraz analizuje dotychczas stosowane środki wychowawcze i przyczyny ich nieskuteczności;
- 3) planuje metody kontroli i dokonuje wyboru środków oddziaływań wobec nieletniego;
- 4) utrzymuje kontakt z nieletnim oraz udziela mu niezbędnej pomocy w postaci informacji i wskazówek w rozwiązywaniu problemów życiowych, a zwłaszcza w podjęciu i zorganizowaniu nauki, pracy, leczenia lub terapii;
- 5) nawiązuje i utrzymuje kontakt, osobiście lub w sposób określony w przepisie § 4 ust. 3, z rodzicami albo opiekunem nieletniego, członkami rodziny nieletniego, osobami ze środowiska nieletniego;
- 6) pomaga rozwiązywać zdiagnozowane problemy utrudniające resocjalizację i kontrolę nieletniego;
- 7) kontroluje zachowanie nieletniego osobiście przez wizyty w miejscu jego zamieszkania lub pobytu;
- 8) w razie potrzeby nawiązuje i utrzymuje kontakt z rodziną nieletniego, szkołą, jego środowiskiem oraz z pracodawcą przez wizyty osobiste lub za pośrednictwem środków porozumiewania się na odległość;
- 9) w razie potrzeby nawiązuje kontakt i współpracuje z właściwymi organizacjami i instytucjami zajmującymi się pomocą społeczną, pośrednictwem pracy, leczeniem lub oddziaływaniem terapeutycznym;
- 10) w razie potrzeby zasięga i gromadzi niezbędne informacje o nieletnim i jego środowisku od Policji, organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego, placówek oświatowych i oświatowo-wychowawczych, pracodawców, organizacji i instytucji oraz współpracuje z tymi podmiotami;
- 11) sporządza i prowadzi w sposób czytelny dokumentację ze sprawowanego nadzoru nad nieletnim, w miarę możliwości wykorzystując system informatyczny.

⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2022 r. poz. 2544 w sprawie sprawowania nadzoru nad nieletnimi przez kuratorów sądowych, organizacje społeczne, pracodawców oraz osoby godne zaufania.

⁸ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. poz. 1700.

2. Kurator sądowy może żądać od nieletniego, jego rodziców lub opiekuna:

- 1) udzielenia niezbędnych informacji o sytuacji osobistej, zdrowotnej, rodzinnej i środowiskowej nieletniego oraz umożliwienia zapoznania się z jego warunkami bytowymi;
- 2) udzielenia informacji i udostępnienia dokumentacji, dotyczących wykonywania nałożonych obowiązków;
- 3) informowania o zmianie miejsca nauki, pracy, leczenia lub terapii nieletniego;
- 4) stosowania się do zaleceń, wskazówek i zobowiązań wynikających z zaplanowanych oddziaływań wobec nieletniego oraz aktywnej współpracy w tym zakresie.

Skierowanie do ośrodka kuratorskiego jest kolejnym spośród środków wychowawczych skatalogowanych w art. 7 uwir, który wiąże się z zastosowaniem postępowania wykonawczego związanego z systematyczną działalnością resocjalizacyjną wykonywaną przez kuratorów sądowych. Zgodnie z art. 7 ust. 6 tej ustawy sąd może nieletniego skierować do ośrodka kuratorskiego. Sądy w Polsce w ostatniej dekadzie wydawały orzeczenia w przedmiocie skierowania do ośrodka kuratorskiego w stosunku do 500–600 nieletnich w skali roku⁹. W Polsce funkcjonuje 158 ośrodków kuratorskich, w których działalnością resocjalizacyjną objętych jest 2110 nieletnich¹⁰.

Działalność wychowawczo-resocjalizacyjna w ośrodkach kuratorskich uwzględnia zasoby podmiotowe oraz środowiskowe i jest realizowana bez konieczności izolacji nieletniego od środowiska rodzinnego, szkolnego i rówieśniczego. Prowadzone oddziaływania są jednocześnie realizowane w oparciu o bezpośredni autorytet sądu. Jest to w całości polskie rozwiązanie dotyczące organizacji procesu resocjalizacyjnego nieletnich, które wpisuje się w założenia zarówno probacji, jak i resocjalizacji opartej na zasobach podmiotowych nieletnich i ich środowisk społecznych¹¹. W ośrodku kuratorskim zgodnie z § 6.1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie ośrodków kuratorskich¹² prowadzona jest działalność wychowawcza, resocjalizacyjna, terapeutyczna, profilaktyczna i kontrolna poprzez:

- 1) przeciwdziałanie rozwojowi demoralizacji nieletnich;
- 2) przeciwdziałanie przyczynom przestępczości;
- 3) przeciwdziałanie uzależnieniom nieletnich;
- 4) eliminowanie zaniedbań wychowawczych;
- 5) wdrażanie do przestrzegania norm społecznych;
- 6) wdrażanie do przestrzegania norm prawnych;
- 7) kształtowanie postaw i umiejętności społecznych;

⁹ P. Kozłowski, K. Stasiak, *Ośrodek Kuratorski. Ujęcie prawne, organizacyjne i metodyczne*, Warszawa 2018, s. 23.

¹⁰ Na podstawie danych statystycznych zawartych w druku statystycznym MS-S40 za 2024 r.

¹¹ P. Kozłowski, *Ośrodek kuratorski – w kierunku optymalnego modelu postępowania z nieletnimi*, „Probacja” 2023, 2, s. 183–206.

¹² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2022 r., Dz.U. 2022 poz. 2449 w sprawie ośrodków kuratorskich.

- 8) naukę samodzielnego radzenia sobie z trudnościami życiowymi;
- 9) kształtowanie poczucia odpowiedzialności i opiekuńczości;
- 10) rozwijanie zainteresowań, uzdolnień i kreatywności;
- 11) pomoc i wsparcie w trudnych sytuacjach życiowych;
- 12) rozwiązywanie problemów emocjonalnych;
- 13) wyrabianie właściwych nawyków spędzania czasu wolnego;
- 14) współpracę ze środowiskiem rodzinnym i lokalnym.

Dalej w myśl przepisów wymienionego rozporządzenia¹³, aby realizować zadania, o których mowa w ust. 1, w ośrodku kuratorskim organizuje się z nieletnimi zajęcia z wykorzystaniem metody pracy indywidualnej, grupowej i środowiskowej. Praca z nieletnimi w takim ośrodku polega w szczególności na:

- 1) prowadzeniu zajęć psychoedukacyjnych;
- 2) prowadzeniu zajęć socjoterapeutycznych;
- 3) prowadzeniu zajęć korekcyjno-edukacyjnych;
- 4) organizowaniu im czasu wolnego, zajęć rekreacyjno-sportowych;
- 5) pomocy w nauce własnej.

Organizacja oddziaływań w ośrodku kuratorskim wiąże się z realizacją następujących funkcji: resocjalizacyjnej, wychowawczej, opiekuńczej, profilaktycznej, diagnostycznej i terapeutycznej¹⁴.

¹³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2022 r. Dz.U. 2022 poz. 2449 w sprawie ośrodków kuratorskich.

¹⁴ P. Kozłowski, K. Stasiak, *Ośrodek Kuratorski...*, s. 67–74.

1. Zagadnienie pomiaru efektywności w resocjalizacji

Istotnym aspektem zbadania efektów funkcjonowania instytucji jest nie tylko kwestia strategii pomiaru skutków intencjonalnego działania, ale i interpretacji otrzymanych wyników badań ewaluacyjnych¹. Efektywność w ujęciu prakseologicznym określa się jako relację zgodności uzyskanego wyniku zakończonego działania z celem tego działania, określonym przed podjęciem działania².

Analiza literatury pozwala stwierdzić, że nie istnieje jedna metoda i jedno narzędzie mierzenia efektywności prowadzonych oddziaływań resocjalizacyjnych, a przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych zwykle sięgają tylko po wybrane z tych narzędzi. Nadto wynik pomiaru może być różny zależnie od zastosowanej metody pomiaru i narzędzia³. Wśród prawników i kryminologów dominuje sposób pomiaru powrotności do przestępczości, u pedagogów z kolei preferowane jest podejście wychowawcze analizowane w kontekście zmian, jakie zaszły w zachowaniu, postawach czy osobowości osób badanych.

Efektywność analizowana jest również na różnych poziomach: wewnętrznym i zewnętrznym lub mikro i makro. Do każdego z nich wykorzystywane są inne wskaźniki pomiaru. Efektywność wewnętrzna odnosi się do zmian, które nastąpiły w zachowaniu nieletniego podczas pobytu w placówce (np. w ośrodku kuratorskim). Wskaźnikiem pomiaru może być m.in. frekwencja podczas zajęć w ośrodku, zachowanie w relacjach z rówieśnikami. Efektywność zewnętrzna z kolei dotyczy zachowania nieletniego po opuszczeniu placówki. Dla efektywności zewnętrznej trudno wskazać prosty wskaźnik pomiaru, jej zbadanie jest bowiem trudniejsze i wymaga zaangażowania wielu instytucji⁴.

O efektywności pracy wychowawczej podejmowanej wobec nieletnich mówi się również w dwóch aspektach – pozytywnym i negatywnym. Aspekt pozytywny odnosi się do pracy podjętej w placówce, mającej wpływ na wychowanie nieletniego, jego wykształcenie, zachowanie, postawy, motywacje, plany życiowe itd. Aspekt negatywny z kolei oznacza brak

¹ I. Mudrecka, *Skuteczność i efektywność kary pozbawienia wolności – przegląd badań empirycznych* [w:] B.M. Nowak, S. Grzesiak (red.), *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych – Integralny model wspomagania resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022, s. 87.

² T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Łódź 2019, s. 119–151.

³ J. Błachut, *Kryminologia a polityka kryminalna* [w:] W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, P. Wiktorska, K. Buczkowski (red.), *Po co nam kryminologia? Księga Jubileuszowa Profesor Ireny Rzeplińskiej*, Warszawa 2019, s. 57.

⁴ J. Siemionow, *Niedostosowanie społeczne nieletnich: działania, zmiana, efektywność*, Warszawa 2011, s. 189.

popęłnienia kolejnych czynów karalnych lub przestępstw już po zakończeniu stosowania określonego środka wychowawczego. Jak pisze Justyna Kusztal, za miarę efektywności możemy przyjąć ocenę stopnia wykorzystania określonego układu rozumianego jako trafność i rzetelność diagnozy stanu niedostosowania społecznego jednostki, dobór adekwatnych do sytuacji metod oddziaływania, kompetencje osób, które te metody będą stosowały, oraz jakość uwarunkowań infrastrukturalnych i środowiskowych. Tym samym analizie podlegać będą rezultaty odpowiednich ocen, bo dotyczą one takich zmiennych (cech procesu), które zależą od osób za ten proces odpowiedzialnych⁵.

Zdaniem Marka Heinego ocena efektywności resocjalizacji jest odnoszona do analizy stopnia wykonania zadania, z pominięciem oceny możliwości i ograniczeń samego przebiegu procesu resocjalizacji. Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych określana jest także jako „stopień wykorzystania możliwości określonego układu, a także stopień wykonania założonego zadania”⁶. W niniejszym opracowaniu została przyjęta właśnie taka definicja efektywności, gdyż kurator prowadzący nadzór nad nieletnim czy też prowadzący zajęcia w ośrodku kuratorskim, do którego skierowano nieletniego, jest włączany do dotychczasowego układu oddziaływań wobec nieletniego, a nie jest jedynym wyizolowanym kontekstem oddziaływań, co tworzy swoisty układ ekologiczny na poziomie mikro- i (lub) mezosystemu⁷.

Cel ogólny, do którego odnosi się badanie efektywności w niniejszym opracowaniu, jest powiązany z treścią preambuły ustaw, w której to wskazano, że przepisy tejże ustawy stosuje się w „dążeniu do wzmacniania świadomości odpowiedzialności za własne czyny, przeciwdziałania demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych oraz stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem lub z zasadami współżycia społecznego”⁸.

Przedmiotem badania efektywności stosowanych środków wychowawczych była zatem analiza podstaw merytorycznych zastosowania środka wychowawczego (określone zachowania ocenione jako przejawy demoralizacji lub czyny karalne) w perspektywie ujęcia ich w oddziaływaniach wobec nieletnich, na podstawie analizy sprawozdań z objęcia i przebiegu nadzoru, a w przypadku skierowania do ośrodka kuratorskiego – opinii o nieletnich pod kątem ustalenia trwałości w czasie zmiany dotyczącej braku przejawów demoralizacji i (lub) dokonywania czynów karalnych ujętych jako cel zastosowanego środka wychowawczego.

⁵ J. Kusztal, *Resocjalizacja – readaptacja – reintegracja społeczna we współczesnym polskim dyskursie naukowym* [w:] J. Kusztal, K. Kmiecik-Jusięga, *Konteksty resocjalizacji i readaptacji społecznej*, Kraków 2014, s. 29–30.

⁶ M. Heine, *Efektywność resocjalizacji i niektóre jej uwarunkowania* [w:] M. Prokosz (red.), *Dewiacyjne aspekty współczesnego świata*, M. Prokosz (red.), Toruń 2004, s. 40–48.

⁷ U. Bronfenbrenner *Ecological systems theory* [w:] R. Vasta (red.), *Annals of child development*, t. 6, Greenwich 1989, s. 187–251.

⁸ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 1700.

2. Metodologia badania

Badanie przeprowadzono w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w 2025 r. w ramach projektu pt. „Badanie efektywności stosowanych środków wychowawczych”. Celem projektu była analiza akt, w tym w szczególności orzeczeń sądów rodzinnych w zakresie zastosowanych środków wychowawczych w postaci nadzoru kuratora, skierowania do ośrodka kuratorskiego oraz sprawozdań z objęcia i przebiegu nadzoru, a także opinii o nieletnich skierowanych do ośrodków kuratorskich.

Główny problem badawczy koncentrował się na ustaleniu, czy w postępowaniu wykonawczym uwzględnia się przyczyny zastosowanego środka oraz czy stosowane działania resocjalizacyjne przynoszą efekt w zakresie wypracowania trwałej w czasie zmiany w funkcjonowaniu społecznym nieletnich.

Operatem losowania próby do badania były akta sądowych postępowań z całej Polski dotyczących środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora sądowego, który został zakończony prawomocnym orzeczeniem sądu w 2024 r., oraz akta dotyczące realizacji środka wychowawczego w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego, który zakończono prawomocnym orzeczeniem sądu w 2024 r.

Na podstawie analizy danych statystycznych zawartych w sprawozdaniu MS-S40r ustalono, że w 2024 r. zakończono 11 709 nadzorów kuratorskich nad nieletnimi oraz zakończono 1137 postępowań w zakresie skierowania do ośrodka kuratorskiego. Liczba akt do badań została wyliczona na podstawie danych z tego sprawozdania w zakresie liczby zakończonych postępowań wykonawczych dotyczących nadzorów i skierowań do ośrodków kuratorskich w 2024 r. w poszczególnych sądach rejonowych.

Przy zachowaniu 95% poziomu ufności, 6% błędu maksymalnego oraz wielkości frakcji na poziomie 0,5, czyli parametrach najczęściej stosowanych w badaniach z zakresu wymiaru sprawiedliwości, obliczono, iż próba nie może być mniejsza niż 250 akt nadzorów kuratorskich oraz 203 akt dotyczących ośrodków kuratorskich. Następnie w wyniku losowania warstwowego ustalono listę sądów rejonowych, do których prezesów w dalszej kolejności zwrócono się o nadesłanie określonej, proporcjonalnej do ogólnej liczby spraw danego typu zakończonych w danym sądzie, liczby akt spełniających kryteria badawcze. Ostatecznie do badania aktowego w obszarze środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora sądowego sądy nadesłały 263 akta, jednakże z powodu braku danych w materiale finalnie

do opracowania wyników uwzględniono próbę 261 akt. Do badania aktowego w obszarze skierowania do ośrodka kuratorskiego sądy nadesłały łącznie 208 akt, lecz ponownie, z uwagi na braki danych uniemożliwiające przeprowadzenie badania, do ostatecznej analizy wykorzystano 203 akta. Akta pochodziły z 55 wylosowanych sądów rejonowych. Badanie zostało przeprowadzone przy wykorzystaniu opracowanych na jego potrzeby dwóch kwestionariuszy wypełnianych w programie LimeSurvey.

3. Efektywność środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora

3.1. Opis grupy badanej

W grupie badanej nieletnich z zastosowanym nadzorem kuratora było 58,6% mężczyzn, 39,1% kobiet, a w 2,3% przypadków osoby określiły się jako niebinarne.

Tabela 1. Płeć nieletnich z nadzorem kuratora

Odpowiedź	N	%
Kobieta	102	39,1
Mężczyzna	153	58,6
Osoba niebinarna	6	2,3

W kontekście wieku ustalono, że niespełna 31% nieletnich w dniu wpływu orzeczenia do Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej miało 16 lat, nieco ponad 20% ukończyło 15 lat, a nieco ponad 18% miało 17 lat. Z kolei ok. 16% nieletnich miało 13 lat lub mniej, a niespełna 15% ukończyło 14. rok życia. Jedna osoba (0,4%) w dniu wpływu orzeczenia do zespołu kuratorskiego ukończyła 18 lat.

Tabela 2. Wiek nieletnich z nadzorem kuratora w dniu objęcia nadzoru przez kuratora

Odpowiedź	N	%
13 lat lub mniej	41	15,7
14 lat	38	14,6
15 lat	53	20,3
16 lat	80	30,7
17 lat	48	18,4
18 lat	1	0,4

W grupie badanych nieletnich z nadzorem kuratora najwięcej, bo ponad 25%, zamieszkiwało na terenach wiejskich. Następną co do wielkości grupę (21,5%) stanowili nieletni zamieszkujący duże miasta (100–500 tys. ludności). Z kolei w miastach małych (do 20 tys. mieszkańców)

zamieszkiwało niespełna 20% badanych nieletnich z nadzorem kuratora, a w największych (powyżej 500 tys. mieszkańców) zamieszkiwało 15,7% osób badanych. W miastach zaludnionych na poziomie 20–50 tys. mieszkańców zamieszkiwało niespełna 12% badanych nieletnich, a w miastach zaludnionych na poziomie 50–100 tys. mieszkańców – niespełna 6% badanych nieletnich z zastosowanym nadzorem kuratora.

Tabela 3. Miejsce zamieszkania nieletnich z nadzorem kuratora

Odpowiedź	N	%
Wieś	66	25,3
Miasto do 20 000 mieszkańców	52	19,9
Miasto powyżej 20 000 do 50 000 mieszkańców	31	11,9
Miasto powyżej 50 000 mieszkańców do 100 000 mieszkańców	15	5,8
Miasto powyżej 100 000 do 500 000 mieszkańców	56	21,5
Miasto powyżej 500 000 mieszkańców	41	15,7

W badanej grupie nieletnich z nadzorem kuratora 93,9% osób to obywatele Polscy, 3,8% badanych było obywatelami innych krajów (w 9 przypadkach Ukrainy i 1 przypadku Gruzji), a w 2,3% nie było danych na ten temat. Uwzględniając dynamikę sytuacji geopolitycznej należy antycypować, iż odsetek obcokrajowców, w szczególności Ukraińców z uwagi na ich liczną emigrację wojenną do Polski, w postępowaniach sądowych będzie wzrastał. Stanowi to kulturowe i komunikacyjne wyzwanie dla kuratorów sądowych w obszarze działalności diagnostycznej i resocjalizacyjnej z nieletnimi¹.

Tabela 4. Obywatelstwo nieletnich z nadzorem kuratora

Odpowiedź	N	%
Polskie	245	93,9
Inne	10	3,8
Brak danych	6	2,3

3.2. Sytuacja rodzinna nieletnich z nadzorem kuratora

W kolejnym kroku przeprowadzono analizę sytuacji rodzinnej nieletnich z nadzorem kuratora. Ustalono, że 35,3% z nich było wychowywanych w rodzinach pełnych biologicznych. W wynikach wyłoniły się także dwie kolejne o relatywnie wysokim odsetku grupy,

¹ M. Zamarlik-Mazurek, G. Fuchs, *Wielokulturowość jako wyzwanie dla polskiej kurateli sądowej*, „Probacja” 2020, 3, s. 131–148.

a mianowicie grupa nieletnich wychowywana tylko przez matkę (23,8%) oraz grupa nieletnich wychowywana przez matkę z nowym partnerem (22,2%). W grupie badanej 8% nieletnich przebywało w pieczy zastępczej niespokrewnionej oraz 3,8% w pieczy zastępczej spokrewnionej. Tyle samo, bo 3,8% nieletnich, było wychowywanych tylko przez ojca, a o połowę mniej, bo 1,9% przez ojca z nową partnerką. Uzyskane wyniki wskazują na występowanie różnego rodzaju problemów w środowiskach rodzinnych nieletnich, które doprowadziły do rozpadu rodziny w ok. 65% przypadków, a w prawie 13% do umieszczenia nieletnich poza środowiskiem rodzinnym.

Tabela 5. Struktura rodzina nieletnich z nadzorem kuratora

Odpowiedź	N	%
Pełna biologiczna	92	35,3
Adopcyjna	0	0,
Matka	62	23,8
Matka z konkubentem	58	22,2
Ojciec	10	3,8
Ojciec z konkubiną	5	1,9
Pieczą zastępczą spokrewnioną	10	4,6
Pieczą zastępczą niespokrewnioną	21	8,1
Brak danych	1	0,4

Kontynuując analizę sytuacji rodzinnej nieletnich z nadzorem kuratora, ustalono, że 36,8% z nich nie miało rodzeństwa. Sytuacja w tym zakresie zmieniła się na przestrzeni dekady, gdyż wtedy nieletni z nadzorem kuratora byli jedynakami jedynie w 9,1% przypadków². W tej grupie stwierdzono, że 22,6% nieletnich miało starsze rodzeństwo, 31% miało młodsze rodzeństwo, a 8% miało zarówno młodsze, jak i starsze rodzeństwo. W grupie badanej było dwoje bliźniąt (0,8%).

Tabela 6. Rodzeństwo nieletnich z nadzorem kuratora

Odpowiedź	N	%
Nie ma rodzeństwa	96	36,8
Starsze	59	25,6
Starsze i młodsze	21	8,1
Młodsze	81	31
Bliźniak	2	0,8
Brak danych	2	0,8

² P. Kozłowski, *Wybrane aspekty sytuacji rodzinnej dzieci nieprzystosowanych społecznie – raport z badań* [w:] B. Adamczyk, K. Biel, *Dzieci ulicy w Polsce. Nowe konteksty zjawiska*, Kraków 2016, s. 365–380.

W zakresie poziomu wykształcenia matek nieletnich z nadzorem kuratora ustalono, iż najwięcej, gdyż 39,9% legitymowało się wykształceniem zawodowym, następnie 23% miało wykształcenie średnie, 18,4% podstawowe oraz 6,6% wyższe. Koresponduje to z wynikami w tym zakresie sprzed dekady³. W niespełna 17% nie było w aktach informacji na temat wykształcenia matki nieletniego. Przeważnie było tak w sytuacji, gdy dziecko nie przebywało pod opieką matki i np. przebywało w pieczy zastępczej lub było pod opieką ojca.

Tabela 7. Poziom wykształcenia matek nieletnich z nadzorem kuratora

Odpowiedź	N	%
Podstawowe	48	18,4
Zawodowe	91	34,9
Średnie	60	23
Wyższe	18	6,9
Brak danych	44	15,7

W aspekcie poziomu wykształcenia ojców nieletnich ustalono, iż najwięcej, gdyż 32,6% legitymowało się wykształceniem zawodowym, następnie 13% średnim oraz 8,4% podstawowym oraz 3,1% wyższym. W ok. 42% nie było w aktach informacji na temat wykształcenia ojca nieletniego. Przeważnie było to w sytuacji, gdy nieletni nie zamieszkiwał z ojcem.

Tabela 8. Poziom wykształcenia ojców nieletnich z nadzorem kuratora

Poziom wykształcenia	N	%
Podstawowe	22	8,4
Zawodowe	85	32,6
Średnie	34	13,0
Wyższe	8	3,1
Brak danych	112	42,2

W obszarze problemów matek nieletnich ujawnionych w trakcie działań diagnostycznych na potrzeby sporządzenia sprawozdania z objęcia nadzoru ustalono, że występują one u 47,1% z nich. Najczęściej, bo u 23,8% matek nieletnich, miała miejsce ingerencja we władzę rodzicielską. Następnie druga pod względem wysokości odsetka, wynoszącego 14,9%, kategoria dotyczyła bezrobocia. W 6,5% przypadków matek nieletnich ustalono problemy z nadużywaniem alkoholu. Natomiast u 4,6% z nich wykazano problemy ze zdrowiem somatycznym (np. choroby przewlekłe, w tym onkologiczne). Z kolei u 3,8% – zaburzenia zdrowia psychicznego (w tym psychozy). Nieco ponad 1% matek miało orzeczenia o niepełnosprawności.

³ Tamże, s. 365-380.

W aspekcie karalności stwierdzono, iż 1,5% matek nieletnich z nadzorem kuratorskim oświadczyło, iż było karanych sądownie oraz 0,4% odbywało karę pozbawienia wolności. Ustalono także, iż 4,6% z nich nie żyje lub nie utrzymuje kontaktu z dzieckiem.

Tabela 9. Rodzaje problemów występujących u matek nieletnich z nadzorem kuratora

Odpowiedź	N	%
Nadużywanie alkoholu	17	6,5
Narkomania	0	0
Karana sądownie	4	1,5
Odbywała karę pozbawienia wolności	1	0,4
Zaburzenia zdrowia psychicznego	10	3,8
Zaburzenia zdrowia somatycznego	12	4,6
Ingerencja we władzę rodzicielską	62	23,8
Bezrobocie	39	14,9
Przemoc	2	0,8
Niepełnosprawność	3	1,2
Nie żyje lub brak kontaktu	12	4,6
Nie stwierdzono / brak danych	138	52,9

W grupie ojców nieletnich z nadzorem kuratora ustalono, iż 28,4% miało ingerencję we władzę rodzicielską. Z kwerendy akt wynika, iż 16,5% ojców nieletnich nie miało długotrwałego kontaktu z nieletnim lub nie żyło. Niespełna 11% z nich nadużywało alkoholu. W obszarze karalności skonstatowano, iż 6,9% ojców nieletnich z nadzorem kuratora było karanych sądownie, a 5,4% odbywało karę pozbawienia wolności. Z kolei 4,2% ojców nieletnich z tym środkiem wychowawczym przejawiało zachowania o charakterze przemocy. Problemy związane ze zdrowiem somatycznym wykazano u 3,8%, natomiast problemy ze zdrowiem psychicznym u 2,3%. Problemy z zatrudnieniem, bezrobocie ustalono także u 2,3% ojców. Niepełnosprawność występowała u ok. 1% ojców badanych, a niespełna 1% miało problemy z używaniem środków narkotycznych.

Tabela 10. Rodzaje problemów występujących u ojców nieletnich z nadzorem kuratora

Odpowiedź	N	%
Nadużywanie alkoholu	28	10,7
Narkomania	2	0,8
Karany sądownie	18	6,9
Odbywał karę pozbawienia wolności	14	5,4
Zaburzenia zdrowia psychicznego	6	2,3
Zaburzenia zdrowia somatycznego	10	3,8
Ingerencja we władzę rodzicielską	74	28,4

Odpowiedź	N	%
Bezrobocie	6	2,3
Przemoc	11	4,2
Niepełnosprawność	3	1,2
Nie żyje lub brak kontaktu	43	16,5
Nie stwierdzono / brak danych	125	47,9

3.3. Sytuacja szkolna nieletnich z nadzorem kuratora

Nieletni, wobec których orzeczono środek wychowawczy w postaci nadzoru, najczęściej byli uczniami pierwszej klasy szkoły branżowej (niespełna 20%) oraz ósmej klasy szkoły podstawowej (niespełna 16%). Trzecią co do wielkości odsetka grupę stanowili uczniowie pierwszej klasy technikum/liceum (ponad 12,5%). Grupa liczyła łącznie 33 osoby, w 28 przypadkach byli to uczniowie techników, a 5 – liceum. Niespełna 11% stanowili uczniowie siódmej klasy szkoły podstawowej oraz drugiej klasy szkoły branżowej. Około 7% nieletnich z nadzorem kuratora w dniu rozpoczęcia realizacji postępowania wykonawczego w tym przedmiocie stanowili uczniowie klasy szóstej szkoły podstawowej oraz drugiej klasy technikum/liceum. Niespełna 5% tej grupy stanowili uczniowie trzeciej klasy szkoły branżowej, a prawie 4% piątej klasy szkoły podstawowej. Warto także zwrócić uwagę na dwie szczególne grupy, a mianowicie na ponad trzyprocentowy odsetek uczniów specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych (łącznie na poziomie od szóstej klasy szkoły podstawowej do trzeciej klasy szkoły branżowej). Ta grupa wymaga stosowania specjalnych metod wychowawczych i resocjalizacyjnych uwzględniających ich niepełną sprawność intelektualną na poziomie, jak wynika z badania, lekkiego stopnia niepełnosprawności. Drugą szczególną grupę stanowią dzieci będące uczniami czwartej klasy szkoły podstawowej z uwagi na ich wiek, na pograniczu rozpoczynania wychodzenia z okresu dzieciństwa w okres wczesnej adolescencji⁴, co także wymaga szczególnego uwzględnienia kompetencji wynikających z tego okresu ontogenezy.

Tabela 11. Na jakim etapie edukacji są nieletni, wobec których orzeczono nadzór kuratora?

Odpowiedź	N	%
Szkoła podstawowa klasa 4	5	1,9
Szkoła podstawowa klasa 5	10	3,8
Szkoła podstawowa klasa 6	19	7,3
Szkoła podstawowa klasa 7	28	10,7
Szkoła podstawowa klasa 8	41	15,7

⁴ L. Steinberg, *Adolescence*, wyd. 13, Nowy Jork 2022.

Odpowiedź	N	%
Szkoła branżowa klasa 1	51	19,5
Szkoła branżowa klasa 2	27	10,3
szkoła branżowa klasa 3	12	4,6
Liceum/technikum klasa 1	33	12,6
Liceum/technikum klasa 2	18	6,9
Liceum/technikum klasa 3	6	2,3
Liceum/technikum klasa 4	1	0,4
SOSW szkoła podstawowa klasa 6	1	0,4
SOSW szkoła podstawowa klasa 7	1	0,4
SOSW szkoła podstawowa klasa 8	0	0,0
SOSW szkoła branżowa klasa 1	4	1,5
SOSW szkoła branżowa klasa 2	2	0,8
SOSW szkoła branżowa klasa 3	2	0,8

W obszarze ocen dotyczących osiągnięć edukacyjnych nieletnich z nadzorem kuratora najwięcej osób, gdyż ponad 47%, uzyskało średnią ocen opisaną w aktach nadzoru z przedziału 2–2,99. Drugą co do wielkości odsetka grupę stanowiły osoby, które uzyskały średnią ocen z przedziału 3–3,99. Takich osób było nieco ponad 37,5%. Konweniuje to z wynikami badań uzyskanymi w tym obszarze sprzed 10 lat, z których wynika, iż 48% nieletnich z nadzorem kuratora uzyskiwało średnią ocen z przedziału 2–2,99, a 43% uzyskało średnią ocen z przedziału 3–3,99⁵. Około 9% nieletnich charakteryzowało się średnią ocen poniżej 2, co świadczy o poważnych trudnościach edukacyjnych i ocenach niedostatecznych semestralnych z poszczególnych przedmiotów. Niespełna 6% nieletnich nie przejawiało trudności w zakresie opanowania materiału nauczania, o czym świadczy średnia ocen z przedziału 4–4,99. W jednym przypadku w aktach nie było informacji o tym aspekcie funkcjonowania nieletniego.

Tabela 12. Średnia ocen nieletnich z nadzorem kuratora

Średnia ocen	N	%
Poniżej 2	24	9,2
2–2,99	123	47,1
3–3,99	98	37,6
4–4,99	15	5,8
5 i wyżej	0	0
Brak odpowiedzi	1	0,4

⁵ P. Kozłowski, *Kryminologiczny wymiar niedostosowania społecznego oraz jego korelaty w obszarze edukacji szkolnej* [w:] M. Stefański, A. Gliszczyński, E. Piotrowski (red.), *Problemy bezpieczeństwa personalnego w epoce ponowoczesności*, Słupsk 2016, s. 353–365.

Kolejnym obszarem opisu sytuacji szkolnej nieletnich z nadzorem kuratora był ten dotyczący niepromowania do klasy programowo wyższej na podstawie przepisów art. 440 Ustawy o systemie oświaty⁶. Skonstatowano, że w takiej sytuacji było nieco ponad 31% nieletnich z nadzorem kuratora. Jednokrotnie nie otrzymało promocji do następnej klasy 24,5% nieletnich, natomiast niespełna 5,5% dwukrotnie, a nieco ponad 1% trzykrotnie powtarzało naukę w tej samej klasie.

Tabela 13. Czy nieletni powtarzał naukę na tym samym poziomie

Odpowiedź	N	%
Nie	180	69
1 raz	64	24,5
Tak, 2 razy	14	5,4
Tak, 3 razy lub więcej	3	1,2

Następnym aspektem opisującym funkcjonowanie dzieci w środowisku szkolnym są oceny zachowania. Warto zwrócić uwagę na to, że zgodnie z § 11 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych przyjmuje się następujące obszary do klasyfikacji: wywiązywanie się z obowiązków ucznia, postępowanie zgodne z dobrem społeczności szkolnej, dbałość o honor i tradycje szkoły, dbałość o piękno mowy ojczystej, dbałość o bezpieczeństwo i zdrowie własne oraz innych osób, godne, kulturalne zachowanie się w szkole i poza nią, okazywanie szacunku innym osobom. Począwszy od klasy IV szkoły podstawowej, roczną i końcową ocenę klasyfikacyjną zachowania ustala się według następującej skali: wzorowe, bardzo dobre, dobre, poprawne, nieodpowiednie, naganne. Przy ustalaniu oceny klasyfikacyjnej zachowania ucznia, u którego stwierdzono zaburzenia lub inne dysfunkcje rozwojowe, należy uwzględnić wpływ tych zaburzeń lub dysfunkcji na jego zachowanie, na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego lub orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania, lub opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej. Przy opisie oceny zachowania należy uwzględnić specyficzne, behawioralne kryteria wynikające z interpretacji i określić własnych przez każdą ze szkół, co budzi wątpliwości natury pedagogicznej⁷, które zostały zawarte także w wystąpieniu Rzeczniczki Praw Dziecka do Ministra Edukacji z dnia 23 marca 2025 r., znak sprawy: ZEW.401.1.2025.ŁK⁸.

⁶ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425.

⁷ W. Żłobicki, *Szkolne ocenianie zachowania uczniów a trywializacja sukcesu w wychowaniu*, „Sukces jako zjawisko edukacyjne” 2017, 1, s. 189–199.

⁸ List Rzecznik Praw Dziecka do Minister Edukacji [online] <https://brpd.gov.pl/wp-content/uploads/2025/05/Pismo-RPD-do-MEN.pdf> [dostęp: 28.11.2025].

Odnosząc się jednak do danych zawartych w aktach, największy odsetek, gdyż ponad 36%, stanowili nieletni, których zachowanie w szkole oceniono jako nieodpowiednie. Drugą co do wielkości odsetka (niespełna 27%) grupę stanowili ci, których zachowanie oceniono jako poprawne, trzecią z kolei osoby z dobrą oceną z zachowania (13%), a czwartą dzieci z przypisaną naganną oceną zachowania – ok. 11,5%. Jeden z nieletnich miał bardzo dobrą ocenę zachowania w szkole. U niespełna 12% badanych przypadków nie było adnotacji w tym zakresie. Warto dodać, iż w badaniach sprzed dekady ustalono podobny odsetek nagannych ocen zachowania w grupie nieletnich z nadzorem kuratora, jednakże wówczas odwrócona była proporcja odsetka ocen nieodpowiednich (26%) i poprawnych (44%)⁹.

Tabela 14. Ocena zachowania w szkole nieletnich z nadzorem kuratora

Ocena	N	%
Naganna	30	11,5
Nieodpowiednia	94	36
Poprawna	70	26,8
Dobra	34	13,0
Bardzo dobra	1	0,4
Wzorowa	0	0,0
Brak danych	31	11,9

3.4. Wybrane obszary specjalistycznego diagnozowania stanu psychicznego nieletnich z nadzorem kuratora

Kontynuując opis obszaru trudności edukacyjnych, ale zarazem wkraczając w aspekt diagnozowania problemów psychospołecznych, ustalono, iż ponad 33% nieletnich uzyskało opinie i(lub) orzeczenia w wyniku badań w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. W nieco ponad 8% badanych przypadków nie było żadnych informacji na ten temat, a w ponad 59% przypadków były informacje o tym, że nieletni z grupy z nadzorem kuratora nie byli diagnozowani w takiej poradni.

⁹ P. Kozłowski, *Kryminologiczny wymiar...*, s. 353–365.

Tabela 15. Czy nieletni mieli orzeczenia/opinie z poradni psychologiczno-pedagogicznej?

Badanie w PPP	N	%
Tak	87	33,3
Nie	155	59,4
Brak danych	19	8,1

W dalszej analizie zahaczającej o kontekst stanu zdrowia psychicznego nieletnich z nadzorem kuratora ustalono, iż ponad 34% spośród nich było konsultowanych u lekarza psychiatry. Jest to znakomicie wyższy odsetek w grupie badanej niż w ogólnej populacji w naszym kraju. Szacuje się bowiem, iż w Polsce ok. 9% dzieci i młodzieży poniżej 18. roku życia wymaga pomocy systemu leczenia psychiatrycznego i psychologicznego, a nadto Polska pod tym względem nie różni się od innych krajów, gdzie ok. 10% populacji dzieci i młodzieży wymaga pomocy profesjonalistów¹⁰. Jak wynika z danych udzielonych przez Ministra Zdrowia zawartych w odpowiedzi na interpelację nr 819 posła Mirosława Maliszewskiego, przesłaną do Ministerstwa Zdrowia w dniu 16 stycznia 2024 r., w sprawie stanu psychiatrii dziecięcej znak pisma ZPP.050.5.2024.MSS¹¹ z 12.02.2024 r. w populacji młodzieży w wieku 12–17 lat, jakiegokolwiek bieżące zaburzenia psychiczne (szacowane łącznie z zaburzeniami związanymi z używaniem substancji psychoaktywnych, zaburzeniami odżywiania oraz tendencjami samobójczymi) zaobserwowano u 15,4% badanych. W raporcie Najwyższej Izby Kontroli „Opieka psychiatryczna nad dziećmi i młodzieżą” z 2024 r., znak pisma LPO.430.5.2023 Nr ewid. 11/2024/P/23/077/LPO¹², w 2022 r. wskazano, iż taką opieką objęto zaledwie 3,5% populacji dzieci i młodzieży, gdy według szacunków 9% młodych osób wymagało opieki, a według badania EZOP II było to nawet ok. 14%. Ustalenia wskazujące, iż 1/3 nieletnich z nadzorem kuratora jest objęta pomocą psychiatryczną, rodzą wiele pytań. Po pierwsze, czy zachowania będące podstawą orzeczenia środka powinny być ujmowane jako demoralizacja, czy może stanowią przejawy wynikające z zaburzeń zdrowia psychicznego? Po drugie, czy zatem zasadne jest stosowanie metod resocjalizacji wobec osób z zaburzeniami zdrowia psychicznego? Po trzecie, czy kuratorzy prowadzący już nadzory są merytorycznie przygotowani do pracy z dziećmi przejawiającymi zaburzenia zdrowia psychicznego? Warto dane te zestawzić także z ustaleniami Justyny Włodarczyk-Madejskiej i Karoliny Bloch, odnoszącymi się do nieletnich, wobec których sądy stosowały środki izolacyjne, wskazującymi na to, że u niemal 60% nich zdiagnozowano zaburzenia psychiczne. Do najczęściej

¹⁰ A. Babicka-Wirkus, P. Kozłowski, Ł. Wirkus, K. Stasiak, *Internalizing and Externalizing Disorder Levels among Adolescents: Data from Poland*, „International Journal Of Environmental Research And Public Health” 2023, 20(3), s. 27–52, <https://doi.org/10.3390/ijerph20032752>.

¹¹ List Minister Zdrowia do Marszałka Sejmu [online] <https://sejm.gov.pl/INT10.nsf/klucz/ATTD2EK8W/%24FILE/i00819-01.pdf> [dostęp: 29.11.2025].

¹² *Opieka psychiatryczna nad dziećmi i młodzieżą* [online] <https://www.nik.gov.pl/plik/id,29673,vp,32532.pdf> [dostęp: 29.11.2025].

występujących należały mieszane (lub bez dookreślenia jakie), a 40% z nich miało zaburzenia emocji i niemal tyle samo hiperkinetyczne zaburzenia zachowania (w tym również ADHD). U 14% zdiagnozowano zaburzenia opozycyjno-buntownicze. 11% miało stwierdzone zaburzenia adaptacyjne. U 8% pojawiły się stany bądź epizody depresyjne, a w kilku przypadkach stwierdzono depresję. 7% miało zdiagnozowane zaburzenia ze spektrum autyzmu¹³. Kluczowy w tym zakresie jest wniosek odnoszący się do zmiany w perspektywie ostatniej dekady w tym obszarze. W badaniu z 2015 r. u 75% nieletnich ustalono dobry stan zdrowia, natomiast w badaniu z 2025 r. ponad połowa miała zdiagnozowane zaburzenia psychiczne, a blisko połowa była leczona psychiatrycznie lub z powodu uzależnień¹⁴.

Tabela 16. Czy nieletni z nadzorem kuratora byli konsultowani psychiatrycznie?

Odpowiedź	N	%
Tak	89	34,1
Nie	171	65,5
Brak danych	1	0,4

Do obszaru problemów ze zdrowiem psychicznym nieletnich z nadzorem kuratora należy odnieść wynik badania wskazujący na to, że ok. 47% spośród nich korzystało z konsultacji i(lub) pomocy psychologicznej. To w kontekście 33% nieletnich będących pacjentami lekarzy psychiatrów generuje kolejne pytania, choćby o to, czy przynajmniej niektóre przypadki zachowań ocenionych przez sąd jako przejawy demoralizacji nie są przejawami zaburzeń wymagających nie resocjalizacji, ale terapii psychologicznej czy psychoterapii?

Tabela 17. Czy nieletni byli konsultowani u psychologa?

	N	%
Tak	121	46,7
Nie	138	52,9
Brak danych	1	0,4

Kolejnym niezwykle ważnym aspektem zdrowia psychicznego nieletnich z nadzorem kuratora jest oszacowanie, iż u ponad 9,5% przypadków grupy badanej odnotowano, iż w repertuarze ich doświadczeń było podjęcie próby samobójczej. Było to dokumentowane w formie kserokopii wypisów ze szpitali lub adnotacji kuratorów w sprawozdaniach. Z kolei u ok. 16,5% nieletnich z nadzorem kuratora ustalono, iż występowały przejawy zachowań automutylacyjnych w formie pocięć powłok skórnych różnych części ciała. Warto ten obszar

¹³ J. Włodarczyk-Madejska, K. Bloch, *Praktyka orzekania przez sąd o zastosowaniu wobec nieletniego środka izolacyjnego, Analizy Wymiaru Sprawiedliwości*, Warszawa 2025, s. 26–28.

¹⁴ Tamże, s. 101.

zgłębić poprzez odniesienia do badań nad różnicami występującymi w zakresie tendencji do autoagresji emocjonalnej i fizycznej u dziewcząt i chłopców pod nadzorem kuratora¹⁵. Warto w tym aspekcie zwrócić uwagę również na dwie niepokojące kwestie z badań nieletnich z orzeczonym środkiem izolacyjnym z 2025 r., w których skonstatowano, iż 31% z nich dokonywało samookaleczeń, a 11% podejmowało próby samobójcze. Problemy te były praktycznie niewidoczne w badaniu sprzed dekady (10 przypadków)¹⁶. Na tle tych ustaleń nasuwa się pytanie o to, czy podstawy stosowania środka wychowawczego nie są maskowaniem¹⁷ problemów natury internalizacyjnej nieletnich? Czy w takich przypadkach zasadne jest stosowanie środków wychowawczych? Wreszcie, czy kuratorzy sądowi są należycie przygotowani do pracy z osobami o skłonnościach autoagresywnych i (lub) w kryzysie suicydalnym?

Tabela 18. Czy nieletni przejawiali zachowania automutylacyjne i suicydalne?

Forma automutylacji	N	%
Nie albo brak informacji w aktach	193	77,8
Próba samobójcza	25	9,6
Autoagresja	43	16,5

3.5. Podstawy zastosowania środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora

W wyniku analizy akt objętych badaniem skonstatowano, iż wobec 67,5% nieletnich orzeczono nadzór kuratora w związku z przejawami demoralizacji, a w 32,5% przypadków podstawą było dokonanie czynu karalnego, co odpowiada utrzymującemu się trendowi w ogólnopolskiej statystyce¹⁸ dotyczącej przyczyn formalnych orzekania wymienionego środka wychowawczego¹⁹. Taki trend wyraźnie zaznacza się od 2015 r.²⁰

¹⁵ P. Kozłowski, *The Social-Emotional Dimension of the Functioning of Young People Subject to Court Enforcement Proceedings – The Context of Aggression and Self-Aggression*, „Papers of Social Pedagogy” 2019, 2, 12, s. 28–42.

¹⁶ J. Włodarczyk-Madejska, K. Bloch, *Praktyka orzekania...*, s. 101.

¹⁷ Maskowanie: co oznacza „maskowanie” objawów [online] https://www-talkwithfrida-com.translate.google/learn/masking-what-it-means-to-mask-your-symptoms/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=rq [dostęp: 19.11.2025].

¹⁸ Ł. Wirkus, *Rola kuratorów rodzinnych w zapobieganiu demoralizacji i przestępczości nieletnich – wybrane rozwiązania systemowe*, „Probacja” 2023, 2, s. 81–107.

¹⁹ *Opracowania wieloletnie* [online] <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> [dostęp: 26.11.2025].

²⁰ J. Włodarczyk-Madejska, *Nieletni* [w:] P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, J. Klimczak, B. Gruszczyńska, P. Waszkiewicz, *Atlas przestępczości w Polsce 7*, Warszawa 2025, s. 146–147.

Tabela 19. Formalna podstawa orzeczenia nadzoru

	N	%
Czyn karalny	85	32,6
Demoralizacja	176	67,4

W dalszej części analizie poddano zachowania, które były zdefiniowane przez sąd jako przejawy demoralizacji i które były zawarte w uzasadnieniu orzeczenia o zastosowaniu środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora sądowego. Warto w tym miejscu przytoczyć treść art. 4.1 uwir, w którym to określono podstawy jej stosowania, takie jak „w szczególności dopuszczenie się czynu zabronionego, naruszanie zasad współżycia społecznego, uchylanie się od obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki, używanie alkoholu, środków odurzających, substancji psychotropowych, ich prekursorów, środków zastępczych lub nowych substancji psychoaktywnych, zwanych dalej «substancją psychoaktywną», uprawianie nierzędu”²¹.

W wyniku analizy empirycznej stwierdzono, iż w ponad 56% wszystkich przypadków (orzeczone nadzory kuratora w związku z demoralizacją oraz w związku z dokonaniem czynu karalnego) wskazano niewłaściwe realizowanie obowiązku szkolnego, następnie w ponad 37% niekonstruktywne spędzanie czasu wolnego, w 32,5% przypadków różne przejawy zachowań agresywnych. Kolejne pod względem częstotliwości było używanie alkoholu (ponad 28%). W niespełna 24% przypadków niewłaściwe zachowanie wobec rówieśników w szkole oraz przebywanie w zdemoralizowanym towarzystwie. Natomiast kolejne przyczyny występowały z następującym natężeniem: palenie papierosów (niespełna 19%), ucieczki z domu (niespełna 17%), używanie narkotyków (niespełna 16%), niewłaściwe zachowanie wobec nauczycieli (11,5%), używanie e-papierosów (9,5%), stosowanie leków w celach niemedycznych (niespełna 5%).

W wyniku analizy uwzględniającej wyłącznie sprawy orzeczone w związku z demoralizacją ustalono, że w 83,5% przypadków wskazano niewłaściwe realizowanie obowiązku szkolnego, a w ponad 55% niekonstruktywne spędzanie czasu wolnego. Z kolei w 48,3% przypadków różne przejawy zachowań agresywnych. Używanie alkoholu wystąpiło w ok. 42% orzeczeń, a w nieco ponad 35% przypadków niewłaściwe zachowanie wobec rówieśników w szkole, a także przebywanie w zdemoralizowanym towarzystwie. Palenie papierosów wskazano jako przejaw demoralizacji w niespełna 28% tego rodzaju orzeczeń, a ucieczki z domu w 25%, natomiast używanie narkotyków w ok. 23%, niewłaściwe zachowanie wobec nauczycieli w 17%, używanie e-papierosów w ok. 14% oraz stosowanie leków w celach niemedycznych w niespełna 7% orzeczeń.

²¹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 1700.

Katalog przejawów zachowań, które były ujmowane jako kategoria demoralizacji, nie jest zamknięty. W niniejszym badaniu w ponad 52% orzeczeń w związku z demoralizacją (co stanowiło ok. 35% wszystkich orzeczonych nadzorów kuratora łącznie w związku z demoralizacją i czynami karalnymi) występowały inne zachowania, cytując z materiału badawczego, takie jak: uzależnienie od telefonu, nadmierne korzystanie z telefonu, konflikty z rodzicami, przygodne stosunki seksualne ze starszymi mężczyznami (dotyczyło 3 dziewcząt), kłamanie, oszukiwanie rodziców, tendencje do manipulacji, odurzanie się klejem, nieposłuszeństwo wobec rodziców, wulgarność wobec matki, niestosowanie się do zakazów i nakazów rodziców, opuszczenie się w nauce, popychanie matki, podżeganie do samookaleczenia, prowadzenie samochodu bez uprawnień, wniesienie alkoholu na teren szkoły, przerabianie zdjęć w internecie, groźby w internecie, podszywanie się pod konto internetowe innej osoby, niszczenie mienia w domu dziecka, niestosowanie się do zasad w domu dziecka, wulgarne zachowanie wobec rówieśników, wulgarne zachowanie wobec rodziców, przywłaszczenie płatności kartą bankomatową lub blikiem, tworzenie grup przemocowych, wymuszanie przemocą zachowań, krytykowanie matki, nadmierne korzystanie z komputera, sprzedawanie papierosów i e-papierosów uczniom w szkole, udostępnianie pornografii osobom poniżej 15 lat.

Tabela 20. Przejawy demoralizacji jako przyczyny orzeczenia nadzoru – analiza postanowień sądowych (wybór wielokrotny)

Forma	N	% spraw w związku z demoralizacją	% wszystkich spraw (łącznie demoralizacja + czyny karalne)
Niewłaściwe realizowanie obowiązku szkolnego	147	83,5	56,3
Niewłaściwe zachowanie w szkole wobec rówieśników	62	35,2	23,8
Niewłaściwe zachowanie w szkole wobec nauczycieli	30	17,1	11,5
Palenie papierosów	49	27,8	18,8
Używanie e-papierosów	25	14,2	9,6
Używanie alkoholu	74	42,0	28,4
Używanie narkotyków	41	23,3	15,7
Niemedyczne stosowanie leków	12	6,8	4,6
Niekonstrukttywne spędzanie czasu wolnego	97	55,1	37,2
Przebywanie w zdemoralizowanym towarzystwie	62	35,2	23,8
Ucieczki z domu	44	25,0	16,9
Agresja	85	48,3	32,6
Inne	92	52,3	35,3
Ogółem liczba orzeczeń w związku z demoralizacją	176	odsetki nie sumują się do 100 – wybór wielokrotny	odsetki nie sumują się do 100 – wybór wielokrotny

Poniżej przedstawiono wyniki analizy sprawozdań z objęcia nadzoru. W porównaniu do przejawów demoralizacji zawartych w postanowieniach sądowych nie są one z nimi w pełni zbieżne. W sytuacjach gdy odsetek danej kategorii zachowań jest większy, może to wynikać

z tego, iż w okresie od orzeczenia do objęcia nadzoru przez kuratora upływa kilka tygodni (co jest związane z uprawomocnieniem się orzeczenia, przekazaniem z wydziału rodzinnego i nieletnich do zespołu kuratorskiej służby sądowej, a następnie powierzeniem sprawy kuratorowi wg właściwości terenowej). Nieletni dodatkowo przejawiali inne zachowania problemowe. Poza tym w sprawach związanych z czynami karalnymi także występowały przejawy demoralizacji nieujęte w orzeczeniu. Taka sytuacja miała miejsce w zakresie nieprawidłowego realizowania obowiązku szkolnego (zawarto to w 56,7% sprawozdań wobec 56,3% w postanowieniach), niewłaściwego zachowania wobec rówieśników w szkole (zawarto to w 26,5% sprawozdań wobec 23,8% w postanowieniach), niekonstruktywne spędzanie czasu wolnego (zawarto to w 39,9% sprawozdań wobec 37,2% w postanowieniach), ucieczki z domu (zawarto to w 17,6% sprawozdań wobec 16,9% w postanowieniach) oraz inne (zawarto to w 4% sprawozdań wobec 35,3% w postanowieniach).

Taki sam odsetek dotyczył niewłaściwego zachowania wobec nauczycieli, używania środków narkotycznych, niemedycznego stosowania leków i zachowań agresywnych.

Mniejszy odsetek zachowań wynikających z diagnozy negatywnej w sprawozdaniach z objęcia nadzoru niż tych zawartych w postanowieniach dotyczył: używania alkoholu (zawarto to w 24,5% sprawozdań wobec 28,4% w postanowieniach), palenia papierosów (zawarto to w 13,8% sprawozdań wobec 18,8% w postanowieniach), używania e-papierosów (zawarto to w 5,4% sprawozdań wobec 9,6% w postanowieniach), przebywanie w zdemoralizowanym towarzystwie (zawarto to w 17,6% sprawozdań wobec 16,9% w postanowieniach). W związku z tym nasuwa się pytanie, czy treści orzeczeń zawsze są analizowane przez kuratorów w ramach czynności preparacyjnych przed objęciem nadzoru, czy też są one po prostu pozytywnie lub negatywnie weryfikowane w toku pierwszych czynności kuratora?

Na uwagę zasługuje także to, iż w 12,3% sprawozdań z objęcia nadzoru uwzględniono problemy związane z autoagresją. Nie było tam jednak informacji o próbach samobójczych. W wyniku dalszej analizy akt w kolejnych sprawozdaniach pojawiały się informacje o autoagresji oraz o próbach samobójczych nieletnich. Stąd też wynik ten jest różny od wyników zawartych w tabeli 18. Prawdopodobnie takie wrażliwe kwestie wymagają więcej czasu na weryfikację oraz pogłębionych badań w tym zakresie.

Tabela 21. Przejawy demoralizacji ujęte w sprawozdaniach z objęcia nadzoru (wielokrotny wybór)

Odpowiedź	N	%
Niewłaściwe realizowanie obowiązku szkolnego	148	56,7
Niewłaściwe zachowanie w szkole wobec rówieśników	68	26,1
Niewłaściwe zachowanie w szkole wobec nauczycieli	30	11,5
Palenie papierosów	36	13,8
Używanie e-papierosów	14	5,4

Odpowiedź	N	%
Używanie alkoholu	64	24,5
Używanie narkotyków	41	15,7
Niemedyczne stosowanie leków	12	4,6
Niekonstruktywne spędzanie czasu wolnego	104	39,9
Przebywanie w zdemoralizowanym towarzystwie	61	23,4
Ucieczki z domu	46	17,6
Agresja	85	32,6
Autoagresja	32	12,3
Inne	107	41,0
Ogółem liczba wszystkich analizowanych sprawozdań z objęcia nadzoru 261	nie sumuje się do 261 – wybór wielokrotny	odsetki nie sumują się do 100 – wybór wielokrotny

Czyny karalne stanowiły podstawę zastosowania nadzoru w 32,6% badanych przypadków. Było to 85 spraw. W niektórych jednak podstawą było kilka czynów karalnych, stąd liczba czynów poddanych analizie jest wyższa od liczby orzeczeń i wynosi 143. W odniesieniu do łącznej liczby orzeczeń obejmującej czyny karalne oraz demoralizację ustalono, że najczęściej występującymi czynami karalnymi, występującymi w 23,9% spraw były wykroczenia przeciwko mieniu (art. 119–131 Kodeksu wykroczeń²²k.w.). Drugą co do częstości kategorią (15,7%) były przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (art. 148–162 kodeksu karnego²³), potem kolejno (13,8%) przestępstwa przeciwko mieniu (art. 278–295 k.k.), posiadanie środków narkotycznych z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii²⁴ (11,3%), następnie (7,6%) przestępstwa przeciwko wolności (art. 189–193 k.k.), potem (5,7%) przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej (art. 212–217a k.k.), a także (3,78%) przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (art. 197–205 k.k.) oraz (3,1%) przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211a k.k.), udzielanie środków narkotycznych z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (2,5%). W pojedynczych przypadkach były to także wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi w komunikacji (art. 84–103a k.w. – 1,9%) oraz wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu (art. 49–64 k.w. – 0,6%).

W wyniku analizy uwzględniającej wyłącznie orzeczenia związane z czynami karalnymi ustalono, iż najczęściej występującymi w tym katalogu czynami karalnymi, ponieważ miało to miejsce w blisko 45% tego typu spraw, były wykroczenia przeciwko mieniu (art. 119–131 k.w.). Drugą co do częstotliwości kategorią, gdyż obejmującą ok. 29,5% orzeczeń, były przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (art. 148–162 kk). Warto wskazać, iż jak zauważa Dagmara Woźniakowska, jednym z czynników charakteryzujących współczesną przestępczość nieletnich jest wzrost liczby czynów związanych z użyciem przemocy (mimo

²² Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, Dz.U. 1971 nr 12 poz. 114.

²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553.

²⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U. 2023.1939 t.j.

ogólnego spadku liczby czynów karalnych, popełnianych przez nieletnich)²⁵. Trend ten jest zauważalny od kilkunastu lat²⁶. Następnie kolejno przestępstwa przeciwko mieniu (art. 278–295 k.k.) w niespełna 26%, posiadanie środków narkotycznych z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w ok. 22%, przestępstwa przeciwko wolności (art. 189–193 k.k.) w nieco ponad 14%, przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej (art. 212–217a k.k.) w ok. 10,5% przypadków, a także przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (art. 197–205 k.k.) – 3,8%. Z kolei przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (art. 197–205 k.k.) występowały w ok. 7% orzeczeń związanych z czynami karalnymi, a przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211a k.k.) w niespełna 6% przypadków. Udzielanie środków narkotycznych z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii miało miejsce w niespełna 5% postanowień w przedmiocie zastosowania nadzoru kuratora. W 3,5% przypadków były to także wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi w komunikacji (art. 84–103a k.w.) oraz w jednym przypadku wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu (art. 49–64 k.w.).

W związku z pozostałymi kategoriami czynów karalnych, tj. przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne (art. 117–126c k.k.), przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej (art. 127–139 k.k.), przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (art. 163–172 k.k.), przestępstwa przeciwko środowisku (art. 181–188a k.k.), przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania (art. 194–196 k.k.), przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego (art. 222–231b k.k.), przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (art. 232–247a k.k.), przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu (art. 252–264a k.k.), przestępstwa przeciwko ochronie informacji (art. 265–269c k.k.), przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów (art. 270–277d k.k.), przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym (art. 296–309 k.k.), przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi (art. 310–316 k.k.), wykroczenia przeciwko instytucjom państwowym, samorządowym i społecznym (art. 65–69 k.w.), wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu osób i mienia (art. 70–83 k.w.), wykroczenia przeciwko osobie (art. 104–108 k.w.), wykroczenia przeciwko zdrowiu (art. 109–118 k.w.), wykroczenia przeciwko interesom konsumentów (art. 132–139c k.w.), wykroczenia przeciwko obyczajności publicznej (art. 140–142 k.w.), wykroczenia przeciwko urządzeniom użytku publicznego (art. 143–145 k.w.), szkodnictwo leśne, polne i ogrodowe (art. 148–166 k.k.), nie było żadnego orzeczenia w przedmiocie zastosowania nadzoru kuratora sądowego nad nieletnim.

²⁵ D. Woźniakowska, *Nieletni jako sprawcy przestępstwa znęcania się. Jaka prawda stoi za statystyką?*, Warszawa 2023.

²⁶ P. Kozłowski, *Czyny karalne nieletnich z użyciem przemocy – analiza kryminologiczna z uwzględnieniem czynnika płci* [w:] Ł. Wirkus, P. Kozłowski (red.), *Przemoc w rodzinie – ujęcie interdyscyplinarne*, Kraków 2017.

Tabela 22. Rodzaj czynu karalnego jako podstawa orzeczenia (wielokrotny wybór)

Odpowiedź	N	% orzeczeń w związku z czynem karalnym	% wszystkich orzeczeń (w związku z czynami karalnymi i demoralizacją)
Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (art. 148–162 k.k.)	25	29,5	15,7
Przestępstwa przeciwko wolności (art. 189–193 k.k.)	12	14,1	7,6
Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (art. 197–205 k.k.)	6	7,1	3,8
Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211a k.k.)	5	5,9	3,1
Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej (art. 212–217a k.k.)	9	10,6	5,7
Przestępstwa przeciwko mieniu (art. 278–295 k.k.)	22	25,9	13,8
Wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu (art. 49–64 k.w.)	1	1,2	0,6
Wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi w komunikacji (art. 84–103a k.w.)	3	3,5	1,9
Wykroczenia przeciwko mieniu (art. 119–131 k.w.)	38	44,7	23,9
Posiadanie środków narkotycznych	18	21,8	11,3
Udzielanie środków narkotycznych	4	4,7	2,5
Ogółem liczba orzeczeń w związku z czynami karalnymi	85	odsetki nie sumują się do 100 – wybór wielokrotny	odsetki nie sumują się do 100 – wybór wielokrotny
Łączna liczba czynów widniejących w orzeczeniach w związku z czynami karalnymi	143		

3.6. Obszary wykonawcze prowadzenia nadzorów nad nieletnimi

W kolejnym etapie badaniami objęto wybrane aspekty prowadzenia nadzorów nad nieletnimi przez kuratorów sądowych. Pierwszy z nich dotyczył określenia celu podejmowanych oddziaływań w ramach realizacji tego środka wychowawczego. Cele resocjalizacyjne, do których odnosi się niniejsze badanie, są zawarte w preambule do uwir²⁷. Cel to coś, do czego się dąży²⁸. Cel to antycypowany efekt końcowy działania, do którego człowiek dąży i który napędza jego dążenia²⁹. W aspekcie postępowania wykonawczego w sprawach nieletnich cel to pożądaný stan lub rezultat środka wychowawczego, który chcemy osiągnąć w wyniku prowadzonych oddziaływań, np. „Wprowadzenie nieletniego do systematycznego realizowania obowiązku szkolnego oraz zaprzestania używania środków narkotycznych”³⁰. Warto wskazać, iż nieletni jako osoby doznające załamania planu życiowego czy destabilizacji

²⁷ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 1700.

²⁸ Cel [w:] *Słownik języka polskiego PWN* [online] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/cel.html> [dostęp: 27.11.2025].

²⁹ R.A. Emmons, *Striving for the Sacred: Personal Goals, Life Meaning and Religion*, „Journal of Social Issues” 2005, 61, 4, s. 731–745.

³⁰ Przykład z badanych akt.

triady dynamizującej działanie człowieka (wartości – cele – plany życiowe³¹) napotykać cztery główne grupy trudności w drodze do realizacji tych dóbr, takie jak: brak celu, błędne strategie, brak spójności między dobrami pierwotnymi i wtórnymi oraz brak wewnętrznych i zewnętrznych zasobów we własnym środowisku³².

W tej części badania analizom były poddane sprawozdania z objęcia i przebiegu nadzoru nad nieletnimi. Zgodnie z rozporządzeniem w sprawie prowadzenia nadzoru nad nieletnim³³ sprawozdanie z objęcia nadzoru nad nieletnim zawiera w szczególności:

- 1) dane o nieletnim, jego rodzicach lub opiekunie:
 - a) datę i miejsce urodzenia nieletniego,
 - b) miejsce nauki lub miejsce pracy nieletniego,
 - c) numer telefonu lub adres poczty elektronicznej umożliwiający kontakt z nieletnim, jego rodzicami lub opiekunem;
- 2) informacje o sytuacji osobistej, rodzinnej oraz o warunkach bytowych nieletniego, jego rodziców lub opiekuna oraz o jego stosunku do nadzoru i nałożonych obowiązków, w tym o:
 - a) sposobie realizowania przez nieletniego obowiązku nauki,
 - b) wysokości uzyskiwanych dochodów i ich źródłach,
 - c) stanie zdrowia nieletniego, w tym o ujawnionych uzależnieniach oraz problemach rozwojowych,
 - d) funkcjonowaniu nieletniego i jego kontaktach w środowisku;
- 3) informacje o przebiegu dotychczasowych nadzorów i kontroli wykonania obowiązków, o których mowa w art. 7 pkt 2;
- 4) informacje o zamierzeniach profilaktyczno-resocjalizacyjnych i opiekuńczo-wychowawczych;
- 5) metody sprawowania nadzoru nad nieletnim i kontroli zachowania nieletniego;
- 6) plan pracy z nieletnim;
- 7) źródła informacji o nieletnim i datę pozyskania informacji;
- 8) sygnaturę akt prowadzonej sprawy;
- 9) imię i nazwisko sporządzającego sprawozdanie oraz datę jego sporządzenia.

W sprawozdaniach z przebiegu nadzoru nad nieletnim przedstawia się natomiast zgodnie z § 11 rozporządzenia³⁴ zmiany w sytuacji osobistej, rodzinnej, edukacyjnej oraz w warunkach bytowych nieletniego, metodach sprawowania nadzoru nad nieletnim i kontroli

³¹ P. Kozłowski, *Wartości, cele i plany życiowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, Kraków 2016, s. 98.

³² M. Muskała, *„Odstąpienie od przestępczości” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Poznań 2016, s. 180.

³³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2022 r. poz. 2544 w sprawie sprawowania nadzoru nad nieletnimi przez kuratorów sądowych, organizacje społeczne, pracodawców oraz osoby godne zaufania.

³⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2022 r. poz. 2544 w sprawie sprawowania nadzoru nad nieletnimi przez kuratorów sądowych, organizacje społeczne, pracodawców oraz osoby godne zaufania.

zachowania nieletniego, a także postępy w procesie resocjalizacji oraz ocenę skuteczności podjętych działań.

W wyniku analizy materiału badawczego ustalono, iż w ponad 89% badanych przypadków sformułowany cel wprost odnosił się do przyczyn zastosowania środka wychowawczego w pełnym zakresie. W 8% przypadków odnosił się jedynie do niektórych przyczyn orzeczenia nadzoru. W 0,4% wpisany cel nie odnosił się do przyczyn merytorycznych zawartych w postanowieniu, natomiast w 2,3% przypadków w sprawozdaniu nie było zawartego celu nadzoru w sprawozdaniu z objęcia nadzoru.

Tabela 23. Czy cel nadzoru odnosi się do przyczyn orzeczenia?

Odpowiedź	N	%
Tak	233	89,3
Nie	1	0,4
Częściowo	21	8,0
Brak odpowiedzi	6	2,3

Kuratorzy sądowi, prowadząc nadzór, swoje oddziaływania realizują głównie w środowisku rodzinnym nieletniego. Kolejny aspekt dotyczył ustalenia częstości wizyt kuratora w środowiskach rodzinnych nieletnich. W tym celu dokonywano analizy kart czynności, aby ustalić średnią w skali miesiąca liczbę odwiedzin kuratora w miejscu zamieszkania nieletnich. Ustalono, iż najczęściej (ok. 52% nadzorów) kuratorzy sądowi odwiedzają nieletnich średnio 2 razy w miesiącu. W ok. 28% badanych nadzorów kuratorzy bywali w środowiskach rodzinnych nieletnich 1 raz w miesiącu, a w niespełna 10% – 3 razy w miesiącu. W sprawie 5% nadzorów kuratorzy odbywali wizyty w domach nieletnich średnio 4 razy w miesiącu. W niespełna 4% przypadków oddziaływania kuratorskie w domach nieletnich odbywały się rzadziej niż 1 raz w miesiącu, a w ok. 2% nadzorów bywali tam co najmniej pięciokrotnie w skali miesiąca. W poddanych analizie aktach częstotliwość ulegała zmianie w okresach kryzysowych, nasilania się problemów, a była najmniejsza w okresie przed uchynieniem nadzoru.

Częstotliwość i intensywność działań resocjalizacyjnych powinna zależeć od natężenia czynników ryzyka, problemów, jak i zadań do rozwiązania w środowisku nieletniego, a nie tylko być realizacją formalnego obowiązku kontaktu. Nie zawsze większa częstotliwość oddziaływań sprzyja skuteczności oddziaływań (np. w sytuacji niskiego poziomu ryzyka), ale też zbyt niska częstotliwość w sytuacji wysokiego poziomu ryzyka nie będzie sprzyjała skuteczności działań. Zasadne jest zatem świadome, oparte na wiedzy zarządzanie intensywnością oddziaływań, aby były one dopasowane do aktualnej sytuacji nieletniego. W ten

sposób będą one sprzyjały pozytywnej zmianie oraz nie będą przeciwnie skuteczne, na co wskazują choćby koncepcje Risk – Need-Responsivity (R-N-R) czy Good Lives Model (GLM)³⁵.

Tabela 24. Częstotliwość wizyt w domu nieletniego w skali miesiąca

Odpowiedź	N	%
Rzadziej niż 1	8	3,8
1	73	28,0
2	135	51,7
3	25	9,6
4	12	4,6
5 i więcej	6	2,3

Praca kuratora w środowiskach rodzinnych wiąże się z realizowaniem działalności wychowawczo-resocjalizacyjnej, ale także kontrolnej, co wynika z art. 1 Ustawy o kuratorach sądowych³⁶, w którym wskazano, iż „kuratorzy sądowi realizują określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu”. Niektóre wizyty wymagają umówienia się, aby realizować proces pomocowy z uwzględnieniem optymalnej organizacji i czasu nieletniego, i jego rodziny. Aktywny udział nieletnich nieprzystosowanych społecznie w planowaniu własnego postępowania, jak wskazuje Robert Opora, daje bowiem znacznie lepsze efekty niż motywowanie do narzucanych z zewnątrz zaleceń³⁷. Jednakże, aby realizować element kontrolny działalności kuratorskiej, uprawnione są także wizyty bez uprzedniego umówienia się. W takich sytuacjach można nie zastać nieletniego w domu. Dlatego też następnie zbadano średnią częstotliwość bezpośrednich spotkań kuratorów z nieletnimi w skali miesiąca. Stwierdzono, iż najczęściej, bo w ponad 43% przypadków, bezpośrednie spotkania kuratorów z nieletnimi odbywały się 1 raz w miesiącu oraz w ok. 39% przypadków 2 razy w miesiącu. W niespełna 11% nadzorów kuratorzy utrzymywali bezpośredni kontakt z nieletnimi rzadziej niż 1 raz w miesiącu, a w prawie 6% średnio 3 razy w miesiącu. Kontakt bezpośredni kuratorów z nieletnimi 4 i więcej razy w miesiącu ustalono w ok. 1,5% przypadków. Z uzyskanych wyników w tym zakresie, w kontekście częstości wizyt w ogóle, można wnioskować, iż kuratorzy realizują zadanie kontrolne nadzoru poprzez odbywanie części wizyt bez umawiania się z nieletnimi.

³⁵ A. Barczykowska, *Model ryzyka i model dobrego życia w resocjalizacji nieletnich od sporu do kooperacji* [w:] P. Witek (red.) *Resocjalizacja nieletnich. Aktualne dylematy instytucji resocjalizacyjnych*, Rzeszów 2018, s. 153–168.

³⁶ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych, Dz.U. 2001 nr 98 poz. 1071.

³⁷ R. Opora, *Resocjalizacja. Wychowanie i psychokorekcja nieletnich niedostosowanych społecznie*, Kraków 2010, s. 14.

Tabela 25. Częstotliwość rozmów bezpośrednich z nieletnim podczas wizyt w skali miesiąca

Odpowiedź	N	%
Rzadziej niż 1	28	10,7
1	113	43,3
2	101	38,7
3	15	5,8
4	3	1,2
5 i więcej	1	0,4

Następnym aspektem było określenie, czy i z jaką częstotliwością kuratorzy prowadzący nadzory kontaktują się z nieletnimi telefonicznie, co zostało wprowadzone na wyższym poziomie intensywności w dobie pandemii COVID-19. W wyniku analiz skonstatowano, że taka forma kontaktu występowała rzadko – w ok. 16% przypadków. Kontakty telefoniczne w większości występowały epizodycznie, rzadziej niż 1 raz w miesiącu w 13% nadzorów. Służyły one głównie sprawdzeniu, czy nieletni wykonał zadanie wynikające z prowadzonego nadzoru. Kontakt telefoniczny kuratora z nieletnim występujący średnio raz w miesiącu ustalono w niespełna 2% nadzorów, a średnio 2 lub 3 razy w miesiącu łącznie w ok. 1% postępowań.

Tabela 26. Częstotliwość rozmów telefonicznych z nieletnim w skali miesiąca

Odpowiedź	N	%
Brak	219	83,9
Rzadziej niż 1	34	13
1	5	1,9
2	2	0,8
3	1	0,4
4	0	0
5 i więcej	0	0

Działalność w ramach nadzoru nad nieletnim, poza tym że jest realizowana w ścieżce bezpośredniej relacji kuratora z nieletnimi, to także wiąże się z oddziaływaniem wobec ich rodziców/opiekunów organizujących proces opiekuńczo-wychowawczy. Jak wskazywał Tadeusz Jedynak³⁸, kurator prowadzący nadzór nad nieletnim powinien podejmować działania zmierzające do umacniania, a czasem wręcz zbudowania od podstaw funkcji opiekuńczo-wychowawczej rodziny oraz odpowiedzialności za wychowanie dziecka. Dlatego też zbadano kontekst prowadzenia nadzorów nad nieletnimi. Ustalono, że najczęściej – w 46% przypadków – kuratorzy mieli średnio 2 razy w miesiącu bezpośredni kontakt

³⁸ T. Jedynak, *Nadzór kuratora w sprawach nieletnich* [w:] K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2018, s. 726–727.

z rodzicami/opiekunami nieletnich. Rzadziej, bo średnio 1 raz w miesiącu kontakt kuratorów z rodzicami/opiekunami stwierdzono w ok. 38% nadzorów. Trzykrotnie średnio w skali miesiąca takie sytuacje miały miejsce o ok. 8,5% przypadków. Rzadziej niż jednokrotnie w skali miesiąca bezpośredni kontakt kuratorów z rodzicami/opiekunami nieletnich występował w 4,6% nadzorów, a średnio czterokrotny w ok. 2% oraz pięciokrotnie lub częściej w nieco ponad 1% nadzorów.

Tabela 27. Częstotliwość rozmów bezpośrednich z rodzicami/opiekunami nieletniego

Odpowiedź	N	%
Rzadziej niż 1	12	4,6
1	99	37,9
2	120	46,0
3	22	8,4
4	5	1,9
5 i więcej	3	1,2

Kuratorzy utrzymywali kontakt telefoniczny z rodzicami nieletnich w ok. 86% nadzorów. Przeważnie taka forma komunikacji występowała rzadziej niż 1 raz w miesiącu, co stwierdzono dla ok. 50% nadzorów. Kontakt telefoniczny średnio 1 raz w miesiącu występował w nieco ponad 18%, 2 razy w miesiącu w niespełna 11%, a 3 razy w miesiącu w 5% przypadków. Częstszy, bo średnio 4 razy w miesiącu, kontakt ustalono w niespełna 1%, a co najmniej pięciokrotny w ok. 1,5% przypadków.

Tabela 28. Częstotliwość rozmów telefonicznych z rodzicami/opiekunami nieletniego w skali miesiąca

Odpowiedź	N	%
Brak	36	13,8
Rzadziej niż 1	130	49,8
1	48	18,4
2	28	10,7
3	13	5,0
4	2	0,8
5 i więcej	4	1,5

W związku z tym, że niewłaściwe realizowanie obowiązku szkolnego było kanwą orzeczenia środka dla ok. 57% nieletnich oraz że borykają się oni z trudnościami edukacyjnymi, zbadano, jak kuratorzy sprawdzają ten obszar funkcjonowania nieletnich. Ustalono, iż bezpośredni i(lub) telefoniczny kontakt ze szkołą (zazwyczaj z pedagogiem szkolnym, epizodycznie z wychowawcą klasy, jak wynika z niniejszego badania) kuratorzy utrzymują

z częstotliwością średnio 1 raz w miesiącu w ok. 50% nadzorów, 2 razy w miesiącu w ponad 22% nadzorów, rzadziej niż 1 raz w miesiącu w niespełna 20% nadzorów. W ok. 4% przypadków taki kontakt występował średnio 3 razy w miesiącu i w takim samym odsetku przypadków stwierdzono brak takich konsultacji. W jednym przypadku (0,4%) kurator odbywał rozmowy z pedagogiem szkolnym średnio 4 razy w miesiącu.

Tabela 29. Częstotliwość kontaktu ze szkołą nieletniego w skali miesiąca

Odpowiedź	N	%
Brak	10	3,8
Rzadziej niż 1	51	19,5
1	130	49,8
2	58	22,2
3	11	4,2
4	1	0,4
5 i więcej	0	0

Inną formą sprawdzania postępów edukacyjnych jest przeglądanie danych w e-dzienniku. W takiej sytuacji oczywiście ma to swoje ograniczenia do ustalania jedynie surowych danych dotyczących ocen, frekwencji i przesyłanych wiadomości. Ustalono, iż w ponad 83% nadzorów kuratorzy przeglądają e-dzienniki nieletnich w prowadzonych nadzorach. Odbywa się to podczas wizyt w domach nieletnich, ale też poprzez przesyłanie kuratorom zdjęć e-dziennika przez nieletnich i(lub) ich rodziców. W ok. 39,5% przypadków odbywa się to średnio 1 raz w miesiącu, w niespełna 29% rzadziej niż 1 raz w miesiącu, dwukrotnie w skali miesiąca w ponad 13%, a trzykrotnie w ok. 1,5% nadzorów.

Tabela 30. Sprawdzanie e-dziennika nieletniego w skali miesiąca

Odpowiedź	N	%
Brak	44	16,9
Rzadziej niż 1	75	28,7
1	103	39,5
2	35	13,4
3	4	1,5
4	0	0,0
5 i więcej	0	0,0

Następnym elementem prowadzenia nadzoru jest współpraca z dzielnicowym, aby na bieżąco ustalać, czy nieletni przestrzega w środowisku społecznym porządku prawnego i społecznego. Konsultacje kuratorów z dzielnicowym odnotowano w ponad 61% nadzorów. Średnio rzadziej niż 1 raz w miesiącu występowały w ok. 35%, średnio 1 raz w miesiącu w nieco ponad 18%, 2 razy w miesiącu w 6,5%, a 3 razy w miesiącu w nieco ponad 1% nadzorów. W jednym przypadku (0,4%) ustalono, iż rozmowy kuratora z dzielnicowym na temat bieżącej sytuacji nieletniego odbywały się co najmniej 5 razy w miesiącu (w związku z ucieczkami nieletniego z domu).

Tabela 31. Kontakt z dzielnicowym w skali miesiąca

Odpowiedź	N	%
Brak	101	38,7
Rzadziej niż 1	91	34,9
1	48	18,4
2	17	6,5
3	3	1,2
4	0	0,0
5 i więcej	1	0,4

Kolejnym polem objętym badaniem było ustalenie, na jakich metodach wychowawczo-resocjalizacyjnych³⁹ zawartych w sprawozdaniach kuratorzy prowadzą działalność w powierzonych im nadzorach. W katalogu metod wpisanych w dokumentację najczęściej występowała metoda wpływu osobistego. Miało to miejsce w 90% przypadków. Drugą pod względem częstości występowania (69% przypadków) było doradzanie pedagogiczne, a trzecią wskazywanie kosztów i zysków z podejmowanych zachowań (w 62,5% przypadków). W ponad połowie (55,6%) akt odnotowywano przekonywanie pedagogiczne. Pozostałe metody występowały zdecydowanie rzadziej, gdyż wpływ sytuacyjny w 16,5% przypadków, metody indywidualnego przypadku w 16%, a elementy treningu umiejętności społecznych w niespełna 14% nadzorów. W 1,5% przypadków wprowadzono kontrakt z nieletnim, a w jednym przypadku (0,4%) była wpisana mediacja jako metoda oddziaływań w środowisku nieletniego. W ok. 25% nadzorów w rubryce metody wpisane były inne metody takie jak: *case management*, dialog motywujący, terapia skoncentrowana na rozwiązaniu.

³⁹ T. Jedynak, *Metody pracy w nadzorze* [w:] K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2018, s. 758–778; M. Dobijański, *Metody pracy z uczniem nieprzystosowanym społecznie. Podmiotowość i dialog w relacji resocjalizacyjnej*, Białystok 2022; M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2014; A.P. Goldstein, J.C. Gibbs, B. Glick, *Aggression Replacement Training: A Comprehensive Intervention for Aggressive Youth*, 1998; S. Górski, *Metodyka resocjalizacji*, Warszawa 1985; Cz. Czapów, *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, Warszawa 1978, Cz. Czapów, S. Jedlewska, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 1971.

W rubryce metody pojawiały się również wpisy, które nie mieszczą się w jako takim katalogu metod wychowawczo-resocjalizacyjnych. Ich egzemplifikacje to: wyznaczanie celów do osiągnięcia, wspieranie pozytywnych zmian, omawianie przeszkód w realizacji zamierzonych celów, wskazówki wychowawcze dla rodziców, wspieranie, budowanie relacji, motywowanie, mobilizowanie do działania, perswazja, dyscyplinowanie, rozmowy telefoniczne z matką i nieletnim, współpraca z pedagogiem szkolnym, wizyta w miejscu zamieszkania, kontrola zachowania, wezwania do sądu, kontakt SMS-owy z matką, ustalanie celów do realizacji, zbierane informacji o nieletnim, metoda kontroli zachowania w domu i szkole, instruowanie, metoda interakcji dwuosobowej kurator–nieletni, kontrola aktywności szkolnej, wizyty kontrolne, rozmowy motywujące i wychowawcze, pedagogizacja w stronę aktywnego przeciwdziałania dalszej degrengoladzie stanu psychicznego i społecznego nieletniego, kontakt ze szkołą, metoda kontaktu, metoda informacji, metoda zaleceń, stały kontakt, praca ze środowiskiem, obserwacja, rozmowy ostrzegawcze, metody bezpośrednie i pośrednie, wywiady kontrolne w miejscu zamieszkania, wywiady obiektywne w środowisku lokalnym i instytucjach, rozmowy korekcyjne. Te pojawiające się w ok. 1/4 akt wpisy w większości dotyczyły nadzorów prowadzonych przez kuratorów społecznych. Pozwala to wyciągnąć wniosek o konieczności organizacji szkoleń porządkujących kuratorom, głównie społecznym, wiedzę, ale także kompetencje i umiejętności posługiwania się poszczególnymi metodami oddziaływań wychowawczo-resocjalizacyjnych.

Tabela 32. Metody prowadzenia oddziaływań w nadzorze (wielokrotny wybór)

Odpowiedź	N	%
Wpływ osobisty	235	90
Wpływ sytuacyjny	43	16,5
Przekonywanie pedagogiczne	145	55,6
Doradzanie pedagogiczne	180	69
Elementy mediacji	1	0,4
Wskazywanie kosztów/zysków	163	62,5
Uprzedzanie zachowań	43	16,5
Twórcza resocjalizacja	0	0
Elementy treningu umiejętności społecznych	36	13,8
Metody indywidualnego przypadku	42	16,1
Kontrakt	4	1,5
Inne	65	24,9

Ważnym aspektem porządkującym ścieżkę oddziaływań resocjalizacyjnych w nadzorze nad nieletnim jest opracowanie i realizowanie planu oddziaływań resocjalizacyjnych. Plan

jest definiowany jako to, co zamierza się zrobić⁴⁰. Plany stanowią operacjonalizację celów i zawierają sposoby dochodzenia do ich realizacji⁴¹. W poniższej tabeli skatalogowano plany pracy w nadzorach, które odnosiły się do aktywności kuratorów sądowych. Najczęściej, bo w ok. 80% nadzorów, kuratorzy wpisywali w planie pracy ukierunkowanie nieletnich do przestrzegania zasad funkcjonowania społecznego, następnie w ok. 69% przypadków ustalono występowanie w planie pracy uświadamiania konsekwencji zachowań nieletnich oraz motywowanie do nauki szkolnej. W ok. 51% przypadków kuratorzy w plan pracy wprowadzali uświadamianie odpowiedzialności prawnej. Były to relatywnie najczęściej występujące wpisy. W ok. 27% przypadków kuratorzy w planie pracy wskazywali motywowanie w kierunku korzystania z konsultacji psychologicznych, a w 23% przypadków – motywowanie do korzystania z konsultacji psychiatrycznych przez nieletnich. W niespełna 23% nadzorów występowało w planach pracy motywowanie do powstrzymania się od przebywania w określonym jako negatywne towarzystwie. W nieco ponad 1% nadzorów w sprawozdaniach nie było wpisanych planów pracy. W kategorii inne, relatywnie licznej, bo występującej w ok. 44% nadzorów, w planach wpisywano ogólne stwierdzenia, takie jak: motywowanie, mobilizowanie, kontrolowanie, rozmowy motywujące i wychowawcze, zaplanowanie przyszłości, ale także skonkretyzowane, wynikające z diagnozy nieletniego i jego środowiska, plany działania takie jak: wskazanie rodzicom, że forma tłumacząca zachowanie nieletniego przynosi negatywne skutki w przypadku ich dziecka, poprawa relacji rodzinnych, wdrożenie do samodyscypliny, przygotowanie do odbycia konsultacji dermatologicznej, pomoc rodzicom w przygotowaniu syna do przeproszenia kolegi w szkole, omawianie uczuć, emocji towarzyszących różnym sytuacjom życiowym, ograniczenie spędzania czasu na telefonie na rzecz innych form aktywności, działania profilaktyczne w zakresie podejmowanych zachowań ryzykownych, wspierania rodziców nieletniego w wychowaniu syna, podniesienie samooceny nieletniego, aktywowanie pasji i zainteresowań, kierowanie do dietetyka, motywowanie do podjęcia zatrudnienia (osób po ukończeniu szkoły branżowej), pomoc w radzeniu sobie ze stresem, szukanie pasji życiowych, pomoc w radzeniu sobie z przykrymi emocjami, poprawa relacji nieletniego z rodzicami, profilaktyka uzależnień, zobowiązanie do powstrzymania się od użytkowania pojazdów bez uprawnień, rozwijanie poczucia odpowiedzialności za czyny, nawiązanie dobrej relacji z podopiecznym, profilaktyka agresji, pomoc w rozwiązywaniu problemów życiowych, kształtowanie samodyscypliny, kształtowanie podnoszenia poczucia własnej wartości, kształtowanie krytycyzmu, poprawa relacji z matką/ojcem, kształtowanie funkcjonowania w rolach społecznych.

⁴⁰ Plan [w:] *Słownik języka polskiego PWN* [online] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/plan.html> [dostęp: 13.11.2025].

⁴¹ P. Kozłowski, *Wartości, cele i plany życiowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, Kraków 2016, s. 90–98.

Tabela 33. Plan pracy dla kuratora (wielokrotny wybór)

Odpowiedź	N	%
Motywowanie do nauki szkolnej	179	68,6
Uświadamianie odpowiedzialności prawnej	134	51,3
Ukierunkowanie do przestrzegania zasad społecznych	208	79,7
Motywowanie do powstrzymania się od przebywania w określonym towarzystwie	59	22,6
Uświadamianie konsekwencji zachowań	180	69,0
Motywowanie do podjęcia terapii uzależnień	38	14,6
Konsultacje psychiatryczne	60	23,0
Konsultacje psychologiczne	71	27,2
Inne	116	44,4
Brak planu	3	1,2

Plan pracy w nadzorze odnosi się nie tylko do zamierzeń kuratora. Warto, aby był wykazem wspólnie ustalonych zamierzeń do realizacji także przez nieletniego oraz jego rodziców. W wyniku analizy stwierdzono, iż jedynie w niespełna 24% nadzorów kuratorzy konstruowali plan pracy w nadzorze w obszarze wydzielonych zadań dla nieletniego. W sytuacji opracowywania planu pracy warto, aby w tym procesie partycypował nieletni i jego rodzice, gdyż wówczas jest wyjaśniona perspektywa wzajemnych oczekiwań formalnych i merytorycznych. Ważne jest także, aby plany wygenerowane przez samych nieletnich nie były z zasady odrzucane. Warto je poddać analizie w relacji resocjalizacyjnej, tak by nie stanowiły podłoża destruktywnej frustracji, ale aby kształtowały motywacyjne podłoże kreującej zmiany. Aktywny udział nieletnich w planowaniu procesu zmiany daje lepsze efekty niż dyscyplinowanie⁴². Nadto warto wskazać na możliwość podmiotowego, na zasadach współuczestnictwa i uwzględnienia planów życiowych nieletnich⁴³, opracowanie planu pracy w nadzorze. Jako przykłady zadań dla nieletnich występowały: systematyczne uczęszczanie do szkoły i na praktykę zawodową, przygotowanie się do sprawdzianu z j. angielskiego, zrealizowanie badań w medycynie pracy. Przedstawione przykłady wskazują, co istotne z punktu widzenia sędziego, jakie konkretne działania są podejmowane przez wszystkie osoby biorące udział we współpracy resocjalizacyjnej.

Tabela 34. Plan pracy dla nieletniego

Odpowiedź	N	%
Tak	62	23,8
Nie	199	76,2

⁴² R. Opóra, *Resocjalizacja...*, s. 14–16.

⁴³ P. Kozłowski, *Plany życiowe jako funkcjonalny obszar profilaktyki niedostosowania społecznego młodzieży*, „Probacja” 2025, 1, s. 169–190.

W zakresie wydzielenia planu pracy dla rodziców ustalono, iż w niespełna 11% nadzorów takie działania zostały wykazane. Zgodnie z zaleceniami Tadeusza Jedynaka⁴⁴ w zakresie restauracji funkcji wychowawczej w środowiskach nieletnich poprzez współpracę z rodzicami/opiekunami nieletnich warto, aby uwzględnić to także w bieżących szkoleniach dla kadr kuratorów rodzinnych. Jako przykłady zadań dla matki/ojca (niekiedy oddzielnie wykazane), które występowały w wymienionych przypadkach, można wskazać: „codzienne sprawdzanie sytuacji edukacyjnej córki poprzez przeglądanie e-dziennika”, „udanie się z synem do lekarza, pójście z dzieckiem na badanie do PPP”⁴⁵.

Tabela 35. Plan pracy dla rodziców nieletniego

Odpowiedź	n	%
Tak	28	10,7
Nie	233	89,3

Plan pracy w nadzorze to z założenia dynamiczna część w działaniu w związku z permanentnie rediagnozowaną sytuacją nieletniego, a co za tym idzie także w sprawozdawczości. W wyniku analiz stwierdzono jednak, iż w 45% przypadków raz wpisany plan pracy był niezmienny do końca trwania postępowania wykonawczego. Dokonywanie modyfikacji najczęściej, gdyż w 34% przypadków, miało miejsce co 6–12 miesięcy pracy w nadzorze. W 10% nadzorów plan podlegał modyfikacji co 12–18 miesięcy, w 7% przypadków częściej niż co 6 miesięcy, a 3% przypadków co 18–24 miesiące, a w niespełna 1% przypadków rzadziej niż co 2 lata. Należy tu wskazać, iż brak zmian w planie nie oznacza jednocześnie braku jego aktualności i adekwatności do bieżącej sytuacji. Zmiana w resocjalizacji jest bowiem długotrwałym procesem obfitującym w wielokrotne sinuisoidy w funkcjonowaniu nieletnich, choćby w zakresie wytrwałości w dążeniu do celu podejmowanych oddziaływań⁴⁶ oraz w procesie przebudowania planu życiowego pod wpływem prowadzonych z jego udziałem oddziaływań⁴⁷.

⁴⁴ T. Jedynak, *Nadzór kuratora...*, s. 726–727.

⁴⁵ Cytaty z badanych akt.

⁴⁶ P. Kozłowski, *Elementy profilu psychologicznego nieletniego z zastosowanym nadzorem kuratora sądowego* [w:] M. Konopczyński, Ł. Kwadrans, K. Stasiak, *Polska kuratela sądowa na przełomie wieków. Nadzieje, oczekiwania, dylematy*, Kraków 2016, s. 201–211.

⁴⁷ P. Kozłowski, *The Effectiveness of the Aggression Replacement Training in the Context of Externality and Internality Disorders of Adolescents at Risk of Social Maladjustment*, „Social Studies: Theory and Practice” 2017, 2, 1.

Tabela 36. Czy plan pracy był modyfikowany?

Odpowiedź	N	%
Nie	118	45,2
Tak, częściej niż 6 miesięcy	18	6,9
Tak, co 6–12 miesięcy	89	34,1
Tak, co 12–18 miesięcy	26	10,0
Tak, 18–24 miesiące	8	3,1
Powyżej 24 miesięcy	2	0,8

Następnym aspektem badania procesu resocjalizacyjnego było ustalenie, czy zawarte w planie pracy zamierzenia stanowiły punkt odniesienia do działania i wpisów w kartach czynności. W 75,5% przypadków takie odniesienia do poszczególnych elementów planu pracy były zawarte w opisach prowadzonych działań. Kuratorzy opisywali, że np. „po sprawdzeniu e-dziennika omówiono sytuację edukacyjną nieletniego. Ukierunkowano nieletniego i jego ojca w zakresie przygotowania do poprawy oceny z chemii oraz do ustalenia z nauczycielem terminu poprawy sprawdzianu”. Było to odniesienie do zawartego w planie pracy wpisu: ukierunkowanie nieletniego w zakresie poprawy ocen z poszczególnych przedmiotów nauczania. W ok. 21,5% przypadków takie odniesienia nie stanowiły systematycznych wpisów w kartach czynności. Podczas niektórych spotkań kuratorzy wpisywali odniesienia częściowo zbieżne z planem pracy lub opisywali czynności niezawarte w planie pracy. W ok. 3% przypadków wpisy w kartach czynności były ogólne, bez powiązania z planem pracy.

Tabela 37. Odniesienia w kartach czynności do planu pracy

Odpowiedź	N	%
Tak, za każdym razem	197	75,5
Tak, nie za każdym razem	56	21,5
Nie	8	3,1

W kolejnym kroku ustalono okres trwania nadzoru nad nieletnimi. Ustalono, że środek wychowawczy w postaci nadzoru w 18,4% przypadków był prowadzony przez okres od 1 do 1,5 roku, w 14,6% postępowanie wykonawcze trwało przez od 2,5 do 3 lat. Taki sam odsetek na poziomie 14,6% nadzorów był prowadzony przez okres od 6 miesięcy do 1 roku. Z kolei 13% nadzorów nad nieletnimi trwało przez okres od 1,5 roku do 2 lat. Około 6,5% nadzorów było prowadzonych przez okres od 3 lat od 3,5 roku. Niespełna 6% nadzorów było prowadzonych przez okres 3,5 roku do 4 lat oraz kolejne ok. 6% od 4 do 4,5 roku. Kolejne prawie 6% powyżej 5 lat. Niespełna 4% nadzorów było prowadzonych przez okres od 4,5 do 5 lat. Około 3% nadzorów było prowadzonych przez okres krótszy niż pół roku. W tych

przypadkach były to nadzory orzeczone wobec osób, które miały niespełna 18 lat. Średnia długość trwania nadzoru kuratora wynosiła ok. 28 miesięcy⁴⁸.

Tabela 38. Czas trwania nadzoru przed uchyleniem

Odpowiedź	N	%
Poniżej 6 miesięcy	8	3,1
6-12 miesięcy	38	14,6
1-1,5 roku	48	18,4
1,5-2 lata	34	13,0
2-2,5 roku	23	8,8
2,5-3 lata	38	14,6
3-3,5 roku	17	6,5
3,5-4 lata	15	5,8
4-4,5 roku	15	5,8
4,5-5 lat	10	3,8
Powyżej 5 lat	15	5,8

Zwieńczeniem działalności resocjalizacyjnej jest utrwalona w czasie zmiana rozumiana jako osiągnięcie celu określonego przed rozpoczęciem procesu resocjalizacyjnego. Dojście do zmiany jest procesem długotrwałym, dlatego warto przytoczyć choćby jej dynamizm oraz stadia w ujęciu transteoretycznego modelu⁴⁹. Wskazuje on na sześć stadiów zmiany, poczynawszy od prekontemplacji (w której buduje się relację z nieletnim), kontemplację (rozpoznaje się wartości, cele nieletniego oraz wskazuje się argumenty za i przeciw zmianie), a dalej przygotowanie (określa się język zmiany i ustala się cele proksymalne i plany ich realizacji), działanie (małe kroki zmiany, określanie i usuwanie przeszkód w realizacji celów, wzmacnianie za aktywność). Nie jest to jednak zakończenie pracy z nieletnim czy zrealizowanie celu operacyjnego, gdyż podjęcie nauki czy terapii samo w sobie nie jest osiągnięciem celu działania, a jedynie jego etapem. Są bowiem jeszcze dwa kolejne stadia zmiany, czyli podtrzymanie (w którym to buduje się umiejętności generalizowania i wdrażania zmiany do codziennego życia, a także buduje się plany działania w sytuacjach ewentualnych nawrotów negatywnych zachowań) oraz rozwiązanie (jako trwała w czasie zmiana wprowadzona w życie). Pierwsza, najistotniejsza w tym aspekcie konkluzja to ta, iż w 87,4% przypadków wystąpiła pozytywna zmiana w funkcjonowaniu nieletnich poddanych pod nadzór kuratora. W dalszym kroku ustalono, przez jaki okres w sprawozdaniach przed uchyleniem nadzoru wpisy świadczyły o osiągniętej trwałej zmianie funkcjonowania nieletniego (ciągły brak czynu karalnego, przejawów demoralizacji z początku pracy, jak

⁴⁸ Obliczenia za pomocą programu Excel.

⁴⁹ J.O. Prochaska, J.C. Norcross, C., C. Clemente, *Zmiana na dobre. Rewolucyjny program zmiany, który pomoże ci przezwyciężyć złe nawyki*, Warszawa 2008.

i brak innych oznak niedostosowania społecznego). W wyniku analiz w tym zakresie stwierdzono, że w 15,3% przypadków taka zmiana występowała przez okres 11–12 miesięcy przed złożeniem wniosku o uchylenie nadzoru. Taki sam odsetek dotyczył przypadków, w których osiągnięta zmiana trwała przez okres 7–8 miesięcy. W ok. 14,2% nadzorów zmiana była utrwalona przez okres 5–6 miesięcy, a w 13,8% przypadków występowała przez 9–10 miesięcy i powyżej 12 miesięcy przed wnioskowaniem kuratora o uchylenie nadzoru. W nieco ponad 6% nadzorów zmiana u nieletnich będąca powodem wnioskowania o uchylenie środka wychowawczego występowała przez okres 3–4 miesięcy, a w 0,4% przez okres 1–2 miesięcy. Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż w niektórych przypadkach sąd orzekał o uchyleniu środka wychowawczego po sesji z udziałem kuratora bez pisemnego wniosku kuratora.

Około 8,4% przypadków stanowiło odrębną grupę, w której rokowania dotyczące efektywności były pozytywne, ale w których zmiana w funkcjonowaniu nieletnich występowała przez okres poniżej 1 miesiąca. W tym miejscu należy wyjaśnić, iż nadzory z tej grupy były uchylane w każdym przypadku przy uzasadnieniu polegającym na wykazaniu braku zasadności kontynuowania środka w związku z ukończeniem przez nieletnich 18 lat, w ujęciu formalnym odnoszącym się do ustania obowiązku szkolnego⁵⁰. Nie było w uzasadnieniach odniesień do trwale uzyskanej zmiany. Powoływano się zatem na obszary formalne, a nie na merytoryczne dotyczące efektywności działań resocjalizacyjnych. Należy tu jedynie przypomnieć, iż nadzór kuratora, zgodnie z art. 93 uwir, znajduje się w katalogu środków wychowawczych uchylanych z mocy prawa po ukończeniu przez nieletniego 21 lat.

Negatywna ocena efektywności środka wychowawczego w postaci nadzoru wystąpiła w 12,6% przypadków. Wyodrębniono tu dwie grupy.

Pierwsza dotyczy 2,3% przypadków, w których nie występowały inne nowe przejawy demoralizacji, ale nie było też poprawy funkcjonowania społecznego, głównie w zakresie uczęszczania do szkoły. W tych przypadkach uchylono nadzory na wnioski kuratorów uzasadniających niecelowość kontynuacji środka, w związku z ukończeniem przez nieletnich 18 lat. Można mieć zatem wątpliwości natury resocjalizacyjnej co do takiego uzasadnienia, gdyż wszyscy ci nieletni borykali się z nawracającymi trudnościami edukacyjnymi, z systematycznością uczęszczania do szkoły, a byli w połowie roku szkolnego w drugich klasach szkół branżowych. Pomimo ustania obowiązku szkolnego zasadne wydawałoby się kontynuowanie działań wspierających nieletnich do ukończenia edukacji i uzyskania kwalifikacji zawodowych, aby ułatwić im start na rynku pracy.

Druga grupa dotyczy 10,3% przypadków, w których nie występowała utrwalona w czasie pozytywna zmiana, a wręcz przeciwnie – funkcjonowanie nieletnich ulegało pogorszeniu w zakresie nowych przejawów demoralizacji i pogłębiania się tych będących przyczyną orzeczenia nadzoru albo także dokonania czynu/czynów karalnych w trakcie trwania

⁵⁰ Art. 35 Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, Dz.U. 2017 poz. 59.

nadzoru. Skutkowało to postępowaniem w przedmiocie zmiany środka wychowawczego. Opisano to w dalszej części raportu.

Tabela 39. Trwałość zmiany resocjalizacyjnej (ciągły brak czynu karalnego, przejawów demoralizacji) w czasie przed złożeniem wniosku o uchylenie nadzoru lub przed sesją, na której sąd podejmował decyzję o uchyleniu nadzoru w miesiącach

Odpowiedź	N	%
Poniżej 1	22	8,43
1-2	1	0,4
3-4	16	6,1
5-6	37	14,2
7-8	40	15,3
9-10	36	13,8
11-12	40	15,3
Powyżej 12	36	13,8
Nie dotyczy (zmiana środka wychowawczego)	27	10,3
Nie dotyczy (uchylenie nadzoru po ukończeniu 18 lat pomimo braku zmiany)	6	2,3

Następnie w wyniku analizy przypadków dotyczących wniosków o wszczęcie postępowania o zmianę środka wychowawczego ustalono, że w 37 przypadkach kuratorzy składali wnioski w tym przedmiocie. W 5 przypadkach (niespełna 2% badanych spraw) przyczyną było dokonanie kolejnego lub kolejnych czynów karalnych, a w 32 przypadkach (12,3% spraw) jako przyczyny były opisane utrzymujące się lub dodatkowe przejawy demoralizacji. W ok. 86% przypadków kuratorzy nie wnioskowali o zmianę środka wychowawczego w postaci nadzoru. W wyniku dalszej analizy stwierdzono, że w 4 przypadkach (co stanowi 10,8% złożonych wniosków) sąd nie przychylił się do zmiany środka na wniosek kuratora. W takich przypadkach nadzór był kontynuowany, a następnie zakończony w wyniku późniejszego osiągnięcia celów resocjalizacyjnych. Ostatecznie zatem sąd zmienił środek wychowawczy w 33 na 37 wniosków, czyli w 89,2% przypadków uwzględnił wniosek kuratora. Warto wskazać, iż w żadnym przypadku przyczyną wnioskowania o zmianę środka wychowawczego nie był brak współpracy z kuratorem.

Tabela 40. Przyczyna wszczęcia postępowania o zmianę środka wychowawczego

Odpowiedź	N	%
W związku z czynem karalnym	5	1,9
Pogłębiająca się demoralizacja	32	12,3
Brak współpracy z kuratorem	0	0
Nie dotyczy	224	85,8

Biorąc pod uwagę sytuację, w których sąd zmienił środek wychowawczy, stwierdzono, iż w 6 przypadkach (co stanowi 2,3% badanych spraw) sąd zastosował dodatkowo środek wychowawczy w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego przy zachowaniu kontynuowania nadzoru. W 26 przypadkach, co stanowi 10% wszystkich nadzorów, sąd wydał orzeczenie zmieniające nadzór kuratora na umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. W jednym przypadku, co stanowi 0,4% wszystkich nadzorów poddanych badaniom, sąd zmienił nadzór kuratora na środek leczniczy. Ostatecznie zatem stwierdzono, iż sąd zmienił orzeczony uprzednio nadzór kuratora na inny środek, a tym samym zakończył nadzór z powodu niewystąpienia pozytywnej zmiany resocjalizacyjnej, w 10,4% przypadków.

Tabela 41. Odsetek środków wychowawczych, na który zmieniono nadzór kuratora na tle liczby orzeczonych pierwotnie nadzorów

Odpowiedź	N	%
MOW	26	10,0
OOW	0	0,0
Zakład poprawczy	0	0,0
Środek leczniczy	1	0,4
Dodatkowo ośrodek kuratorski przy utrzymaniu nadzoru	6	2,3
Nie dotyczy (nie zmieniono środka)	234	89,7

Można ogólnie skonstatować, iż w 87,4% przypadków nadzorów kuratorskich osiągnięto pozytywną zmianę resocjalizacyjną (w tym 2,3% po zastosowaniu dodatkowo skierowania do ośrodka kuratorskiego). W ponad 72% trwałość tej zmiany wynosiła co najmniej pół roku. W obszarze negatywnej oceny efektywności ustalono dwa aspekty. Pierwszy dotyczy 2,3% przypadków, w których nie występowały inne nowe przejawy demoralizacji, ale nie było też poprawy funkcjonowania społecznego i zakończono realizację środka po upełnoletnieniu się nieletnich. Drugi odnosi się do 10,3% prowadzonych nadzorów, w których stwierdzono brak poprawy w funkcjonowaniu nieletnich, co skutkowało zmianą środka wychowawczego na surowszy (w 1 przypadku na środek leczniczy).

4. Efektywność środka wychowawczego w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego

4.1. Charakterystyka grupy badanej

W grupie nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego w dniu uprawomocnienia się orzeczenia największy odsetek nieletnich, bo nieco ponad 28%, miał ukończone 16 lat. Z kolei 14-latkowie stanowili niespełna 23%, a 15-latkowie prawie 22%. Osób, które ukończyły 13 lat, było niespełna 12%, 17-latków prawie 11%. Nieletnich, którzy mieli 12 lat lub mniej, było niespełna 5%.

Tabela 42. Wiek nieletnich w dniu uprawomocnienia się orzeczenia o skierowaniu do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
12 lat	10	4,9
13 lat	24	11,8
14 lat	46	22,7
15 lat	44	21,7
16 lat	57	28,1
17 lat	22	10,8

Wśród badanych nieletnich skierowanych do ośrodków kuratorskich było 66,5% chłopców i 33,5% dziewcząt. Uwidoczniła się tu dynamika wzrostu liczby dziewcząt w stosunku do liczby chłopców, wobec których orzeczono ten środek na przestrzeni kilkunastu lat. Wówczas dziewcząt z takim orzeczeniem było od 13 do 25%¹. Zacieranie się dystansu między liczbą niedostosowanych zachowań dziewcząt i chłopców oraz przejmowanie przez dziewczęta negatywnych wzorców zachowań, które wcześniej dominowały wśród chłopców, zostało

¹ P. Kozłowski, *Ośrodek kuratorski – przestrzeń aktualnych wyzwań grupowej nieinstytucjonalnej resocjalizacji nieletnich* [w:] K. Stasiak (red.) *Kuratela Sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana dr. Tadeuszowi Jedynakowi*, Toruń 2018.

nazwane przez Janusza Czapińskiego² fenomenem „żeńskiego tsunami”. Szczegółowej charakterystyki nieletnich dziewcząt dokonała D. Woźniakowska³.

Tabela 43. Płeć nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
Kobieta	68	33,5
Mężczyzna	135	66,5

W grupie młodzieży objętej środkiem wychowawczym w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego w 95,6% były to osoby polskiego obywatelstwa, a 4,4% stanowiły osoby innego obywatelstwa. Biorąc pod uwagę sytuację geopolityczną, należy antycypować, iż odsetek obcokrajowców w postępowaniach sądowych będzie wzrastał. Stanowi to kulturowe i komunikacyjne wyzwanie dla kuratorów sądowych w obszarze ośrodka kuratorskiego⁴.

Tabela 44. Obywatelstwo nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
Polskie	194	95,6
Inne	9	4,4

W wyniku analizy miejsca zamieszkania nieletnich ustalono, że najwięcej, bo 21,7% z nich zamieszkiwało w dużych miastach liczących od 100 do 500 tys. mieszkańców. Kolejną pod względem wielkości odsetka grupę stanowiły osoby zamieszkujące w niewielkich miastach liczących od 20 do 50 tys. mieszkańców. Takich osób było 19,7%. Nieco ponad 18% nieletnich z opisywanej grupy mieszkało w średniej wielkości miastach liczących od 50 do 100 tys. mieszkańców. Z kolei nieco ponad 17% nieletnich z takim orzeczeniem środka wychowawczego zamieszkiwało bardzo duże miasta, liczące ponad 500 tys. mieszkańców. Nieco ponad 14% natomiast zamieszkiwało na wsiach, a niespełna 9% w małych miastach liczących poniżej 20 tys. mieszkańców. Należy dodać, iż nie zawsze odpowiadało to lokalizacji ośrodka kuratorskiego. Były bowiem sytuacje, w których nieletni mieszkający na wsi uczęszczali do ośrodka zlokalizowanego w mieście.

² J. Czapiński, *Cechy osobowości i styl życia Polaków* [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, 2007, s. 204–205.

³ D. Woźniakowska-Fajst., *Nieletnie. Niebezpieczne, niegrzeczne, niegroźne?*, Warszawa 2010.

⁴ M. Zamarlik-Mazurek, G. Fuchs, *Wielokulturowość, jako...*, s. 131–148.

Tabela 45. Miejsce zamieszkania nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
Wieś	29	14,3
Miasto do 20 000 mieszkańców	18	8,9
Miasto powyżej 20 000 do 50 000 mieszkańców	40	19,7
Miasto powyżej 50 000 mieszkańców do 100 000 mieszkańców	37	18,2
Miasto powyżej 100 000 do 500 000 mieszkańców	44	21,7
Miasto powyżej 500 000 mieszkańców	35	17,2

Biorąc pod uwagę strukturę rodziny pochodzenia nieletnich z orzeczonym środkiem w formie skierowania do ośrodka kuratorskiego, 34% było wychowywanych w rodzinach pełnych biologicznych. Niespełna 27% z kolei było wychowywanych wyłącznie przez matkę, a nieco ponad 22% przez matkę z partnerem niebędącym ojcem. Kolejną grupę pod względem wielkości odsetka stanowiły osoby przebywające w pieczy zastępczej niespokrewnionej. Około 4,5% dzieci skierowanych do ośrodków kuratorskich było wychowywanych przez ojca, a ok. 3,5% przez ojca z partnerką niebędącą matką. Z kolei niespełna 3% nieletnich było wychowywanych w pieczy zastępczej spokrewnionej. W jednym przypadku (0,5%) nie było w sprawozdaniach danych na ten temat.

Tabela 46. Struktura rodziny nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
Pełna biologiczna	69	34,0
Adopcyjna	0	0,0
Matka	54	26,6
Matka z konkubentem	45	22,2
Ojciec	9	4,4
Ojciec z konkubiną	7	3,5
Pieczą zastępczą spokrewnioną	6	3,0
Pieczą zastępczą niespokrewnioną	12	5,9
Brak danych	1	0,5

W kolejnym aspekcie badań odnoszącym się do ustalenia sytuacji rodzinnej nieletnich skierowanych do ośrodków kuratorskich ustalono, iż 39,4% nie miało rodzeństwa. Z kolei 29,6% nieletnich miało młodszego, a 16,8% starsze rodzeństwo. Niespełna 11% nieletnich z ośrodków kuratorskich miało rodzeństwo zarówno młodszego, jak i starszego. W 3,5% akt nie było danych na ten temat.

Tabela 47. Rodzeństwo nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
Nie	80	39,4
Tak, starsze	34	16,8
Tak, młodsze	60	29,6
Tak, starsze i młodsze	22	10,8
Bliźniak	0	0,0
Brak danych	7	3,5

Dokonując analizy dotyczącej sytuacji rodziców w aspekcie ich wykształcenia oraz sytuacji osobistej, w dokumentacji dotyczącej skierowania do ośrodka, inaczej niż w przypadku nadzorów, informacje te są ograniczone z uwagi na inną formę sprawozdawczości, która ogniskuje się dużo bardziej na podmiocie postępowania, czyli na nieletnim, niż na kontekście rodzinnym nieletniego.

W wyniku analizy dotyczącej wykształcenia matek nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego skonstatowano, iż ok. 41% legitymowało się wykształceniem zawodowym. Średnim poziomem wykształcenia charakteryzowało się 19,7%, a podstawowym 17,7% matek nieletnich. U niespełna 5% ustalono, iż mają wykształcenie wyższe. W dokumentacji nie było danych z tego zakresu w 16,8% badanych przypadków.

Tabela 48. Wykształcenie matek nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
Podstawowe	36	17,7
Zawodowe	83	40,9
Średnie	40	19,7
Wyższe	10	4,9
Brak danych	34	16,8

W aspekcie ustalenia poziomu wykształcenia ojców nieletnich skierowanych stwierdzono, iż 37,5% miało wykształcenie zawodowe. Wykształceniem średnim legitymowało się niespełna 13% ojców nieletnich, a podstawowym nieco ponad 9%. Wykształcenie wyższe miało 1,5% ojców nieletnich, wobec których orzeczono ten środek. W przypadku prawie 39% przypadków nie było informacji na ten temat w dokumentacji sądowej.

Tabela 49. Wykształcenie ojców nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
Podstawowe	19	9,4
Zawodowe	76	37,4
Średnie	26	12,8
Wyższe	3	1,5
Brak danych	79	38,9

W aspekcie ustalenia problemów, z jakimi borykają się matki nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego, ustalono dane jedynie dla 38,4% przypadków, gdyż w pozostałych 61,6% danych nie było. Na bazie informacji występujących w aktach ustalono, iż w 19,7% przypadków matki nieletnich skierowanych do ośrodków kuratorskich miały ograniczoną przez sąd władzę rodzicielską. W niespełna 9% przypadków z kolei borykały się one z bezrobociem, u 2,5% występowały zaburzenia zdrowia psychicznego, natomiast u 2% z nich ustalono nadużywanie alkoholu. Około 1,5% matek nieletnich miało problemy ze zdrowiem w aspekcie somatycznym. Były to choroby utrudniające codzienne funkcjonowanie lub wymagające przewlekłego leczenia. U ok. 4% matek występowały inne problemy.

Tabela 50. Problemy matek nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego (wybór wielokrotny)

Odpowiedź	N	%
Nadużywanie alkoholu	4	2
Narkomania	0	0
Karana sądownie	0	0
Odbýwała karę pozbawienia wolności	0	0
Zaburzenia zdrowia psychicznego	5	2,5
Zaburzenia zdrowia somatycznego	3	1,5
Ingerencja we władzę rodzicielską	40	19,7
Bezrobocie	18	8,9
Przemoc	0	0
Niepełnosprawność intelektualna	0	0
Inne	8	3,9
Brak danych	125	61,6

W opisie odnoszącym się do problemów ojców nieletnich skierowanych do ośrodków kuratorskich dane na ten temat występowały w 41,4% akt. Z danych występujących w sprawozdawczości stwierdzono, że u 22,2% ojców miała miejsce ingerencja sądu we władzę rodzicielską. W niespełna 10% akt były informacje o tym, że ojcowie nadużywali alkoholu, w ok. 4% przypadków były informacje o stosowaniu przez nich przemocy. Co ważne,

w każdym w tych przypadków ojcowie nie mieszkali już z nieletnimi. 2% ojców nieletnich skierowanych do ośrodków kuratorskich było karanych sądownie, a 1,5% z nich odbywało karę pozbawienia wolności. W 1% badanych przypadków pojawiały się informacje o problemach z zakresu zdrowia somatycznego oraz o niepełnosprawności intelektualnej, a u 0,5% o tym, że mieli oni zaburzenia zdrowia psychicznego oraz byli bezrobotni.

Tabela 51. Problemy ojców nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego (wybór wielokrotny)

Odpowiedź	N	%
Nadużywanie alkoholu	20	9,9
Narkomania	1	0,5
Karany sądownie	4	2,0
Odbywał karę pozbawienia wolności	3	1,5
Zaburzenia zdrowia psychicznego	1	0,5
Zaburzenia zdrowia somatycznego	2	1,0
Ingerencja we władzę rodzicielską	45	2,2
Niepełnosprawność intelektualna	2	1,0
Przemoc	8	3,9
Bezrobocie	1	0,5
Inne	0	0,0
Brak danych	119	58,6

4.2. Sytuacja szkolna nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego

W aspekcie analiz dotyczących sytuacji szkolnej nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego brano informacje z załączonych wywiadów środowiskowych lub w niektórych przypadkach także z rozmów wstępnych z nieletnimi i ich rodzicami z przyjęcia do ośrodka. Dane przedstawione poniżej odnoszą się do sytuacji szkolnej podczas rozpoczęcia przez nieletnich realizacji środka wychowawczego. W opiniach bowiem nie ma odniesień bezpośrednio traktujących o sytuacji szkolnej nieletnich.

W wyniku analizy w obszarze sytuacji szkolnej dzieci skierowanych do ośrodków kuratorskich skonstatowano, iż najwięcej – 19,2% – uczęszczało do ósmej klasy szkoły podstawowej. Taki sam odsetek uczęszczał także do pierwszej klasy szkoły branżowej. Trzecią co do wielkości odsetka grupę stanowili uczniowie siódmych klas szkół podstawowych. Niespełna 9% nieletnich uczęszczających do ośrodka kuratorskiego było uczniami drugich klas szkół branżowych. Ponad 8% uczestników ośrodków kuratorskich edukowało się na poziomie pierwszej klasy technikum lub liceum. Natomiast nieco ponad 6% było uczniami klas piątych,

a niespełna 6% klas szóstych szkół podstawowych, podobnie jak i drugich klas technikum lub liceum (5,9) oraz trzecich klas szkół branżowych (5,4%). Około 2% nieletnich z orzecznym tym środkiem wychowawczym uczyło się w trzecich klasach technikum/liceum. W pojedynczych przypadkach byli to uczniowie specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych.

Tabela 52. Na jakim etapie edukacji są nieletni, wobec których orzeczono skierowanie do ośrodka kuratorskiego?

Odpowiedź	N	%
Szkoła podstawowa klasa 5	13	6,4
Szkoła podstawowa klasa 6	12	5,9
Szkoła podstawowa klasa 7	34	16,8
Szkoła podstawowa klasa 8	39	19,2
Szkoła branżowa klasa 1	39	19,2
Szkoła branżowa klasa 2	18	8,9
Szkoła branżowa klasa 3	11	5,4
Liceum/technikum klasa 1	17	8,4
Liceum/technikum klasa 2	12	5,9
Liceum/technikum klasa 3	4	2,0
SOSW szkoła branżowa klasa 1	0	0,0
SOSW szkoła branżowa klasa 2	1	0,5
SOSW szkoła branżowa klasa 3	2	1,0
SOSW szkoła podstawowa klasa 6	0	0,0
SOSW szkoła podstawowa klasa 7	0	0,0
SOSW szkoła podstawowa klasa 8	1	0,5

W dalszym kroku, dokonując opisu sytuacji edukacyjnej nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego, wzięto pod uwagę średnią ocen z poszczególnych przedmiotów nauczania. Zdecydowanie najczęściej nieletni uzyskiwali oceny z przedziału 2–2,99. Miało to miejsce w 58,6% przypadków. Z kolei w 30% przypadków ustalono, iż mieli oni średnią ocen z przedziału 3–3,99. Najłabsze oceny ze średnią poniżej 2 występowały o 7,4% nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego. Niespełna 3% nieletnich z tej grupy uczyło się na dobrym poziomie, uzyskując średnią ocen z przedziału 4–4,99. W 1% badanych przypadków nie było informacji na ten temat.

Tabela 53. Średnia ocen nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
Poniżej 2	15	7,4
2–2,99	119	58,6
3–3,99	61	30,1
4–4,99	6	3,0
5 i wyżej	0	0,0
Brak danych	2	1,0

Analizując trudności edukacyjne nieletnich skierowanych do ośrodków kuratorskich, ustalono, że u ponad 29% z nich problemy te były na tyle duże, iż powtarzali oni naukę na tym samym poziomie. W nieco ponad 25% przypadków nieuzyskanie promocji do klasy programowo wyższej miało miejsce jednokrotnie. Dwa razy brak promocji do następnej klasy dotyczył 2,5%, a trzykrotny 1% nieletnich, wobec których orzeczono ten środek wychowawczy. Poczynione ustalenia wskazują na zasadność prowadzenia w ośrodkach zajęć wspierających nieletnich w nauce.

Tabela 54. Czy nieletni skierowani do ośrodka kuratorskiego powtarzali naukę na tym samym poziomie edukacji?

Odpowiedź	N	%
Nie	144	70,9
1 raz	51	25,1
Tak, 2 razy	5	2,5
Tak, 3 razy lub więcej	2	1,0
Brak danych	1	0,5

W aspekcie analizy ocen z zachowania uzyskiwanych przez uczestników ośrodków kuratorskich w największym odsetku były to oceny nieodpowiednie (40,4%) oraz poprawne (28,6%). W nieco ponad 14% uczestnicy ośrodków kuratorskich uzyskiwali naganną ocenę zachowania. Z kolei niespełna 6% z nich miało ocenę dobrą. W dwóch przypadkach była to ocena bardzo dobra, a w jednym ocena wzorowa. W 9% badanych przypadków nie było danych na ten temat.

Tabela 55. Ocena zachowania nieletnich z orzeczoną skierowaniem do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
Naganna	29	14,3
Nieodpowiednia	82	40,4
Poprawna	58	28,6
Dobra	12	5,9
Bardzo dobra	2	1,0
Wzorowa	1	0,5
Brak danych	19	9,4

4.3. Wybrane obszary specjalistycznego diagnozowania stanu psychicznego nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego

W kwestii korzystania z pomocy specjalistów z zakresie psycho-pedagogicznym oraz psychiatrycznym ustalono, iż nieco ponad 30% nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego uzyskało opinie lub orzeczenia z poradni psychologiczno-pedagogicznych. W 59% przypadków były informacje o braku badań w tej placówce. W niespełna 11% przypadków nie było żadnych informacji na ten temat.

Tabela 56. Czy nieletni skierowani do ośrodka kuratorskiego byli badani w poradni psychologiczno-pedagogicznej?

Odpowiedź	N	%
Tak	61	30,1
Nie	120	59,1
Brak danych	22	10,8

W wyniku dalszej analizy ustalono, iż 25,6% nieletnich uczęszczających do ośrodków kuratorskich było konsultowanych psychiatrycznie. Jest to kilkakrotnie więcej niż w ogólnopolskiej populacji⁵. Stanowi to duże wyzwanie w pracy resocjalizacyjnej i stawia wiele pytań o to, czy zasadne jest ocenianie przejawianych przez nieletnich trudności w kontekście demoralizacji.

⁵ Opieka psychiatryczna... [online].

Tabela 57. Czy nieletni skierowani do ośrodka kuratorskiego byli konsultowani psychiatrycznie?

Odpowiedź	N	%
Tak	52	25,6
Nie	146	71,9
Brak odpowiedzi	5	2,5

W kolejnych analizach stwierdzono, że ponad 1/3 młodzieży objętej postępowaniami wykonawczymi w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego była konsultowana psychologicznie. To również kilkukrotnie więcej niż w ogólnopolskiej populacji⁶.

Tabela 58. Czy nieletni skierowani do ośrodka kuratorskiego byli konsultowani psychologicznie?

Odpowiedź	N	%
Tak	68	33,5
Nie	133	65,5
Brak odpowiedzi	2	1,0

W kontekście ustalenia tendencji suicydalnych i autoagresywnych ustalono, że niepełna 6% dzieci skierowanych do ośrodków kuratorskich przeżyło próbę samobójczą. Ponad 16% z kolei miało zachowania autoagresywne w formie pocięć powłok skórnych w różnych częściach ciała.

Tabela 59. Czy u nieletniego wystąpiła kiedykolwiek próba samobójcza lub samookaleczenia? (wybór wielokrotny)

Odpowiedź	N	%
Nie albo brak informacji w aktach	165	81,3
Próba samobójcza	12	5,9
Autoagresja	33	16,3

⁶ List Minister Zdrowia do Marszałka Sejmu [online] <https://sejm.gov.pl/INT10.nsf/klucz/ATTD2EK8W/%24FILE/100819-01.pdf> [dostęp: 29.11.2025]; *Opieka psychiatryczna nad dziećmi i młodzieżą* [online] <https://www.nik.gov.pl/plik/id,29673,vp,32532.pdf> [dostęp 30.11.2025].

4.4. Formalna i merytoryczna podstawa orzeczenia skierowania do ośrodka kuratorskiego

W wyniku analizy orzeczeń sądowych w badanych przypadkach ustalono, iż w 69,5% przypadków powodem formalnym były przejawy demoralizacji, a w 30,5% dokonanie czynu karalnego. Taka proporcja utrzymuje się w ostatniej dekadzie w polskim orzecznictwie tego środka⁷.

Tabela 60. Podstawa formalna orzeczenia środka w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
Demoralizacja	141	69,5
Czyn karalny	62	30,5

Następnie dokonano analizy merytorycznej pod kątem ustalenia przejawów demoralizacji leżących u przyczyn orzeczenia środka. Największy odsetek dotyczył nieprawidłowego realizowania obowiązku szkolnego. Takie przyczyny występowały w ponad 57% przypadków. Druga pod kątem wielkości odsetka (56%) przyczyna odnosiła się do niekonstruktywnego spędzania czasu wolnego. W ok. 36% orzeczeń występowały określenia dotyczące przebywania w zdemoralizowanym towarzystwie oraz zachowania agresywne (zarówno w formie fizycznej, jak i werbalnej). W nieco ponad 24% postanowień pojawiały się uzasadnienia dotyczące niewłaściwego zachowania wobec rówieśników w szkole, a w ok. 22% używanie alkoholu. W ponad 17% przypadków środek był orzekany m.in. w związku z ucieczkami nieletnich z domu, a w ok. 16% w związku z paleniem papierosów. Używanie środków narkotycznych występowało w 13,3% orzeczeń, natomiast niewłaściwe zachowanie wobec nauczycieli w szkole w niespełna 10% dokumentów. Używanie e-papierosów dotyczyło niespełna 9% przypadków, a niemedyczne stosowanie leków z kolei ok. 1,5% z nich.

W ponad 39% orzeczeń występowały inne przejawy demoralizacji, takie jak: przypalenie papierosem kolegi, nagrywanie na telefon osoby zmuszonej do innej czynności seksualnej, napłucie na radiowóz oraz do radiowozu przez uchyloną szybę, wulgarne wyzywanie policjantów, wprowadzenie ich w błąd co do swojej tożsamości, późne powroty do domu, przeszkadzanie w zajęciach szkolnych, współżycie z dorosłymi mężczyznami podczas ucieczek z domu.

W ujęciu analizy dotyczącej wyłącznie orzeczeń w przedmiocie skierowania do ośrodka kuratorskiego związanych z demoralizacją wyłoniły się dwa główne aspekty występujące w ponad 80% przypadków, a mianowicie niewłaściwe realizowanie obowiązku szkolnego (82%) oraz niekonstruktywne spędzanie czasu wolnego (81%). Warto zauważyć,

⁷ K. Stasiak, *Skierowanie do ośrodka kuratorskiego jako środek wychowawczy*, „Probacja” 2023, 2, s. 173.

iż szczególnie w tym drugim przypadku jest to znacznie większy odsetek niż w przypadkach środka w postaci nadzoru kuratora sądowego, w których miało to miejsce w ok. 55% orzeczeń związanych z demoralizacją. W ponad połowie (52,5%) orzeczeń występowały określenia dotyczące przebywania w zdemoralizowanym towarzystwie oraz zachowania agresywne (51%). W niespełna 35% postanowień pojawiały się informacje dotyczące niewłaściwego zachowania wobec rówieśników w szkole, a w ok. 32% występowały informacje o używaniu alkoholu. Z kolei w 25% przypadków, w obrębie orzeczeń związanych z demoralizacją, skierowanie do ośrodka kuratorskiego orzeczono m.in. w związku z ucieczkami nieletnich z domu, a w ponad 23% w związku z m.in. paleniem papierosów. Używanie środków narkotycznych występowało w ok. 19% tego typu orzeczeń, a niewłaściwe zachowanie wobec nauczycieli w szkole w nieco ponad 14%. Używanie e-papierosów dotyczyło niespełna 13% przypadków, a niemedyczne stosowanie leków z kolei nieco ponad 2% z nich. Inne przejawy demoralizacji występowały w ok. 57% orzeczeń. Ich przykłady zostały przedstawione wyżej.

Tabela 61. Przejawy demoralizacji nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego (wielokrotny wybór)

Odpowiedź	N	% spraw w związku z demoralizacją	% wszystkich spraw (łącznie demoralizacja + czyny karalne)
Niewłaściwe realizowanie obowiązku szkolnego	116	82,3	57,1
Niewłaściwe zachowanie w szkole wobec rówieśników	49	34,8	24,1
Niewłaściwe zachowanie w szkole wobec nauczycieli	20	14,2	9,9
Palenie papierosów	33	23,4	16,3
Używanie e-papierosów	18	12,8	8,9
Używanie alkoholu	45	31,9	22,2
Używanie narkotyków	27	19,2	13,3
Niemedyczne stosowanie leków	3	2,1	1,5
Niekonstruktywne spędzanie czasu wolnego	114	80,9	56,2
Przebywanie w zdemoralizowanym towarzystwie	74	52,5	36,5
Ucieczki z domu	35	24,8	17,2
Agresja	72	51,1	35,5
Inne	80	56,8	39,4
Ogółem liczba orzeczeń związanych z demoralizacją wynosi 141	Liczby nie sumują się do 141 – wybór wielokrotny	Odsetki nie sumują się do 100 – wybór wielokrotny	Odsetki nie sumują się do 100 – wybór wielokrotny

Jak wskazano wcześniej, w 30,5% przypadków skierowanie do ośrodka kuratorskiego orzeczono w związku z dokonaniem czynu karalnego. Najczęściej popełnianym czynem były wykroczenia przeciwko mieniu (art. 119–131 k.w.), które występowały w 18,7% przypadków. Kradzieże dotyczące zaboru mienia o wyższej wartości, czyli przestępstwa przeciwko mieniu (art. 278–295 k.k.) występowały w 10,3% przypadków. Przestępstwa przeciwko życiu

i zdrowiu (art. 148–162 k.k.) występowały natomiast w niespełna 7% orzeczeń, a posiadanie środków narkotycznych w niespełna 6% tychże. Należy wskazać, iż te trzy kategorie wiodą prym w charakterystyce przestępczości nieletnich w Polsce⁸. Następnie ok. 3% orzeczeń było związanych m.in. z przestępstwami przeciwko wolności (art. 189–193 k.k.), a ok. 2% z wykroczeniami przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi w komunikacji (art. 84–103a k.w.). W 1% badanych przypadków występowały przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej (art. 212–217a k.k.) oraz udzielanie środków narkotycznych. W pojedynczych przypadkach natomiast ustalono w orzeczeniach czyny z katalogu przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211a k.k.), przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego (art. 222–231b k.k.), wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu (art. 49–64 k.w.) oraz wykroczenia przeciwko zdrowiu (art. 109–118 k.w.) i wykroczenia przeciwko interesom konsumentów (art. 132–139c k.w.). Tendencja ta dotycząca czynów karalnych dokonywanych przez nieletnich kierowanych do ośrodka kuratorskiego z obszaru po pierwsze przeciwko mieniu, a następnie przeciwko życiu lub zdrowiu utrzymuje się na przestrzeni kilkunastu lat⁹.

Po wyodrębnieniu do analizy wyłącznie orzeczeń w przedmiocie skierowań do ośrodka kuratorskiego związanych z popełnieniem przez nieletnich czynów karalnych skonstatowano, iż najczęściej popełnianym czynem występującym w 61,3% przypadków, były wykroczenia przeciwko mieniu (art. 119–131 k.w.). Przestępstwa przeciwko mieniu (art. 278–295 k.k.) występowały natomiast w 33,9% tego rodzaju orzeczeń. Trzecią kategorią pod względem wielkości odsetka stanowiły przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (art. 148–162 k.k.) – 22,6% orzeczeń. Posiadanie środków narkotycznych występowało z kolei w ok. 19% postanowień. Niespełna 10% orzeczeń tego środka było związanych m.in. z przestępstwami przeciwko wolności (art. 189–193 k.k.), a ok. 6,5% z wykroczeniami przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi w komunikacji (art. 84–103a k.w.). W ok. 3% tego typu orzeczeń występowały przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej (art. 212–217a k.k.) oraz udzielanie środków narkotycznych. W poniżej 2% orzeczeń widniały czyny z katalogu przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211a k.k.), przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego (art. 222–231b k.k.), wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu (art. 49–64 k.w.) oraz wykroczenia przeciwko zdrowiu (art. 109–118 k.w.) i wykroczenia przeciwko interesom konsumentów (art. 132–139c k.w.). Natężenie odsetka poszczególnych czynów karalnych nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego przystaje do tendencji w zakresie występowania czynów głównie przeciwko mieniu oraz na drugim miejscu przeciwko życiu lub zdrowiu, utrzymujące się od kilkunastu lat¹⁰.

⁸ J. Włodarczyk-Madejska, *Nieletni...*, s. 150.

⁹ P. Kozłowski, *Ośrodek kuratorski...*, s. 284–285.

¹⁰ P. Kozłowski, *Czyny karalne nieletnich...*, s. 131–145.

W związku z pozostałymi kategoriami czynów karalnych, takich jak przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne (art. 117–126c k.k.), przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej (art. 127–139 k.k.), przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (art. 163–172 k.k.), przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (art. 173–180a k.k.), przestępstwa przeciwko środowisku (art. 181–188a k.k.), przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania (art. 194–196 k.k.), przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (art. 232–247a k.k.), przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu (art. 252–264a k.k.), przestępstwa przeciwko ochronie informacji (art. 265–269c k.k.), przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów (art. 270–277d k.k.), przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym (art. 296–309 k.k.), przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi (art. 310–316 k.k.), wykroczenia przeciwko instytucjom państwowym, samorządowym i społecznym (art. 65–69 k.w.), wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu osób i mienia (art. 70–83 k.w.), wykroczenia przeciwko osobie (art. 104–108 k.w.), wykroczenia przeciwko obyczajności publicznej (art. 140–142 k.w.), wykroczenia przeciwko urządzeniom użytku publicznego (art. 143–145 k.w.), szkodnictwo leśne, polne i ogrodowe (art. 148–166 k.k.), nie było orzeczeń środka wychowawczego w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego.

Tabela 62. Rodzaj czynu karalnego jako podstawa orzeczenia skierowania do ośrodka kuratorskiego (wielokrotny wybór)

Odpowiedź	N	% spraw w związku z czynami karalnymi	% wszystkich spraw (łącznie demoralizacja + czyny karalne)
Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (art. 148–162 k.k.)	14	22,6	6,9
Przestępstwa przeciwko wolności (art. 189–193 k.k.)	6	9,7	3,0
Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (art. 197–205 k.k.)	2	3,2	1,0
Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211a k.k.)	1	1,6	0,5
Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej (art. 212–217a k.k.)	2	3,2	1,0
Przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego (art. 222–231b k.k.)	1	1,6	0,5
Przestępstwa przeciwko mieniu (art. 278–295 k.k.)	21	33,9	10,3
Wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu (art. 49–64 k.w.)	1	1,6	0,5
Wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi w komunikacji (art. 84–103a k.w.)	4	6,5	2,0
Wykroczenia przeciwko zdrowiu (art. 109–118 k.w.)	1	1,6	0,5
Wykroczenia przeciwko mieniu (art. 119–131 k.w.)	38	61,3	18,7

Odpowiedź	N	% spraw w związku z czynami karalnymi	% wszystkich spraw (łącznie demoralizacja + czyny karalne)
Wykroczenia przeciwko interesom konsumentów (art. 132–139c k.w.)	1	1,6	0,5
Posiadanie środków narkotycznych	12	19,4	5,9
Udzielanie środków narkotycznych	2	3,2	1,0
Ogółem liczba orzeczeń w związku z czynami karalnymi	62	odsetki nie sumują się do 100 – wybór wielokrotny	odsetki nie sumują się do 100 – wybór wielokrotny
Łączna liczba czynów widniejących w orzeczeniach w związku z czynami karalnymi	106		

W wyniku analizy akt nieletnich skierowanych przez sądy do ośrodków kuratorskich ustalono, że uwzględniając sprawozdania w obszarze działalności resocjalizacyjnej z nieletnimi w ośrodku brano pod uwagę następujące zachowania problemowe. W ponad 57,6% przypadków było uwzględnione niekonstruktywne spędzanie czasu wolnego, a w 54,7% przypadków nieprawidłowe realizowanie obowiązku szkolnego. Te dwie kategorie pojawiały się najczęściej w dokumentacji. Z kolei w 37% przypadków występowało przebywanie w zdemoralizowanym towarzystwie, a także zachowania agresywne. W niespełna 25% przypadków były informacje o działaniach wokół niewłaściwego zachowania wobec rówieśników w szkole, a w 20% w związku z używaniem przez nieletnich alkoholu i w 19% z paleniem papierosów. Ucieczki z domu jako obszary problemowe działań wobec nieletnich występowały w niespełna 15% przypadków. Używanie środków narkotycznych odnosiło się do 13,3%, a używanie e-papierosów do 10,3% poddanych analizie przypadków. W 9% problemy dotyczyły niewłaściwego zachowania wobec nauczycieli w szkole, a w 2% używania leków w celach niemedycejskich. W prawie 44% przypadków występowały inne obszary problemowe uwzględnione jako cel w działalności wobec nieletnich skierowanych do ośrodka, które w dużej mierze odnosiły się do ukierunkowania i udzielania pomocy w związku z zachowaniami internalizacyjnymi¹¹, jak choćby wycofanie w relacjach społecznych, problemy mogące świadczyć o depresji, które przejawiały się w nieregularnym uczęszczaniu do szkoły. Takie obszary były realizowane m.in. poprzez program Ministerstwa Sprawiedliwości w ramach promocji zdrowia psychicznego.

¹¹ A. Babicka-Wirkus, P. Kozłowski, Ł. Wirkus, K. Stasiak, *Internalizing...* [online] <https://www.mdpi.com/1660-4601/20/3/2752> [dostęp: 17.12.2025].

Tabela 63. Cel skierowania do ośrodka (obszar problemowy)

Odpowiedź	N	%
Niewłaściwe realizowanie obowiązku szkolnego	111	54,7
Niewłaściwe zachowanie w szkole wobec rówieśników	50	24,6
Niewłaściwe zachowanie w szkole wobec nauczycieli	19	9,4
Palenie papierosów	38	18,7
Używanie e-papierosów	21	10,3
Używanie alkoholu	41	20,2
Używanie narkotyków	27	13,3
Niemedyczne stosowanie leków	4	2
Niekonstruktywne spędzanie czasu wolnego	117	57,6
Przebywanie w zdemoralizowanym towarzystwie	75	37,0
Ucieczki z domu	30	14,8
Agresja	75	37,0
Inne (jakie)	89	43,8

W ustaleniu relacji między uzasadnieniem zawartym w orzeczeniu oraz celem działalności resocjalizacyjnej wobec nieletniego stwierdzono, iż w ponad 88% przypadków takie odniesienia występowały w pełnym zakresie. Częściowo, tzn. gdy nie wszystkie informacje z orzeczenia były ujęte w dokumentacji działalności ośrodka lub też gdy taka działalność była szersza i zawierała także inne obszary działania, takie odniesienia występowały w niespełna 8% przypadków. W 4% z uwagi na braki danych trudno było z dokumentacji dokonać takich ustaleń.

Tabela 64. Czy cel odnosi się do formalnych podstaw zastosowania środka?

Odpowiedź	N	%
Tak	179	88,2
Nie	0	0,0
Częściowo	16	7,9
Brak odpowiedzi	8	3,9

4.5. Obszary funkcjonowania nieletnich w ośrodku kuratorskim

W następnym etapie analizom poddano obszary merytoryczne działalności ośrodka, znajdujące swoje odzwierciedlenie w poszczególnych płaszczyznach opinii o nieletnich¹², które składa się w związku z art. 163 uwir. Z przepisu tego wynika, iż ośrodek kuratorski nie rzadziej niż co 6 miesięcy lub na żądanie sądu rodzinnego sporządza sprawozdania o każdym nieletnim z wykonywania wobec niego środka wychowawczego w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego¹³. Sprawozdanie, o którym mowa w art. 163 ustawy, zawiera zgodnie z § 11 rozporządzenia w sprawie ośrodków kuratorskich¹⁴ informacje o: frekwencji nieletniego w ośrodku kuratorskim, aktywności nieletniego podczas zajęć, przestrzeganiu przez nieletniego regulaminu i zasad obowiązujących w ośrodku, postawach nieletniego wobec innych nieletnich, dorosłych i obowiązków szkolnych, działaniach podejmowanych wobec nieletniego i ich efektach, współpracy rodziców lub opiekuna nieletniego z pracownikami ośrodka oraz wnioskach dotyczących dalszych działań wychowawczych wobec nieletniego.

Pierwszym aspektem była analiza średniej frekwencji nieletnich w ośrodku w całym okresie realizacji postępowania wykonawczego związanego z orzeczeniem tego środka wychowawczego. Ustalono, iż 41,4% nieletnich uzyskiwało frekwencję z przedziału 51–75%. Z kolei ok. 35% miał frekwencję na poziomie 76–100% podczas zajęć w ośrodku. Niższą, gdyż z przedziału 26–50%, frekwencję ustalono w 13,3% przypadków. Najniższą – poniżej 25% – miało 6% nieletnich. Wówczas kierownicy ośrodków podejmowali działania wyjaśniające niską frekwencję. W niektórych przypadkach okresy nieuczęszczania do ośrodka były usprawiedliwiane chorobami nieletnich. Niekiedy były podejmowane działania dyscyplinujące w postaci pisemnego lub telefonicznego wzywania nieletnich z rodzicami do ośrodka lub sądu, a niekiedy także na rozmowy dyscyplinujące do sędziów. Z 4,4% przypadków sprawozdań nie wynikało, jaka jest frekwencja, gdyż widniały w nich wpisy „w miarę regularnie, dość regularnie, rzadziej niż wcześniej, w okresie sprawozdawczym bywał nieregularnie”. W jednych aktach napisano „regularnie”, a w kolejnej opinii bardzo regularnie”. W 5 przypadkach opinie nie były sporządzone zgodnie z rozporządzeniem.

¹² P. Kozłowski, *Model grupowych oddziaływań resocjalizacyjnych młodzieży nieprzystosowanej społecznie* [w:] Ł. Wirkus (red.), *Wybrane programy resocjalizacyjne w praktyce kuratorów sądowych*, Toruń 2017.

¹³ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 1700.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2022 r. Dz. U 2022. Poz. 2449 w sprawie ośrodków kuratorskich.

Tabela 65. Średnia frekwencja nieletniego w ośrodku skali miesiąca

Odpowiedź	N	%
Mniej niż 25%	13	6,4
26-50%	27	13,3
51-75%	84	41,4
76-100%	71	35,0
Brak odpowiedzi	9	4,4

Praca z nieletnimi w ośrodku kuratorskim, zgodnie z przepisami § 6 pkt 2 i 3 rozporządzenia w sprawie ośrodków kuratorskich, polega w szczególności na: prowadzeniu zajęć psychoedukacyjnych, prowadzeniu zajęć socjoterapeutycznych, prowadzeniu zajęć korekcyjno-edukacyjnych, organizowaniu im czasu wolnego, zajęć rekreacyjno-sportowych, pomocy w nauce własnej, a zajęcia w ośrodku realizowane są wykorzystaniem metody pracy indywidualnej, grupowej i środowiskowej¹⁵. W związku z tym poddano analizie metody działań resocjalizacyjnych w ośrodkach kuratorskich. Ustalono, iż w 98,5% przypadków kuratorzy-wychowawcy w ośrodkach stosowali wpływ osobisty na nieletnich. W nieco ponad 74% przypadków była stosowana metoda wpływu sytuacyjnego, a w nieco ponad 73% przypadków – elementy treningu umiejętności społecznych. W 60% przypadków nieletni byli objęci działalnością w formie socjoterapii. Z kolei w 56% przypadków ustalono wykorzystywanie metody doradzania pedagogicznego. Nieco ponad 50% nieletnich miało udzielaną pomoc w zakresie nauki własnej, pomocy w przygotowaniu do sprawdzianów itd. Podczas zajęć z nieletnimi kuratorzy-wychowawcy w niespełna 49% przypadków wskazywali na koszty i zyski z podejmowanych decyzji i zachowań przez nieletnich. W nieco ponad 39% przypadków w ośrodkach były stosowane elementy Metod Twórczej Resocjalizacji¹⁶. W ok. 20% badanych przypadków wobec nieletnich stosowano uprzedzanie zachowań, a w niespełna 18% przypadków wykorzystywano w pracy z nieletnimi elementy Treningu Zastępowania Agresji¹⁷. Elementy mediacji były stosowane w nieco ponad 11% przypadków. W ośrodkach stosowano także inne formy działalności metodycznej, do których należały m.in.: zajęcia plastyczne, zajęcia sportowe, profilaktyka używania alkoholu i narkotyków, zajęcia teatru profilaktycznego, konsultacje psychologiczne, zajęcia kulinarne, gry planszowe, rozmowy kształtujące cele życiowe, zajęcia odbudowujące plany życiowe, kształtowanie odporności psychicznej. Realizowano rekomendowane programy profilaktyczne, organizowano wyjazdy, wyjścia na imprezy kulturalne i sportowe, rozmowy wentylujące, filmoterapię z warsztatami po seansach, *mindfulness*, arteterapię, kształtowanie myślenia przyczynowo-skutkowego, pracę nad zniekształceniami poznawczymi nieletnich itd. Zasadne wydaje

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2022 r. Dz.U 2022 poz. 2449 w sprawie ośrodków kuratorskich.

¹⁶ M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2014.

¹⁷ A.P. Goldstein, B. Glick, J. Gibbs, *Program zastępowania agresji*, Warszawa 2004.

się zorganizowanie szkoleń z działalności metodycznej, szczególnie w obszarze grupowych oddziaływań, dla kierowników i kuratorów – wychowawców ośrodków kuratorskich, aby uporządkować praktykę oraz przygotować nowe kadry w otwieranych ośrodkach kuratorskich. Warto wskazać, iż opracowano propozycję szkieletu organizacyjno-metodycznego działalności ośrodka kuratorskiego w publikacji w otwartym dostępie internetowym¹⁸. Zawiera ona także załącznik w postaci Standardów Pracy Ośrodków Kuratorskich opracowanych przez Zespół Ekspertów powołanych przez Zespół do spraw Opracowania Standardów Pracy Ośrodków Kuratorskich przy Rzeczniku Praw Dziecka¹⁹.

Tabela 66. Metody działań wychowawczych w ośrodku kuratorskim (wielokrotny wybór)

Odpowiedź	N	%
Wpływ osobisty	200	98,5
Wpływ sytuacyjny	151	74,4
Przekonywanie pedagogiczne	74	36,5
Doradzanie pedagogiczne	113	55,7
Elementy mediacji	23	11,3
Wskazywanie kosztów/zysków	99	48,8
Uprzedzanie zachowań	41	20,2
Twórcza resocjalizacja	80	39,4
Trening umiejętności społecznych	149	73,4
Socjoterapia	123	60,6
Trening Zastępowania Agresji	36	17,7
Pomoc w nauce	102	50,3
Inne	100	49,3

W następnym kroku poddano analizie wpisy w opiniach o nieletnich w zakresie aktywności podczas zajęć. W jej wyniku ustalono, iż aktywność nieletnich w ośrodku w 41,4% była oceniona na bardzo dobrym poziomie. Natomiast w 33% przypadków jej poziom był oceniany jako dobry. Dostateczny poziom aktywności podczas zajęć występował w niespełna

¹⁸ Ośrodek kuratorski. Ujęcie prawne, organizacyjne i metodyczne [online] http://instytutprawdziecka.pl/wp-content/uploads/2023/10/12_OSRODEK-KURATORSKI-Ujecie-prawne-organizacyjne-i-metodyczne-P.-Kozlowski-i-K.-Stasiak.pdf [dostęp: 30.11.2025].

¹⁹ Zespół powołany przez Rzecznika Praw Dziecka Marka Michalaka w składzie: Katarzyna Gumowska – kierownik Ośrodka Kuratorskiego, Sąd Rejonowy w Olsztynie, Grzegorz Kozera – kurator Okręgowy Sądu Okręgowego w Częstochowie, dr Paweł Kozłowski – kierownik Ośrodka Kuratorskiego w Słupsku, Sąd Rejonowy w Słupsku, dr Łukasz Kwadrans – ekspert Krajowej Rady Kuratorów, były kierownik ośrodka kuratorskiego, Urszula Nieroba – kierownik Ośrodka Kuratorskiego, Sąd Rejonowy w Chorzowie, Agnieszka Rojowska – zastępca kuratora Okręgowego Sądu Okręgowy w Lublinie, Agnieszka Rękas – sędzia w stanie spoczynku, główny konsultant ds. prawnych w Biurze Rzecznika Praw Dziecka, Ewa Schneider – kierownik Ośrodka Kuratorskiego, Sąd Rejonowy Poznań Stare Miasto w Poznaniu, dr Krzysztof Stasiak – kurator okręgowy Sądu Okręgowego w Gdańsku, Maciej Więcek – delegat do Krajowej Rady Kuratorów okręgu świdnickiego, Sąd Rejonowy w Wałbrzychu, Dariusz Zabrocki – delegat do Krajowej Rady Kuratorów okręgu słupskiego, Sąd Rejonowy w Miastku, Ewelina Rzeplińska-Rogalska – dyrektor Zespołu Spraw Rodzinnych i Nieletnich w Biurze Rzecznika Praw Dziecka.

17% przypadków. Brak aktywności merytorycznej, opór bierny lub agresywny nieletnich podczas zajęć, skutkujący ocenieniem poziomu aktywności nieletnich jako niedostateczny, występował w niespełna 7% przypadków. Z ok. 2% opinii nie było opisów tej przestrzeni funkcjonowania nieletnich.

Tabela 67. Ocena poziomu aktywności nieletniego podczas zajęć w ośrodku kuratorskim

Odpowiedź	N	%
Bardzo dobry	84	41,4
Dobry	67	33,0
Dostateczny	34	16,8
Niedostateczny	14	6,9
Brak odpowiedzi	4	2,0

W obszarze analizy oceny funkcjonowania nieletnich w relacjach rówieśniczych w społeczności ośrodka kuratorskiego ustalono, iż jako prawidłowe były one oceniane w opiniach 73,4% nieletnich. W 19,2% przypadków występowały informacje o wszczynaniu przez nieletnich konfliktów na terenie ośrodka. Z kolei w ponad 18,2% przypadków wskazywano na różnego rodzaju manipulacje ze strony nieletnich. W niespełna 13% przypadków ustalono zachowania o charakterze izolowania się podczas różnego rodzaju aktywności. W ok. 7% przypadków wskazywano przejawianie zachowań agresywnych przez nieletnich. Inne problemy były opisane w 3,5% przypadków i dotyczyły m.in. prób używania e-papierosów w ośrodku i przychodzenia do ośrodka tuż przed zakończeniem zajęć.

Tabela 68. Relacje nieletniego z innymi wychowankami (wielokrotny wybór)

Odpowiedź	N	%
Prawidłowe	149	73,4
Izolowanie się	26	12,8
Konflikty	39	19,2
Agresja	14	6,9
Manipulacja	37	18,2
Inne	7	3,5

W kolejnym kroku analizie poddano okres uczęszczania nieletnich do ośrodka przed zakończeniem postępowania wykonawczego w związku z osiągnięciem celów resocjalizacyjnych. Wyodrębniono tu dwie grupy. W pierwszej wykonanie tego środka zakończono przed ukończeniem przez nieletniego 18 lat. Miało to miejsce w 113 przypadkach, czyli 55,7%. W drugiej, obejmującej 56 przypadków (27,6%) środek ten został uchylony w dniu ukończenia przez nieletniego 18 lat i występowania trwałej w czasie zmiany w kontekście osiągnięcia

celów resocjalizacyjnych. Jednakże prawdopodobnie z uwagi na zbliżający się okres ustalania środka z mocy prawa nie były składane w tym przedmiocie określone wnioski. Z kolei w 7 przypadkach kierownicy ośrodków wnioskowali o uchylenie tego środka wychowawczego w sytuacji, gdy nieletni ukończyli 18 lat, co jest niecelowe, gdyż jak wynika z art. 93.1 uwir wykonywanie środków wychowawczych, o których mowa w art. 7 pkt 2-4, 6, 9 i 10, środka leczniczego oraz środka, o którym mowa w art. 18 ust. 1, ustaje z mocy prawa z chwilą ukończenia przez nieletniego 18 lat²⁰.

Wyodrębniono jednak także trzecią grupę, składającą się z 3 przypadków (1,5% spraw), w których postępowanie zakończono z uwagi na przeprowadzenie się nieletniego na teren sądu rejonowego, w obrębie którego nie było ośrodka kuratorskiego. W tych przypadkach występowały pozytywne zmiany, jednakże działania, jak wynikało ze sprawozdań, powinny być kontynuowane. Z przyczyn obiektywnych nie były. Warto wskazać, iż zdarzały się okręgi sądowe (w 2022 r. było ich 23,9%)²¹, w których nie było żadnego ośrodka kuratorskiego. Jeszcze dekadę temu w Polsce funkcjonowało 96 ośrodków kuratorskich przy 66 na 321 sądów rejonowych²². Jednakże należy zaznaczyć, iż powstają systematycznie nowe ośrodki kuratorskie. W 2022 r. było ich 134, a w 2024 ich liczba wzrosła do 156²³.

Stwierdzono, iż przed uchyleniem w związku z osiągnięciem celów resocjalizacyjnych środka wychowawczego najczęściej nieletni uczęszczali do ośrodka kuratorskiego przez okres 2,5-3 lat (20,2% przypadków) oraz 1-1,5 roku (19,2% przypadków). Z kolei 17,2% nieletnich uczęszczało do ośrodka przez okres 6-12 miesięcy przed uchyleniem środka. Około 8% nieletnich uczęszczało do tego typu placówek przez okres 3,5-4 lat, a 6,5% przez 2-2,5 roku. W niespełna 6% przypadków nieletni uczęszczali do ośrodka przez okres krótszy niż pół roku. We wszystkich przypadkach były to osoby skierowane po 17. roku życia i uczęszczające do ośrodka do uzyskania pełnoletniości. Najdłużej – powyżej 5 lat – do ośrodka uczęszczało 2% nieletnich, a ok. 1% miało prowadzone postępowanie wykonawcze przez okres 4,5-5 lat.

Średni okres uczęszczania nieletnich do ośrodka kuratorskiego w opisanych sytuacjach wynosił ok. 25 miesięcy²⁴.

²⁰ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 1700.

²¹ P. Kozłowski, *Ośrodek kuratorski...*, s. 183-206.

²² P. Kozłowski, *Probation center – a Polish way of complementary resocialization of minors in an open environment*, „The Polish Journal of Criminology” 2018, 4, 1.

²³ *Jednostki organizacyjne podległe lub nadzorowane* [online] <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/jednostki-organizacyjne-podlegle-lub-nadzorowane> [dostęp: 17.12.2025].

²⁴ Wyliczenie za pomocą programu Excel.

Tabela 69. Okres uczęszczania do ośrodka przed uchyleniem

Odpowiedź	N	%
Poniżej 6 miesięcy	12	5,9
6–12 miesięcy	35	17,2
1–1,5 roku	39	19,2
1,5–2 lata	26	12,8
2–2,5 roku	13	6,4
2,5–3 lata	41	20,2
3–3,5 roku	9	4,4
3,5–4 lata	16	7,9
4–4,5 roku	6	3,0
4,5–5 lat	2	1,0
Powyżej 5 lat	4	2,0

Poddając analizie trwałość w czasie zmiany resocjalizacyjnej w warunkach ośrodka kuratorskiego, przed uchyleniem środka ustalono, iż najczęściej, gdyż w 17,2% przypadków, występowała ona przez okres 9–10 miesięcy oraz w 16,3% przypadków przez 7–8 miesięcy. W nieco ponad 14,3% przypadków trwałość zmiany poniżej 1 miesiąca występowała w przypadkach osób, wobec których postępowanie zakończyło się z dniem ukończenia 18 lat, po rozpoczęciu realizacji środka na kilka miesięcy przed tą sytuacją. W niespełna 14% przypadków trwałość zmiany prospołecznej wynosiła powyżej jednego roku. W takich sytuacjach stopniowo zmniejszano intensywność oddziaływań poprzez mniejszą liczbę dni uczęszczania na zajęcia. Jest to zbieżne z założeniem przenoszenia stopniowego akcentu z działań resocjalizacyjnych w ośrodku na rzecz reintegracji i readaptacji poprzez wdrożenia zmiany w codziennym funkcjonowaniu nieletnich w swoich środowiskach społecznych²⁵. W niespełna 13% przypadków zmiana pozytywna w funkcjonowaniu nieletnich była utrwalona przez okres 5–6 miesięcy. Z kolei w 10% przypadków ustalono występowanie zmiany resocjalizacyjnej w okresie 11–12 miesięcy, a w 5,4% przypadków przez 3–4 miesiące przed uchyleniem środka. W 1% przypadków był to okres pomiędzy 1 a 2 miesiącami.

Z kolei w 9,4% przypadków nie stwierdzono trwałej w czasie zmiany, a jednocześnie środek został uchylony z uwagi na to, że nieletni ukończył 18 lat i z mocy prawa ustało postępowanie w tym zakresie²⁶.

W kolejnej grupie obejmującej łącznie także 9,4% przypadków nie stwierdzono pozytywnej zmiany, z powodów przedstawionych w tabeli 71. zmieniono skierowanie do ośrodka kuratorskiego na inny środek wychowawczy.

²⁵ P. Kozłowski, K. Stasiak, *Ośrodek Kuratorski...*, s. 99.

²⁶ Art. 93 Ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 1700.

Tabela 70. Trwałość zmiany resocjalizacyjnej (brak czynu, przejawów demoralizacji) w miesiącach przed uchYLENIEM środka wychowawczego

Odpowiedź	N	%
Poniżej 1	10	4,9
1-2	2	1,0
3-4	11	5,4
5-6	26	12,8
7-8	33	16,3
9-10	35	17,2
11-12	20	9,9
Powyżej 12	28	13,8
Nie dotyczy – uchylene w związku z 18 r.ż. przy braku efektów	19	9,4
Nie dotyczy – zmiana środka na inny	19	9,4

Następnie przeanalizowano sytuację nieletnich skierowanych do ośrodków, w stosunku do których złożone zostały wnioski w przedmiocie zmiany środka wychowawczego. Takich przypadków było 15,3%. Ustalono, iż w 11,8% przypadków nieletnich skierowanych do ośrodka wnioski o wszczęcie postępowania o zmianę środka uzasadnianie były pogłębiającą się demoralizacją. Z kolei w 2% przypadków podyktowane one były permanentnym nieuczęszczaniem nieletniego do ośrodka, a w 1,5% przypadków powiązane one były z dokonaniem czynu karalnego.

Tabela 71. Podstawa wszczęcia postępowania o zmianę środka wychowawczego w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego

Odpowiedź	N	%
W związku z czynem karalnym	3	1,5
Pogłębiająca się demoralizacja	24	11,8
Nieuczęszczanie do ośrodka	4	2,0
Nie dotyczy	172	84,7

W wyniku analizy okresu uczęszczania do ośrodka kuratorskiego nieletnich przed wszczęciem postępowania o zmianę środka wychowawczego ustalono, iż na tle wszystkich poddanych badaniom przypadków, w 5% przypadków okres ten trwał od 6 do 12 miesięcy, a w 4,5% przypadków od 1 do 1,5 roku. W takiej sytuacji było także 2,5% nieletnich skierowanych do ośrodka na okres do pół roku przed złożeniem wniosku. Dotyczyło to osób, które nie podjęły się realizacji środka. W 1,5% przypadków okres ten wynosił od 1,5 roku do 2 lat oraz od 2 do 2,5 roku, natomiast w 1% osób uczęszczających do placówki przez okres od 2,5 roku do 3 lat.

W wyniku analizy wyłącznie spraw, w których złożono wnioski w przedmiocie zmiany środka wychowawczego, ustalono, że ponad 33% nieletnich przedtem uczęszczało do ośrodka przez okres od 6 do 12 miesięcy, a w nieco ponad 29% przez okres od 1 do 1,5 roku. Z kolei ok. 16% nieletnich uczęszczało do ośrodka na okres do pół roku przed złożeniem wniosku. Dotyczyło to przede wszystkim osób, które nie podjęły się realizacji środka. W niespełna 10% przypadków, w których złożono wnioski do sądu o zmianę środka, okres ten wynosił od 1,5 roku do 2 lat lub od 2 do 2,5 roku, Natomiast w 6,5% przypadków złożono wnioski o zmianę środka wychowawczego wobec osób uczęszczających do ośrodka przez okres od 2,5 roku do 3 lat.

Tabela 72. Okres uczęszczania do ośrodka przed wszczęciem postępowania o zmianę środka wychowawczego

Odpowiedź	N	% w grupie ze złożonymi wnioskami	% w odniesieniu do całej grupy orzeczeń
Poniżej 6 miesięcy	5	16,1	2,5
6–12 miesięcy	10	32,3	4,9
1–1,5 roku	9	29	4,4
1,5–2 lata	3	9,7	1,5
2–2,5 roku	3	9,7	1,5
2,5–3 lata	2	6,5	1,0
Łączna liczba złożonych wniosków	31	100	15,3
Nie złożono wniosków	172		84,7

Analizując dalsze koleje formalne przypadków, w których wszczęto postępowanie o zmianę środka, ustalono, iż wszystkie wnioski zostały uwzględnione przez sąd. W 16 przypadkach (co stanowi 51,6% wszczętych postępowań) sądy orzekły o zmianie środka na umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, a w 15 przypadkach (co stanowi 48,4%) sądy orzekły o zastosowaniu dodatkowego środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora. Tu należy zaznaczyć, iż jedynie w 3 przypadkach (9,67%) zmieniono środek na nadzór kuratora, uchylając tym samym skierowanie do ośrodka kuratorskiego, a w pozostałych 38,71% przypadków zastosowano nadzór jako dodatkowy środek wychowawczy przy kontynuacji skierowania do ośrodka kuratorskiego. Taka sytuacja jest szczególnie uzasadniona w sytuacji, gdy nieletni uczęszczają do ośrodka kuratorskiego w większych miastach, co ma związek z tym, iż kierownicy oraz kuratorzy-wychowawcy nie pracują na terenie, na którym oni mieszkają i uczęszczają do szkół. Duet środków, czyli ośrodek kuratorski wraz z nadzorem kuratora²⁷, wówczas wydaje się wskazany pod kątem bieżącego wdrażania przez nieletniego wniosków aplikacyjnych z zajęć prowadzonych do codziennego funkcjonowania

²⁷ P. Kozłowski, K. Stasiak, *Ośrodek Kuratorski...*, s. 148.

oraz informacji zwrotnej od kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu kuratorów prowadzących oddziaływanie na terenie zamieszkania nieletnich skierowanych do ośrodka. Dużo prostsza jest sytuacja, gdy ośrodek funkcjonuje na wsi czy w małym mieście. Wówczas większość tych nieletnich to podopieczni kierownika lub kuratorów-wychowawców ośrodka.

Tabela 73. Rodzaj środka, na który dokonano zmiany

Odpowiedź	N	%
MOW	16	7,9
OOW	0	0
ZP	0	0
Nadzór kuratora	3	1,5
Zastosowano dodatkowo nadzór kuratora i utrzymano skierowanie do ośrodka kuratorskiego	12	5,9
Nie zmieniono	184	90,6

Ostatecznie pozytywne zmiany, zbieżne z celami postępowania, wystąpiły u 81,3% przypadków nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego.

Brak trwałej zmiany resocjalizacyjnej wystąpił w 9,4% przypadków, w których z mocy prawa ustało wykonanie środka z dniem ukończenia przez nieletnich 18 lat. Można przypuszczać, iż cele postępowania mogłyby zostać osiągnięte przy kontynuacji działań w kolejnych miesiącach.

Natomiast w 9,4% przypadków negatywnie oceniono efektywność zmiany przy zastosowaniu niniejszego środka wychowawczego, w związku z czym sądy orzekły o zmianie środka na MOW (7,9%) lub na nadzór kuratora (1,5%).

5. Podsumowanie

Dokonując podsumowania przeprowadzonych analiz, po pierwsze należy zwrócić szczególną uwagę na wnioski dotyczące charakterystyki nieletnich jako niejednorodnej, specyficznej grupy w aspekcie prawnym (orzecznictwym i wykonawczym), a także diagnostycznym, rozwojowym, socjologicznym, psychologicznym i resocjalizacyjnym¹. Nieletni bowiem w toku postępowań sądowych w dużej mierze są oceniani z perspektywy objawowej, czyli przede wszystkim przejawianych zachowań. Tak też jest ujmowana demoralizacja, jako katalog otwarty niepełnego, egzemplifikacyjnego wyliczenia przesłanek w ustawie². Nie oddaje to złożoności diagnostycznej społecznego niedostosowania.

Biorąc pod uwagę kontekst płci nieletnich, to w perspektywie kilkunastu lat zmieniła się relacja odsetka orzeczeń wobec dziewcząt w stosunku do odsetka orzeczeń wobec chłopców³. Jak wynika z niniejszego badania w obszarze ośrodków kuratorskich było to 1/3 dziewcząt oraz 2/3 chłopców, a w obszarze nadzorów kuratorskich było 59% chłopców i 39% dziewcząt oraz 2,3% osób identyfikujących się jako niebinarne. W związku z tym należy zwrócić uwagę na specyfikę przeżywania okresu adolescencji w perspektywie dziewcząt i chłopców, gdyż zarysowują się w tym zakresie swoiste tendencje do zachowań problemowych, jak wynika z badań diagnostycznych przy użyciu *Child Behavior Checklist*⁴. Warto także zwrócić uwagę na to, że 16% nieletnich z nadzorem kuratora oraz 17% tych, którzy zostali skierowani do ośrodków kuratorskich, to dzieci młodsze niż 13 lat. Jak wskazuje Witold Klaus⁵, zasadne jest oddzielenie kategorii młodszych i starszych nieletnich. Po pierwsze, ze względu na prawne rozróżnienie tych dwóch kategorii pod kątem definicji ustawowej. O ile bowiem wobec młodszych nieletnich ustawa nie używa terminu „czyny karalne”, lecz są one w jej rozumieniu jednym z przejawów demoralizacji, o tyle w przypadku starszych nieletnich (w wieku od ukończenia 13 lat, ale przed ukończeniem 17 lat) mówi się już o czynach karalnych. Po drugie istnieje różnica w rodzajach zachowań dewiacyjnych przejawianych przez

¹ P. Kozłowski, *Wartości, cele i plany życiowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, Kraków 2016, s. 201.

² Art. 4. 1 Ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 170.

³ P. Kozłowski, *Czyny karalne nieletnich z użyciem przemocy – analiza kryminologiczna z uwzględnieniem czynnika płci* [w:] Ł. Wirkus, P. Kozłowski (red.), *Przemoc w rodzinie – ujęcie interdyscyplinarne*, Kraków 2017, s. 131–146

⁴ A. Babicka-Wirkus, P. Kozłowski, Ł. Wirkus, K. Stasiak, *Internalizing and Externalizing...*

⁵ W. Klaus, *Dziecko przed sądem. Wymiar sprawiedliwości wobec przestępczości młodszych nieletnich*, Warszawa 2009.

obie grupy, zarówno odnośnie do częstotliwości ich dokonywania, jak również ich „jakości”. Autor ten wskazał także działania profilaktyczne, które powinny być podejmowane przez różne instytucje w celu zapobiegania demoralizacji oraz podjął się próby wskazania powodów ich niewystarczającej skuteczności, co sprzyja kierowaniu spraw nieletnich do sądu. Rozpatrując nieprzystosowanie społeczne w kontekście socjologicznych teorii, podkreśla się, iż nie ma zachowań z natury dewiacyjnych. Ich ocena zależy od społeczeństwa oraz od praktyk nadających znaczenie, czyli naznaczających. Jako podkreślenie ujęcia aberracji, w tym demoralizacji, w nurcie socjologicznym, można wskazać słowa Howarda Beckera, że „przestępstwo to zachowanie, które ludzie tak nazwali”⁶. Proces stygmatyzacji dotyka częściej jednostki posiadającej mniejsze kompetencje adaptacyjne, wykazujące mniej woli podporządkowania się i wolniej przyswajającej znaczenie norm społecznych, natomiast proces resocjalizacji w dużej mierze polega na destygmatyzacji i przebudowaniu w ten sposób tożsamości. Warto to odnieść do analiz porównawczych lat 2000–2020 opublikowanych w Atlasie Przestępczości, w wyniku których skonstatowano, iż rośnie udział nieletnich najmłodszych mających nie więcej niż 12 lat (niemal dwukrotnie, gdyż w 2020 r. odsetek ten wynosił 14,6%, a dzieci poniżej 11 roku aż 7,5%)⁷.

Nasuwa się w związku z tym także pytanie o to, czy szkoły, do których uczęszczają nieletni, rzeczywiście zrobiły możliwie wszystko, zgodnie z postulatami *Beijing Rules*⁸, na poziomie działań profilaktycznych i wychowawczych, aby przedwcześnie nie stygmatyzować dzieci skierowaniem przed oblicze wymiaru sprawiedliwości? W szczególności należy tu przywołać Regułę jedenastą *Beijing Rules*, w której uwypukla się znaczenie postępowania alternatywnego (*diversion*), polegającego na unikaniu procesu sądowego w sprawach nieletnich, na rzecz ewentualnego skorzystania z pomocy innych instytucji⁹. Zaleca się także, aby postępowanie alternatywne było połączone z naprawieniem szkody i mogło prowadzić do uniknięcia przyszłych konfliktów dziecka z prawem¹⁰. Czy wręcz przeciwnie, szkoły przyczyniają się do naznaczenia tych dzieci, kierując sprawy do sądów i podając jako uzasadnienie do wszczęcia postępowania informację np. o konfliktach rówieśniczych jako o demoralizacji dziecka? W szczególności dotyczy to grupy dzieci przed 13. rokiem życia. Czy takie działania formalne są zbieżne z prawami dziecka i dobrem dziecka jako podmiotem tych działań¹¹? Należy zwrócić uwagę, że sprawy dotyczące demoralizacji były wszczynane, poza nie-licznymi epizodami, głównie z inicjatywy szkół. Pytanie zatem o funkcje szkoły: czy jest ona „dostarczycielem” spraw dzieci do sądów, czy instytucją, w której służy się zawodem

⁶ H. Becker, *The other side. Perspectives on Deviance*, Nowy Jork 1964, s. 9.

⁷ J. Włodarczyk-Madejska, *Nieletni...*, s. 149.

⁸ P. Jaros, M. Michalak, *Prawa dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, wyd. II, Warszawa 2016, s. 334.

⁹ P. Kozłowski, *Plany życiowe jako...*, s. 186.

¹⁰ P. Jaros, M. Michalak, *Prawa dziecka...*, s. 334.

¹¹ J. Kuszał, *Dobro dziecka w procesie resocjalizacji. Aspekty pedagogiczne i prawne*, Kraków 2018.

nauczycielskim i pedagogicznym dzieciom z przejawami zachowań specyficznych w moratorium rozwojowym¹². Kolejne pytanie dotyczy tego, jak szkoła ocenia zachowania uczniów oraz czy zachowanie oceniane jako przejawy demoralizacji nie stanowią częściowo przejawów oporu czy też form autoekspresji¹³ dzieci z przypisaniem im negatywnych intencji? Pytanie to postawiono na bazie danych dotyczących tego, iż w niniejszych badaniach 24% spraw związanych z demoralizacją (zarówno w przypadku nadzoru kuratora, jak i skierowania do ośrodka kuratorskiego) związanych było z informacją ze szkół, która dotyczyła niewłaściwego zachowania dziecka wobec rówieśników w szkole oraz w 10% (skierowanie do ośrodka kuratorskiego) i 11% (nadzór kuratora) niewłaściwego zachowania wobec nauczycieli w szkole. Rodzi to także kolejne pytanie, czy w tego typu sytuacjach zasadne nie jest wprowadzenie działań mediacyjnych w szkole¹⁴ i sprzyjanie tym samym krzewieniu kompetencji społecznych zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli? Kolejne pytania płynące z charakterystyki nieletnich objętych wymienionymi środkami wychowawczymi odnoszą się do występujących w tej grupie zaburzeń zdrowia psychicznego. Ma to wyraz choćby w tym, iż ponad 1/4 nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego oraz ponad 1/3 nieletnich objętych nadzorami jest prowadzona przez lekarzy psychiatrów oraz że ponad 1/3 nieletnich z ośrodków kuratorskich i ok. 47% nieletnich objętych nadzorami kuratora otrzymuje różnego rodzaju pomoc psychologiczną, co jest kilka lub nawet kilkanaście razy częstsze niż w ogóle polskiej populacji dzieci¹⁵. Wyniki w tym zakresie korespondują także z ustaleniami odnoszącymi się do nieletnich, wobec których sądy stosowały izolacyjne środki wychowawcze. W tej grupie bowiem u 51,6% stwierdzono występowanie zaburzeń psychicznych (głównie zaburzenia zachowania – mieszane lub bez dookreślenia jakie, zaburzenia emocji, ADHD, zaburzenia opozycyjno-buntownicze, zaburzenia adaptacyjne)¹⁶. W związku z tym warto zgłębić empirycznie obszar zdrowia psychicznego nieletnich, odpowiadając na pytanie, czy zachowania będące podstawą orzeczenia środków wychowawczych powinny być ujmowane jako demoralizacja, czy może stanowią przejawy wynikające z zaburzeń zdrowia psychicznego. Czy stosowanie środków wychowawczych jest w takich przypadkach uzasadnione merytorycznie, funkcjonalnie i etycznie? Czy w związku z tym dzieci z tego typu problemami wymagają raczej pomocy psychologicznej i psychiatrycznej, a nie resocjalizacji? W takich przypadkach, jak wynika z poczynionej analizy w niniejszych badaniach, kuratorzy nie prowadzą działalności resocjalizacyjnej jako takiej, a raczej menadżerską, w zakresie udzielania rodzicom nieletnich wsparcia organizacyjnego, o czym świadczy uwzględnienie

¹² L. Witkowski, *Rozwój i tożsamość w cyklu życia*, Łódź 2009.

¹³ A. Babicka-Wirkus, *Uczeń (nie) biega i (nie) krzyczy. Rytuały oporu jako przejaw autoekspresji młodzieży*, Kraków 2015.

¹⁴ H. Czajkowska, *Sprawiedliwość naprawcza w społecznej i edukacyjnej przestrzeni dzieci i młodzieży*, „Wychowanie w Rodzinie” 2022, XXVII, 2, s. 83–94.

¹⁵ *Opieka psychiatryczna...* [online].

¹⁶ J. Włodarczyk-Madejska, K. Bloch, *Praktyka orzekania...*, s. 26–28.

w 23% planów pracy z nieletnimi w nadzorach koordynowania konsultacji psychiatrycznych, a w 27% planów pracy z nieletnimi, koordynowanie konsultacji psychologicznych dla nieletnich. Nadto, w perspektywie złożoności okresu adolescencji jako czasu największego ryzyka rozwojowego¹⁷, warto zwrócić uwagę na obszar określania i definiowania dzieci z perspektywy ich zachowań. Czyny bowiem nie istnieją, są stwarzane, a ich znaczenia są im nadawane przez różne osoby, z różnymi nastawieniami i kompetencjami. Niedostosowanie społeczne, a w ujęciu ustawowym demoralizacja, jest więc „produktem” procesu kulturowego, społecznego, mentalnego. Zachowania nieletnich mogą więc być ujmowane w różnych kategoriach jako czyny prawne, psychiatryczne, psychologiczne, pedagogiczne, a nawet teologiczne¹⁸.

Uzyskane wyniki wskazują także na występowanie różnego rodzaju problemów w środowiskach rodzinnych nieletnich, które doprowadziły do rozpadu rodziny w 65% przypadków, a w 13% do umieszczenia nieletnich poza środowiskiem rodzinnym. Jest to także duży obszar do zgłębienia empirycznego w kontekście zarówno etiologicznym niedostosowania społecznego, jak i efektywności oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych i profilaktycznych w pieczy zastępczej (w kontekście tego, że 51,6% z zastosowanymi środkami izolacyjnymi przebywała w pieczy zastępczej¹⁹) oraz resocjalizacyjnych w warunkach otwartych i izolacyjnych, być może w badaniach jakościowych.

Odnosząc się do ustalenia poziomu efektywności stosowanych środków wychowawczych, należy przypomnieć, iż rozumiano ją jako stopień wykonania zadania (w ramach środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora oraz skierowania do ośrodka kuratorskiego, z pominięciem oceny możliwości i ograniczeń samego przebiegu procesu resocjalizacji). Kurator prowadzący oddziaływania w ramach nadzoru lub skierowania do ośrodka kuratorskiego był bowiem włączony do dotychczasowego układu oddziaływań wobec nieletniego, a nie był jedynym wyizolowanym kontekstem oddziaływań. Skoncentrowano się zatem na zbadaniu zakładanego celu działań resocjalizacyjnych postawionego na początku postępowania wykonawczego oraz stopnia jego realizacji przy jego zakończeniu. Stwierdzono, iż w kontekście środka w postaci nadzoru kuratora w ponad 89% przypadków, a w obszarze skierowania do ośrodków kuratorskich 88,2% cel działań wprost odnosił się do przyczyn zastosowania środka wychowawczego określonego w postanowieniu w pełnym zakresie, a w 8% przypadków nadzorów i 7,9% skierowań do ośrodka kuratorskiego odnosił się częściowo do przyczyn orzeczenia środka wychowawczego.

Kontynuując konkluzje dotyczące nadzorów kuratorskich ustalono, iż działania prowadzone były w oparciu o metodykę oddziaływań resocjalizacyjnych opisaną w literaturze. Jednakże należy wskazać, iż w ok. 25% akt w obszarze metod były wpisy pomieszczone

¹⁷ H. Sęk, *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*, t. 5, Warszawa 2001, s. 203.

¹⁸ N. Christie, *Dogodna ilość przestępstw*, Warszawa 2004, s. 22.

¹⁹ J. Włodarczyk-Madejska, K. Bloch, *Praktyka orzekania...*, s. 26.

z zadaniami, celami i zobowiązaniami. Takie sytuacje w większości dotyczyły nadzorów prowadzonych przez kuratorów społecznych. Zasadne wydaje się zatem uwzględnienie organizacji szkoleń porządkujących kuratorom, głównie społecznym, wiedzę, ale także kompetencje i umiejętności posługiwania się poszczególnymi metodami oddziaływań wychowawczo-resocjalizacyjnych oraz ich dostosowania do poszczególnych przypadków.

W kontekście z kolei planu działań w nadzorze stwierdzono, iż plan pracy był zawarty w 98,9% sprawozdań. W tych sprawozdaniach, w których był on zawarty, zawsze odnosił się do działań kuratora. Jednakże jedynie w 24% nadzorów był wyodrębniony plan oraz zadania dla nieletniego, a w 11% nadzorów plan i zadania dla rodziców. W przypadkach, w których takie wpisy widniały w aktach, w czytelny sposób można było wnioskować o konkretnej działalności i oczekiwaniach wobec poszczególnych osób zaangażowanych w realizację planu. Ma to swoje uzasadnienie w ujęciu *case management* w działalności kuratorskiej²⁰. Na tej podstawie proponuje się, aby plan pracy w nadzorze tworzył przejrzystą trójjednię polegającą na wyodrębnieniu następujących obszarów:

- plan pracy dla kuratora,
- plan pracy dla nieletniego,
- plan pracy dla rodziców nieletniego (można rozważyć podział na plan pracy dla matki oraz plan pracy dla ojca np. w sytuacji niezamieszkiwania razem).

Co do modyfikacji planu działań ustalono, że w 45% przypadków raz wpisany plan pracy był niezmienny do końca trwania postępowania wykonawczego. Plan pracy w nadzorze to z założenia dynamiczna część w działaniu. Jednakże w rozporządzeniu w sprawie prowadzenia nadzoru nie ma informacji o planie pracy. Jest natomiast informacja w § 11 tego rozporządzenia²¹, że w sprawozdaniach z przebiegu nadzoru powinna znaleźć się informacja o „metodach sprawowania nadzoru nad nieletnim i kontroli zachowania nieletniego”. Metody jednak nie są obszarem zmienianym na bieżąco, a takim dynamicznym elementem jest właśnie plan pracy. W związku z tym zasadne wydaje się dokonanie zmiany w przepisie tego paragrafu, aby zamiast informacji o metodach lub poza tą informacją był zapis o wpisywaniu aktualnego planu pracy kuratora z nieletnim i jego środowiskiem rodzinnym.

W zakresie ustalenia efektywności resocjalizacji w ramach realizacji środka wychowawczego w postaci nadzoru kuratora sądowego stwierdzono, iż w 87,4% przypadków wystąpiła utrwalona w czasie pozytywna zmiana rozumiana jako osiągnięcie celu określonego przed rozpoczęciem procesu resocjalizacyjnego (ciągły brak czynu karalnego, przejawów demoralizacji z początku pracy i brak innych oznak niedostosowania społecznego w trakcie trwania nadzoru). Powyżej 12 miesięcy przed złożeniem wniosku o uchylenie nadzoru

²⁰ P. Kozłowski, *Dynamika demoralizacji i przestępczości nieletnich – analiza statystyczna zjawiska i propozycja rozwiązań indywidualnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, 69.

²¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2022 r. poz. 2544 w sprawie sprawowania nadzoru nad nieletnimi przez kuratorów sądowych, organizacje społeczne, pracodawców oraz osoby godne zaufania.

taka prospołeczna zmiana utrzymywała się w 13,8% nadzorów, przez okres 11–12 miesięcy w 15,3% przypadków, przez okres 9–10 miesięcy w 13,8%, przez okres 7–8 miesięcy w 15,3%, a w przypadku 5–6 miesięcy w 13,8% przypadków. Utrwalona zatem zmiana w czasie trwająca od co najmniej pół roku wystąpiła zatem w ok. 72% nadzorów.

Zaznaczyć należy, iż w tej grupie pozytywnej efektywności w ramach nadzoru kuratorskiego, w 8,4% przypadków taka zmiana występowała przez okres poniżej 1 miesiąca. W tym miejscu należy wyjaśnić, iż nadzory z tej grupy były uchylane w związku z ukończeniem przez nieletnich 18 lat i pomimo zmiany pozytywnej utrwalone w czasie krótszym niż miesiąc w funkcjonowaniu nieletnich, wnioskowano o uchylenie nadzoru, wskazując na brak celowości jego kontynuowania w związku z upełnoletnieniem się uczestnika postępowania. Zasadne w tych przypadkach wydaje się kontynuowanie działań podtrzymujących rozwiązanie w kierunku ugruntowania zmiany oraz osiągnięcia trwałego w czasie zrealizowania celu oddziaływań (w perspektywie koncepcji dynamiki sześciostadialnej zmiany)²².

W sprawach, w których nie osiągnięto celu działań związanych z realizacją środka wychowawczego w postaci nadzoru, a zatem można negatywnie ocenić efektywność, co dotyczyło 12,6% przypadków, w ramach prowadzonego postępowania wyodrębniają się dwie grupy.

Pierwsza z nich to 2,3-procentowa grupa nadzorów zakończonych z powodu niecelowości kontynuowania po upełnoletnieniu się nieletnich pomimo braku osiągnięcia celów postępowania. W tych przypadkach działania resocjalizacyjne nie zostały zakończone, a ich cel nie został osiągnięty. Nieletni ukończyli 18. rok życia, ale nadal przejawiali trudności edukacyjne i nieregularnie uczęszczali do szkoły. Osoby te były w połowie roku szkolnego, odbywając naukę w drugich klasach szkoły branżowej. Można zatem mieć wątpliwości natury resocjalizacyjnej co do uzasadnień wniosków o uchylenie środka wychowawczego odwołujących się do niecelowości dalszego prowadzenia nadzoru w związku z upełnoletnieniem się nieletniego. W tym miejscu należy przytoczyć przepis art. 93 pkt. 3 uwr, w którym wskazano, iż „wykonywanie środków wychowawczych, o których mowa w art. 7 pkt 5 i 7, oraz środka poprawczego ustaje z mocy prawa z chwilą ukończenia przez nieletniego 21 lat²³”. W tej grupie wydaje się, iż potencjał nadzoru kuratora nie został wyczerpany, a postępowania w tych przypadkach zakończono przedwcześnie.

Drugą grupę, w której efektywność środka wychowawczego w postaci nadzoru została oceniona negatywnie, stanowiło z kolei 10,3% odsetek nadzorów, w której złożono wnioski o wszczęcie postępowania o zmianę środka wychowawczego, wskutek czego ostatecznie doszło do zmiany środka.

W kontekście skierowania do ośrodka kuratorskiego ustalono, iż prowadzono w nich działalność w oparciu o występujące w literaturze metody pracy indywidualnej, grupowej i środowiskowej. W wyniku analizy sprawozdawczości stwierdzono zróżnicowanie

²² J.O. Prochaska, J.C. Norcross, C.C. DiClemente, *Zmiana na dobre...*

²³ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 170.

działalności metodycznej poszczególnych ośrodków kuratorskich, co prawdopodobnie wynika z odmiennych kwalifikacji i kompetencji kadr poszczególnych placówek oraz innego poziomu przygotowania metodycznego, szczególnie w obszarze oddziaływań grupowych. Może to wynikać z tego, iż kuratorzy swoje zadania wykonują głównie poprzez ścieżkę działań indywidualnych. W ośrodku kuratorskim podstawową część oddziaływań stanowią z kolei te z obszaru grupowych²⁴ oraz środowiskowych²⁵. W związku z tym zasadny jest postulat o uwzględnienie w programie aplikacji kuratorskiej, metodyki pracy ośrodka kuratorskiego także w kontekście warsztatów pracy grupowej. Nadto zasadne jest organizowanie szkoleń dla kierowników i kuratorów – wychowawców ośrodków kuratorskich, a także dla kuratorów rozpoczynających proces otwierania nowych ośrodków kuratorskich szkoleń metodycznych, w celu wypracowania względnie jednolitego zarysu prowadzenia działalności resocjalizacyjnej w tego typu placówkach.

W obszarze frekwencji nieletnich w ośrodkach kuratorskich ustalono, iż 76,4% nieletnich uczęszczało do ośrodka ze średnią frekwencją powyżej 50% w całym okresie postępowania wykonawczego. W 74,4% przypadków aktywność nieletnich podczas zajęć programowych była oceniona jako bardzo dobra lub dobra. Zachowanie w relacjach z innymi dziećmi w ośrodku było ocenione jako prawidłowe w 73,4% przypadków.

W zakresie efektywności środka w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego wyrażonej jako osiągnięcie celu określonego przed rozpoczęciem procesu resocjalizacyjnego (ciągły brak czynu karalnego, przejawów demoralizacji z początku pracy i brak innych oznak niedostosowania społecznego w trakcie trwania nadzoru) ustalono, iż w 75,3% taka sytuacja wystąpiła. Zatem można przyjąć, iż środek ten był efektywny w ponad 3/4 zastosowanych orzeczeń. Nadto należy podkreślić, iż w ok. 70% ciągłość prospołecznej zmiany wynosiła co najmniej ok. pół roku.

W wyniku konkluzji można wyodrębnić drugą grupę nieletnich skierowanych do ośrodka kuratorskiego, w której rokowania co do efektywności działań resocjalizacyjnych były pozytywne, jednakże środek wychowawczy ustał z mocy prawa zgodnie z art. 93 uwr z chwilą ukończenia przez nieletniego skierowanego do ośrodka kuratorskiego 18 lat²⁶. Dotyczyło to grupy 9,4% przypadków, w których nie stwierdzono jeszcze trwałej w czasie zmiany resocjalizacyjnej, ale nie występowały w niej także inne nowe przejawy demoralizacji czy też czyny karalne. Z dokumentacji wynikało zarazem, że niedokończone były jeszcze oddziaływania resocjalizacyjne, a ich cel nie został osiągnięty.

Trzecią grupę stanowiło 1,5% nieletnich, którzy nie mieli kontynuowanych działań resocjalizacyjnych w ośrodku kuratorskim po zmianie miejsca zamieszkania. W tych

²⁴ P. Kozłowski, K. Stasiak, *Ośrodek Kuratorski...*, s. 92–120.

²⁵ Ł. Kwadrans, S. Stasiorowski, *Ośrodek kuratorski jako centrum diagnostyczne, instytucja wczesnego wsparcia oraz kompleksowej pracy z podopiecznym, rodziną, środowiskiem lokalnym*, „Resocjalizacja Polska” 2022, 24, s. 155–175.

²⁶ Art. 93. Ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 170.

przypadkach zamieszkali oni na terenach pod jurysdykcją sądów rejonowych, przy których nie funkcjonował żaden ośrodek. Jak wskazuje Jarosław Utrat-Milecki, nie jest to optymalne z punktu widzenia ogólnych standardów państwa prawa, aby określony w ustawie środek oddziaływania na nieletnich nie mógł być orzekany w pozostałych sądach ze względu na zaniechanie powołania ośrodków kuratorskich²⁷.

W 15,3% przypadków nieletnich uczęszczających do ośrodków kuratorskich w związku z brakiem poprawy ich funkcjonowania (pogłębiająca się demoralizacja – 11%, notoryczne nieuczęszczanie do ośrodka – 2%, lub dokonanie czynu karalnego – 1,5%) złożono wnioski w przedmiocie zmiany środka wychowawczego. Przy czym w 12 na 31 przypadków złożonych wniosków o zmianę środka sąd zastosował dodatkowy środek w postaci nadzoru kuratora i utrzymał skierowanie do ośrodka kuratorskiego, który zakończył się wystąpieniem pozytywnej zmiany resocjalizacyjnej. W 3 sprawach (1,5%) wszystkich przypadków zmieniono środek na samoistny nadzór kuratora, a w 16 przypadkach (7,9%) na umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. Ostatecznie zatem negatywnie oceniono efektywność tego skierowania do ośrodka kuratorskiego w 9,4% przypadków, w których sądy zmieniły ten środek wychowawczy.

Tabela 74. Ocena efektywności nadzoru kuratora i skierowania do ośrodka kuratorskiego

Rodzaj środka wychowawczego	Pozytywna ocena efektywności	Wysoka efektywność (zmiana utrwalona powyżej 6 miesięcy)	Pozytywne rokowania (uchylenie środka przy niezakończonych oddziaływaniach po 18 r.ż. nieletniego)	Niska efektywność (brak trwałej pozytywnej zmiany zachowań zawartych w orzeczeniu)	Brak efektywności (pogłębianie się demoralizacji, nowe zachowania niedostosowane i(lub) czyny karalne) zmiana środka wychowawczego)
Nadzór	87,4%	72%	8,4%	2,3%	10,3%
Ośrodek kuratorski	75,3%	70%	9,4%	9,4%	9,4%

Aby uszeregować „opisowe mierniki” efektywności odnoszące się do trwałości w czasie zmiany resocjalizacyjnej, które mogłyby być pomocne dla kuratora sądowego oraz dla sądu w aspekcie ewaluatywnym co do dalszej pracy z nieletnim (w tym wnioskowania o uchylenie zastosowanych środków wychowawczych lub ich zmianę), proponuję następujące zestawienie w formie tabelarycznej. W ten sposób możliwe jest zobrazowanie lub nawet stworzenie profilogramu dla nieletniego, w poszczególnych aspektach zachowań problemowych, w zakresie dynamiki pozytywnej i negatywnej, w tym jej trwałości w czasie, oraz zoptymalizowanie intensywności prowadzonych działań.

²⁷ J. Utrat-Milecki, *Kuratorskie ośrodki dla nieletnich...*, s. 125.

Tabela 75. Ocena okresowa trwałości w czasie (w skali miesiąca) zmiany funkcjonowania nieletniego w obszarze zachowań niedostosowanych

	W dniu rozpoczęcia pracy	1 m-c	2 m-ce	3 m-ce	4 m-ce	5 m-cy	6 m-cy
Przejawy zachowań niedostosowanych wynikające z orzeczenia oraz z diagnozy wstępnej	np. nie-regularne uczęszczanie do szkoły	56 godz. lekcji nieusprawiedliwionych	26 godz. lekcji nieusprawiedliwionych 10 usprawiedliwionych	4 godz. lekcji nieusprawiedliwionych	16 godz. lekcji nieusprawiedliwionych	pełna frekwencja	pełna frekwencja
Czyny karalne wynikające z orzeczenia							
Nowe przejawy zachowań niedostosowanych w trakcie postępowania wykonawczego							
Nowe czyny karalne w trakcie postępowania wykonawczego							

Źródło: opracowanie własne

Należy przy tym podkreślić, że efekty działań resocjalizacyjnych związane z prowadzeniem nadzoru nad nieletnim czy też w związku z oddziaływaniem w ośrodku kuratorskim powinny być zinterioryzowane na poziomie operacyjnym oraz inferowane przez nieletniego do najważniejszych środowisk społecznych, czyli w domu rodzinnym, szkole czy też środowisku lokalnym lub jeszcze innym wynikającym z konkretnego przypadku. W związku z tym, aby uniknąć lub zminimalizować zagrożenie płynące z oceny behawioralnej, czyli instrumentalizacji zachowania, warto przy ocenie, jeśli to możliwe do rzetelnej weryfikacji, pamiętać także o tym zakresie oceny. Instrumentalizacja zachowania polega bowiem na podejmowaniu tylko tych zachowań, które „opłaca” się podejmować, i to głównie w sytuacji, w której jest ktoś, kto będzie mógł je zaobserwować i ocenić²⁸. Wiąże się to z brakiem realnej zmiany resocjalizacyjnej, a jedynie odnosi się do obszaru zachowań rozumianych jako reaktywność w określonych okolicznościach kontrolnych. W takim ujęciu zagrożenie pozorną zmianą wiąże się z tym, że w sytuacjach, kiedy nie ma „kontrolera”, nie ma potrzeby

²⁸ M. Zielińska, *Jak reagować na agresję uczniów. Skuteczne techniki radzenia sobie z problemem*, Gdańsk 2012.

ich przejawiania, ponieważ „to się nie opłaca”²⁹. W związku z tym, aby zbalansować obserwacje funkcjonowania nieletniego w zakresie wdrożeniowym zmiany i efektywności na tym poziomie, proponuję opis w formie tabelarycznej również dla pozytywnych przejawów zachowań nieletnich w najważniejszych środowiskach wychowawczych i socjalizacyjnych.

Tabela 76. Ocena okresowa trwałości w czasie (w skali miesiąca) zmiany funkcjonowania nieletniego w obszarze zachowań pożądaných

	W dniu rozpoczęcia pracy	1 m-c	2 m-ce	3 m-ce	4 m-ce	5 m-cy	6 m-cy
Funkcjonowanie w środowisku domowym							
Funkcjonowanie w środowisku szkolnym							
Funkcjonowanie w środowisku lokalnym							
Inny obszar							

Istotne jest to, aby opisy zachowań zarówno w ujęciu negatywnym, jak i pozytywnym były odnoszone nie tylko do sfery behawioralnej (poziom nawykowy), ale i w obszarze kognitywnym, czyli do sfery świadomości, a zatem wejścia z poziomu teleogenicznego na teleogenetyczny³⁰. Zmiany zachowań mogą tworzyć swoistą ramę dla zmiany na poziomie tożsamościowym w ujęciu teleologicznym³¹ i wywołać zmianę względnie trwałą w układzie: wartości – cele – plany życiowe³². W związku z tym proponuję poniższą tabelę do analizy i syntezy podejmowanych przez nieletniego zachowań w kierunku ich mentalizacji.

²⁹ P. Kozłowski, K. Stasiak, *Ośrodek Kuratorski...*, s. 95–96.

³⁰ J.R. Royce, A. Powell, *Theory of personality and individual differences: factors, systems, and processes*, New Jersey 1983.

³¹ P. Kozłowski, *Przestrzeń podmiotowości i teleologii w diagnozie resocjalizacyjnej nieletnich. Konstrukcja Kwestionariusza Celów Życiowych Młodzieży* [w:] A. Babicka-Wirkus, I. Surina (red.), *Spółeczno-edukacyjne konteksty praw dziecka*, Kraków 2016, s. 211–234.

³² P. Kozłowski, *Wpływ terapii kognitywno-behawioralnej na wartości, cele i plany życiowe młodzieży zagrożonej społecznym niedostosowaniem* [w:] I. Mudrecka, *Teoretyczne i metodyczne aspekty resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie*, Warszawa 2017, s. 153–170.

Tabela 77. Kwestionariusz „przed, w trakcie i po zdarzeniu”

Obszar funkcjonowania	Przed zdarzeniem	W trakcie zdarzenia	Po zdarzeniu
O czym myślałeś?			
Co odczuwałeś, jakich emocji doznawałeś?			
Co działo się w twoim ciele?			
Co konkretnie robiłeś?			

Źródło: P. Kozłowski, K. Stasiak, *Ośrodek Kuratorski. Ujęcie prawne, organizacyjne i metodyczne*, Warszawa 2018, s. 132.

Poniżej proponuję kolejne ujęcie tabelaryczne, które może być pomocne w analizie i syntezie z obszaru diagnostyki resocjalizacyjnej i jej funkcji aplikacyjnych w kształtowaniu planu pracy indywidualnej z nieletnimi zarówno w ramach nadzoru kuratora, jak i w działalności ośrodka kuratorskiego. Może to ułatwić zarządzanie zasobami podmiotowymi i środowiskowymi, aby optymalnie je wykorzystać i prowadzić działalność resocjalizacyjną w kierunku możliwie najwyższej efektywności.

Tabela 78. Synteza elementów indywidualnego planu pracy z nieletnim

Obszary działań	Problemy Jak...? Warto uwzględnić ocenę trudności poszczególnych problemów przez nieletniego, jego rodziców/opiekuna	Czynniki ryzyka Podmiotowe i środowiskowe czynniki utrudniające prawidłowe funkcjonowanie	Zasoby Podmiotowe i środowiskowe czynniki, na których można bazować	Cel Po co? Do czego dążymy?	Zadania Co robimy?	Wykonawcy Kto wykonuje określone działania?	Metody W jaki sposób?	Czas Kiedy wykonywane są określone zadania?
Sytuacja rodzinna								
Sytuacja edukacyjna								
Funkcjonowanie społeczne, relacje interpersonalne								
Zainteresowania								
Zdrowie psychofizyczne								
Inne								

Źródło: P. Kozłowski, K. Stasiak, *Ośrodek Kuratorski. Ujęcie prawne, organizacyjne i metodyczne*, Warszawa 2018, s. 89.

Na zakończenie przytaczam pogląd Adama Strzembosza³³ oraz Witolda Klausa³⁴ wskazujący na niski poziom wykorzystywania ekspertyz w Polsce, które z istoty mają dawać wskazówki pragmatyczne. Mam nadzieję, że opracowane wnioski będą użyteczne i znajdą aplikacje do praktyki resocjalizacyjnej, a także przysłużą się ustawodawcom oraz praktykom – nauczycielom, kuratorom, sędziom, i wpłyną na poprawę rzeczywistości prawnej i metodycznej.

³³ A. Strzembosz, *Kryminologia a stanowienie prawa*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. S. Batawii” 1997, 6, s. 17–22.

³⁴ W. Klaus, *Dziecko przed sądem. Wymiar sprawiedliwości wobec przestępczości młodszych nieletnich*, Warszawa 2009, s. 16–17.

Bibliografia

- Babicka-Wirkus A., Kozłowski P., Wirkus Ł., Stasiak K., *Internalizing and Externalizing Disorder Levels among Adolescents: Data from Poland*, „International Journal Of Environmental Research And Public Health” 2023, 20(3), s. 27–52.
- Babicka-Wirkus A., *Uczeń (nie) biega i (nie) krzyczy. Rytuały oporu jako przejaw autoekspresji młodzieży*, Kraków 2015.
- Barczykowska A., *Model ryzyka i model dobrego życia w resocjalizacji nieletnich od sporu do kooperacji* [w:] P. Witek (red.) *Resocjalizacja nieletnich. Aktualne dylematy instytucji resocjalizacyjnych*, Rzeszów 2018.
- Błachut J., *Kryminologia a polityka kryminalna* [w:] W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, P. Wiktorska, K. Buczkowski (red.), *Po co nam kryminologia? Księga Jubileuszowa Profesor Ireny Rzeplińskiej*, Warszawa 2019.
- Bronfenbrenner *Ecological systems theory* [w:] R. Vasta (red.), *Annals of child development*, t. 6, Greenwich 1989.
- Christie N., *Dogodna ilość przestępstw*, Warszawa 2004.
- Czajkowska H., *Sprawiedliwość naprawcza w społecznej i edukacyjnej przestrzeni dzieci i młodzieży, „Wychowanie w Rodzinie”* 2022, XXVII, 2, s. 83–94.
- Czapiński J., *Cechy osobowości i styl życia Polaków* [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Warszawa 2007.
- Czapów Cz., Jedlewski S., *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 1971.
- Czapów Cz., *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, Warszawa 1978.
- Dobijański M., *Metody pracy z uczniem nieprzystosowanym społecznie. Podmiotowość i dialog w relacji resocjalizacyjnej*, Białystok 2022.
- Emmons R.A., *Striving for the Sacred: Personal Goals, Life Meaning and Religion*, „Journal of Social Issues” 2005, 61, 4, s. 731–745.
- Goldstein A.P., Gibbs J.C., Glick B., *Aggression Replacement Training: A Comprehensive Intervention for Aggressive Youth*, 1998.
- Goldstein A.P., Glick B., Gibbs J., *Program zastępowania agresji*, Warszawa 2004.
- Górski S., *Metodyka resocjalizacji*, Warszawa 1985.
- Heine M., *Efektywność resocjalizacji i niektóre jej uwarunkowania* [w:] M. Prokosz (red.), *Dewiacyjne aspekty współczesnego świata*, Toruń 2004.
- Jaros P., Michalak M., *Prawa dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2016.
- Jedynak T., *Metody pracy w nadzorze* [w:] Krzysztof Stasiak (red.) *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2018.
- Jedynak T., *Nadzór kuratora w sprawach nieletnich* [w:] K. Stasiak (red.), *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Warszawa 2018.
- Klaus W., *Dziecko przed sądem. Wymiar sprawiedliwości wobec przestępczości młodszych nieletnich*, Warszawa 2009.
- Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2014.
- Korcył-Wolska M., *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich*, Warszawa 2015.
- Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Łódź 2019.

- Kozłowski P., *Czyny karalne nieletnich z użyciem przemocy – analiza kryminologiczna z uwzględnieniem czynnika płci* [w:] Ł. Wirkus, P. Kozłowski (red.), *Przemoc w rodzinie – ujęcie interdyscyplinarne*, Kraków 2017.
- Kozłowski P., *Dynamika demoralizacji i przestępczości nieletnich – analiza statystyczna zjawiska i propozycja rozwiązań indywidualnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, 69, s. 103–128.
- Kozłowski P., *Elementy profilu psychologicznego nieletniego z zastosowanym nadzorem kuratora sądowego* [w:] M. Konopczyński, Ł. Kwadrans, K. Stasiak, *Polska kuratela sądowa na przełomie wieków. Nadzieje, oczekiwania, dylematy*, Kraków 2016.
- Kozłowski P., *Kryminologiczny wymiar niedostosowania społecznego oraz jego korelaty w obszarze edukacji szkolnej* [w:] M. Stefański, A. Gliszczyński, E. Piotrów (red.), *Problemy bezpieczeństwa personalnego w epoce ponowoczesności*, Słupsk, 2016.
- Kozłowski P., *Kuratela rodzinna w Polsce – dynamika natężenia zadań w postępowaniu rozpoznawczym i wykonawczym*, „Resocjalizacja Polska” 2019, 17, s. 125–142.
- Kozłowski P., *Model grupowych oddziaływań resocjalizacyjnych młodzieży nieprzystosowanej społecznie* [w:] Ł. Wirkus (red.) *Wybrane programy resocjalizacyjne w praktyce kuratorów sądowych*, Toruń 2017.
- Kozłowski P., *Ośrodek kuratorski – przestrzeń aktualnych wyzwań grupowej nieinstytucjonalnej resocjalizacji nieletnich* [w:] K. Stasiak (red.), *Kuratela Sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana dr. Tadeuszowi Jedynakowi*, Toruń 2018.
- Kozłowski P., *Ośrodek kuratorski – w kierunku optymalnego modelu postępowania z nieletnimi*, „Probacja” 2023, 2, s. 183–206.
- Kozłowski P., *Plany życiowe jako funkcjonalny obszar profilaktyki niedostosowania społecznego młodzieży*, „Probacja” 2025, 1, s. 169–190.
- Kozłowski P., *Probation center – a Polish way of complementary resocialization of minors in an open environment*, „The Polish Journal of Cryminology” 2018, 4, 1.
- Kozłowski P., *Przestrzeń podmiotowości i teleologii w diagnozie resocjalizacyjnej nieletnich. Konstrukcja Kwestionariusza Celów Życiowych Młodzieży* [w:] A. Babicka-Wirkus, I. Surina (red.), *Społeczno-edukacyjne konteksty praw dziecka*, Kraków 2016.
- Kozłowski P., Stasiak K., *Ośrodek Kuratorski. Ujęcie prawne, organizacyjne i metodyczne*, Warszawa 2018.
- Kozłowski P., *The Effectiveness of the Aggression Replacement Training in the Context of Externality and Internality Disorders of Adolescents at Risk of Social Maladjustment*, „Social Studies: Theory and Practice” 2017, 2, 1.
- Kozłowski P., *The Social-Emotional Dimension of the Functioning of Young People Subject to Court Enforcement Proceedings – The Context of Aggression and Self-Aggression*, „Papers of Social Pedagogy” 2019, 2, 12.
- Kozłowski P., *Wartości, cele i plany życiowe młodzieży nieprzystosowanej społecznie*, Kraków 2016.
- Kozłowski P., *Wpływ terapii kognitywno-behawioralnej na wartości, cele i plany życiowe młodzieży zagrożonej społecznym niedostosowaniem* [w:] I. Mudrecka, *Teoretyczne i metodyczne aspekty resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie*, Warszawa 2017.
- Kozłowski P., *Wybrane aspekty sytuacji rodzinnej dzieci nieprzystosowanych społecznie – raport z badań* [w:] B. Adamczyk, K. Biel, *Dzieci ulicy w Polsce. Nowe konteksty zjawiska*, Kraków 2016.
- Kusztal J., *Resocjalizacja – readaptacja – reintegracja społeczna we współczesnym polskim dyskursie naukowym* [w:] J. Kusztal, K. Kmiecik-Jusięga, *Konteksty resocjalizacji i readaptacji społecznej*, Kraków 2014.
- Kusztal J., Kozłowski P., *Potrzeby językowe w polskim postępowaniu w sprawach nieletnich w perspektywie diagnozy kuratora sądowego*, „Niepełnosprawność – dyskursy pedagogiki specjalnej” 2025, nr 55–56, s. 43–57.
- Kwadrans Ł., Stasiorowski S., *Ośrodek kuratorski jako centrum diagnostyczne, instytucja wczesnego wsparcia oraz kompleksowej pracy z podopiecznym, rodziną, środowiskiem lokalnym*, „Resocjalizacja Polska” 2022, 24, s. 155–175.

- Mudrecka I., *Skuteczność i efektywność kary pozbawienia wolności – przegląd badań empirycznych* [w:] B.M. Nowak, S. Grzesiak (red.), *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych – Integralny model wspomagania resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022.
- Muskała M., „Odstąpienie od przestępczości” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej, Poznań 2016.
- Opóra R., *Resocjalizacja. Resocjalizacja. Wychowanie i psychokorekcja nieletnich niedostosowanych społecznie*, Kraków 2010.
- Prochaska J.O., Norcross J.C., DiClemente C.C., *Zmiana na dobre. Rewolucyjny program zmiany, który pomoże ci przezwyciężyć złe nawyki*, Warszawa 2008.
- Royce R.J., Powell A., *Theory of personality and individual differences: factors, systems, and processes*, New Jersey, 1983.
- Sęk H., *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*, t. 5, Warszawa 2001.
- Siemionow J., *Niedostosowanie społeczne nieletnich: działania, zmiana, efektywność*, Warszawa 2011.
- Stańdo-Kawecka B., Kusztal J., *Poland: Empirical findings* [w:] M. Vanderhallen, M. van Oosterhout, M. Panzavolta, D. de Vocht (red.), *Interrogating young suspects: Procedural safeguards from an empirical perspective*, „Intersentia” 2016, s. 267–304.
- Stasiak K., *Skierowanie do ośrodka kuratorskiego jako środek wychowawczy*, „Probacja” 2023, 2, s. 167–181.
- Steinberg L., *Adolescence*, wyd. 13, Nowy Jork 2022.
- Strzembosz A., *Kryminologia a stanowienie prawa*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. S. Batawii” 1997, 6.
- Utrat-Milecki J., *Kuratorskie ośrodki dla nieletnich. Analiza integralnokulturowa społeczno-prawnego kontekstu powstania i rozwoju*, „Probacja” 2023, 4, s. 103–127.
- Wirkus Ł., *Rola kuratorów rodzinnych w zapobieganiu demoralizacji i przestępczości nieletnich – wybrane rozwiązania systemowe*, „Probacja” 2023, 2, s. 81–107.
- Witkowski L., *Rozwój i tożsamość w cyklu życia*, Łódź 2009.
- Włodarczyk-Madejska J., *Nieletni* [w:] P. Ostaszewski, J. Włodarczyk-Madejska, J. Klimczak, B. Gruszczyńska, P. Waszkiewicz, *Atlas przestępczości w Polsce 7*, Warszawa 2025.
- Włodarczyk-Madejska J., Bloch K., *Praktyka orzekania przez sąd o zastosowaniu wobec nieletniego środka izolacyjnego*, *Analizy Wymiaru Sprawiedliwości*, Warszawa 2025.
- Woźniakowska D., *Nieletni jako sprawcy przestępstwa znęcania się. Jaka prawda stoi za statystyką?*, Warszawa 2023.
- Woźniakowska-Fajst D., *Nieletnie. Niebezpieczne, niegrzeczne, niegroźne?*, Warszawa 2010.
- Zamarlik-Mazurek M., Fuchs G., *Wielokulturowość jako wyzwanie dla polskiej kurateli sądowej*, „Probacja” 2020, 3.
- Zielińska M., *Jak reagować na agresję uczniów. Skuteczne techniki radzenia sobie z problemem*, Gdańsk 2012.
- Żłobicki W., *Szkolne ocenianie zachowania uczniów a trywializacja sukcesu w wychowaniu*, „Sukces jako zjawisko edukacyjne” 2017, 1.

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2022 r., Dz.U. 2022. poz. 2449 w sprawie ośrodków kuratorskich.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2022 r., poz. 2544 w sprawie sprawowania nadzoru nad nieletnimi przez kuratorów sądowych, organizacje społeczne, pracodawców oraz osoby godne zaufania.
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, Dz.U. 1971 nr 12 poz. 114.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych, Dz.U. 2001 nr 98 poz. 1071.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. 1991 nr 95 poz. 42.
 Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 170.
 Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, Dz.U. 2017 poz. 59.

Wykaz źródeł internetowych

Cel [w:] *Słownik języka polskiego PWN* [online] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/cel.html>.
Jednostki organizacyjne podległe lub nadzorowane [online] <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/jednostki-organizacyjne-podlegle-lub-nadzorowane> [dostęp: 17.12.2025].
 List Minister Zdrowia do Marszałka Sejmu [online] <https://sejm.gov.pl/INT10.nsf/klucz/ATTD2EK8W/%24FILE/i00819-01.pdf>
 List Rzecznik Praw Dziecka do Minister Edukacji [online] <https://brpd.gov.pl/wp-content/uploads/2025/05/Pismo-RPD-do-MEN.pdf>
Maskowanie: co oznacza „maskowanie” objawów [online] https://www-talkwithfrida-com.translate.goog/learn/masking-what-it-means-to-mask-your-symptoms/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=rq [dostęp: 17.12.2025].
Opieka psychiatryczna nad dziećmi i młodzieżą [online] <https://www.nik.gov.pl/plik/id,29673,vp,32532.pdf>
Opracowania wieloletnie [online] <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> [dostęp: 17.12.2025].
Plan [w:] *Słownik języka polskiego PWN* [online] <https://sjp.pwn.pl/slowniki/plan.html>.